

Strazburgo, 7. marto 2019.

Limitesa

ACFC/OP/III(2019)001

**KONSILIKANO KOMITETO VAŠI PERVAZIKANI KONVENCIA
ARAKHIPASKE E NACIONALNIKANE MINORITETENGORO**

**Trinto Gindipe vaši Crna Gora¹
Ieljardo ano 7-to marto 2019.**

---

¹ Akava gindipe ačhol sar vastušej katar redaktorikani revizia dži leskoro ikljovipe.

KERDINO KHEDINPE

E crnogorakere amalnipis isi karakteristika savate si generalnikani toleranciakiri klima, ko so nijekh etnikani grupa na kerel o majoriteto e dživdutnengoro. E pharipa si dromarde ko zoraldipa e maškarkulturnikane relaciengoro thaj i socialnikani kohezia. O nivelo e finansiripaskoro e kulturnikane proektongoro thaj e konsultativnikane mehanizmongoro e minoritetengere khedinengoro si thanardo ko baro nivelo, bute ververikane themengere xangonca ko finansiripe putarde vaše nacionalnikane minoritete. Bare džanlipastar si o arakhipe e putarde thaj privatnikane mediengoro ke minoritetengere čhibja, ko so e nacionalnikane thaj lokalnikane networkoja den programe ke minoritetengere čhibja, majbut ki albanikani. E nacionalnikane konsiloja e minoritetengere khelen klidardi rola ano arakhipe thaj promocio e čačipengoro peskere minoritetengoro, numaj isi trubutnipe vaši jekhethani buti maškar e minoritetengere konsiloja, adžukhar so lengiri buti na anel dži bitrubutno ulavdipe maškar e nacionalnikane minoritete. Isi šukar juristikano anidiskriminaciakoro pervazo, phandindo athe thaj e Ombudsmano saveste dikhovel kaj isi pakjavipe, sar thaj o zakonoanipe vaši diskriminacia thaj e čhivjengere čačipena so si na but čirla dikhlo. Numaj, ačhovel panda but te ovel kerdi buti, te šaj te ovel osigurimi i minsa vaši kodova so si diskriminacia thaj save si e juristikane šajdipa, thaj te ovel osigurimi implementacia e zakonoanipaskoro, sar misal o čačipen ko proporcionalnikano leipe than ane putarde ofisia thaj labardipe e akciakere planongoro, save so na len avralbudžeteskere resurse thaj majbut den peske dajandipe ke BRO save so finansirinen thaj realizirinen e resarina.

Isi riziko o akcento te ovel čhivdo ke ververina maškar e religiakere thaj e minoritetnikane grupe save so majbut ikeren buvleder geopolitikane thaj historikane trujalina, a ana barabarutni funda. Akava si ulavde vakerdo ko sikljovipe kote so isi mangipe te ovel ulavdipe ano adhinalipe e čhibjatar savate ovel kerdo o sikljovipe – j.p. kote so jekhe grupake e sikleng e ovel kerdo dersi ki themakiri čhib, a ki aver ki čhib e minoriteteskiri – so na vazdel interkulturnikano dialogo. I crna Gora si multireligiakoro amalnipe, ama, sar e radžina šukar džanen, isi riziko e bičhinavde pharipa maškar e religiakere grupe te oven bareder, a e čipote kana isi birazipe maškar e religiakere grupe te oven bareder.

Šukar avilo si thaj o progreso kerdo ano činavdipe e pučipangoro e isthanarde manušengoro, majbut našle manuša Roma thaj egiptanora save so resle ani Crna Gora katar Kosovo * ko agor e 1990-to beršengoro. O reguliripe e juristikane statuseskoro akale manušengoro si agordo, a i kherikani situacia butenge lendar si akana pošukar. Pale, e sigutne mangipa trubul te oven dromarde ko osiguripe kaj i romani thaj egiptanorengiri khedin ano sahnipe, thaj e crnogorakere Roma thaj e Egiptanora thaj e isthanarde manuša isi len jekh resipe dži o adekvatikano kheripe, sastipaskoro arakhipe, socialnikano arakhipe, učo kvaliteto ko sikljovipe thaj ikerdo butikeripe, thaj te šaj efektivnikane te len than ane ekonomikano thaj putardo dživdipe, thaj te osigurinen činavdipe e statuseske adale manušenge saven nanaj sajjalo statuso.

Pučipa vašo sigutno butikeripe

- Te oven lele napia vašo pošukar socialnikani thaj ekonomikani situacia e Romengiri thaj Egiptanorengiri, majbut e barjovipasa e šajdipangiri ko arakhipe buti thaj osiguripe e lačheder resipaskoro ko sastipaskoro protektivipe, sikljovipe thaj kheripe, ani jekh barabarutni buti e

interesirime khedinenca thaj ki funda e ničale thaj sistematikane khedime, sahnipaskere, durustikane evidente vašo xali e manušengoro save si kotor katar adala khedina;

- Te oven lele phirda vašo lačheder avipe e romane thaj egiptanorengere čhavengoro ano sikljovipe, a kodolestar ma te ovel tiknjardo o standardo e sikljovipaskoro, phandindo thaj o angažmano ani khedin savo so del akcento ko baro džanlipe e edukaciakoro thaj činavdipe, maškar aver, e tikneberšengere zoreskoro prandi. Trubul thaj te ovel arakhlo lungevaxteskoro dendo dumo e programake vaše romane mediatoria ano angloškolakoro thaj fundavno sikljovipe, bizo te ovel dikhlo e genjeskoro e siklengoro, a e radžipa ka trubul te osigurinen e mediatoria te oven lele ki buti sigurnikane thaj lungevaxteskere butjakere phandlelavenca;
- Pale te ovel kerdo subjekto e dizutnikane sikljovipaskoro ano dajatvalo sikljovipaskoro programo; te ovel kerdo thaj dajatvalo sikljovipe e sikavnengoro vašo labardi e 20% siklanakere planeskoro thaj programakoro rezervirime vašo sikljovipe ke lokalnikane regije, te šaj te ovel osigurime te ovel tolerancia, interkulturnikano dialogo thaj jekhethano pakjivkeripe maškar e fundavne principe ki sikljovipaskiri politika thaj praktika; te oven gindime e sahne thaj lungevaxteskere napia te šaj te ovel reslo avipe ko sikljovipe e themakere čhibakoro ano sistemo e putarde sikljovipaskoro e dromesa ko balansirimo resipe savo so ikerel paralelnikane napia vaši adekvatikano arakhipe thaj promoviripe e čhibakoro e nacionalnikane minoritetengoro phandindo athe thaj xulipe e metodologiakoro e pobuterčhibjakiri siklana;
- Te ovel buvljarde e afirmativnikane akcie vašo genjeskere tikne nacionalnikane minoritetengere khedina, ulavde e Romenge, te šaj te ovel osigurime tretmano maškar e adala khedina ano dikhipe e pragongoro ko alusaripaskoro zakonoanipa.

* Sa dromaripa ko Kosovo, bizo te ovel dikhli i teritoria, institucie vaj dživdutne, ano akava teksto si xaljo vdo ano sahno razipe e Rezoluciasa 1244 katar Konsilo e arakhipaskoro ke Uniime Nacie thaj bizo prejudicie e statuseskoro e Kosovoskoro.

SAIKERIN**I. ČEKATNE ARAKHINA .....**

Monitoring proceso.....

Generalnikano dikhipe e implementaciakoro ki Pervazikani konvencia palo trin monitoring ciklusoja .....

Legislativa thaj institucionalnikano pervazo .....

Prezervacia e kulturakiri e manuŝengiri save so si katar nacionalnikane minoritete .....

Tolerancia thaj interkulturalnikano dialogo.....

Sikljovipe .....

Situacia e Romengiri thaj Egiptanorengiri.....

Efektivnikano participiripe .....

II. DŽENO PALO DŽENO - ARAKHINA .....

Dženo 3 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 4 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 5 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 6 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 8 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 9 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 10 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 11 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 12 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 13 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 14 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 15 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 16 Pervazikane konvenciako.....

Dženo 17 thaj 18 Pervazikane konvenciako .....

III. PHANDLE LAVA.....

Pozitivnikane miškpa palo trin ciklusoja e monitoringoskere .....

Pučipa save so anen galjipe palo trin ciklusoja e monitoringoskere.....

Pučipa vašo sigutno butikeripe .....

Durederutne rekomendacie .....

KONSILIKANO KOMITETO VAŠI PERVAZIKANI KONVENCIA ARAKHIPASKE E NACIONALNIKANE MINORITETENGORO

TRINTO GINDIPE VAŠI CRNA GORA

1. O konsilikanoi komiteto ano 7. marto 2019. leljardja akava Gindipe ano jekhipe e dženesa 26 (1) katar Pervazikani konvencia thaj e Normative 23 e Rezoluciakere (97) 10 ko Komiteto e ministrongoro. E arakhina si fundirime ke informacie saikerde ane Themakoro raporto katar Crna Gora (ano dureder teksto Themakoro raporto), leljardo 16. juno 2017., avere xramome xangonca thaj e informacienca saven o Konsilikano dokumento leljardja katar e radžakere thaj e biradžakere kontaktoja save so si kerde ani Podgorica, Kotor thaj Ulcinj/ Ulqin, katar 27. dži 30. novembro 2018. berš.
2. Kotor lano dureder teksto ikerel e čekatne arakhina ko konsilikano komiteto vaše klidarde pučipa phandle e labaripasa ki Pervazikani konvencia ani crna Gora. Akala arakhina sikaven detalnikane dženo palo dženo saikerde ano Kotor II savo so učharel e terminante ki Pervazeskiri konvencia savenge o Konsilikano Komiteto del bare džanlipaskere pučipa save so trubul te oven vazdime.
3. Solduj kotora den sahani referenca ko durederipe e arakhinengere ko deletipe e Pervazikane konvenciakoro saikerdo ano Jekhto thaj Dujto gidnipe e Pervazikane komitetoskoro vaši crna Gora save so si leljarde ko 28. februaro 2008. thaj 19 juno 2013. thaj o Komiteto e Džovapime rezoluciakoro e ministrongoro, leljarde ko 14. januaro 2009. thaj 4. marto 2015.
4. Agorutne komentaria, saikerde ano Kotor III, šaj te oven lele sar funda vašo avutno Komiteto e ministrongoro thaj e rekomendacie vaši Crna Gora.
5. O konsilikano komiteto lošanel vašo durederipe e dialogoskoro e radžipanca katar Crna Gora, sar thaj e prezententonca katar nacionalnikane minoritete save so si phandle ani implementacia ki Pervazikani konvencia. Ano resaripe e promoviripaskoro e inkluzivnikane thaj transparentikane procesoskoro, o Konsilikano komiteto zorales del pestar sa i radži akava gindipe te ikalel les, palo leskoro leipe². Adžukhar thaj akharel e radža te rinčhibjarel akava gidnipe thaj i avutni rezolucia e Komitetoskiri e ministrongiri ke crnogorikani thaj minoretitetengiri čhib, thaj buvle te ulavel akava gindipe maškar e relevantnikane akteria. O konsilikano komiteto del dumo e mangipaske save so e radža sikavde te ikeren jekh arakhipe palo ikaldipe e akale trintone rotakoro e gindipaskoro. Vov gindinel kaj akava dialogo vašo dikhipe thaj observacia thaj rekomendacia dende ano akava gindipe ka ovel labardo.

² 16. aprilo 2009., o Komiteto e ministrongoro kerda aver normative vašo ikaldipe e Gindipaskoro e Konsilikane komitetoskoro thaj aver dokumentia katar o monitoringo resarinasa te ovel barjardo o transparentnipe thaj o averdipe e informaciengoro vaše arakhina thaj phandle lava e monitoringoskere ke sa e riga save si ani nibadesni faza (dikh Rezolucia CM / Res (2009) 3, savi so ovel averkerdi e Rezolucija (97) 10).

I. ČEKATNE ARAKHINA

Monitoring proceso

6. E radža gele dureder e konstruktivnikane thaj pozitivnikane resipasa ko labaripe e Pervazikane konvenciakoro. Palo leljaripe e aver Gindipaskoro, e radža andje decizia vašo ikaldipe e Gindipaskoro peskere komentarenca. O konsilikano komiteto del lačhipe vaši organizacia 'follow-up' seminaroske ani Podgorica ano 7. februaro 2017. berš savo so prekal i diskusia e prezententenca katar e minoriteto, e radžikane sektoresa thaj e dženenca ko Konsilikano komiteto dendja ano buvlipe e rezultate katar dujto cikluso katar monitoringo. Ano agor 2016., ani kolaboracia e Europakere Konsilosa, organizirime si thaj treningo vašo keripe themakoro raporto.

7. O konsilikano komiteto notirinel kaj o trinto themakoro raporto katar Crna Gora³ (ano dureder teksto: themakoro raporto) kerdo ani konsultacia e prezententenca katar nacionalnikane minoritete, phandindo e nacionalnikane konsiloja e minoritetengere thaj e biradžikane organizacie.

8. O konsilikano komiteto del lačhardipe ko but konstruktivnikano ruhi e kolaboraciake savi so e radža sikavde anglo, ko vaxt thaj palo monitoring proceso.

O Generalnikano dikhipe e implementaciakoro ki Pervazikani konvencia palo trin monitoring ciklusoja

9. I Crna Gora ikerel pozitivnikano resipe ki Pervazikani konvencia. Konkretikane, o Pervazikano komiteto dikhel generalnikano anglipe ano zakonoanipaskoro thaj institucionalnikano pervazi, ano finansiripe reslo e minoritetenge thaj proceso e aplikaciake vašo finansiripe, palo adava tikno phird ano khedipe e evidentonge thaj reguliripe e statuseske e našle manušenge⁴ katar Kosovo *. I Crna Gora pendžarel o albanikano, bošnjakikano, kroatistikano, muslimanikano, romano thaj serbikano nacionalnikano minoriteto⁵, savendar sakon džal dureder te realizirinel plesutne resarina ko promoviripe e interesongoro peskere minoriteteskere. Ano averdipe e informaciengoro e Konsilikane komitetosa, e prezententia e radžakere sas len čačutno kooperativnikano resipe, ulavde katar o Ministeripe vaše manušikane thaj minoritetengere čačipena. But maškarmutne organizacie ikeren o participiripe ani Crna Gora thaj interesirinen pe vaši lakiri politika premal e minoritete, ulavde e isthanarde manušengere Romenge thaj e Egiptanorengere, a majbut ano konteksto e procesoskoro e resipaskoro ani Europakiri Unia.

³ Trinto raporto dendo katar Crna Gora.

⁴ Konsilikano komiteto ka labarel o termino „isthanarde manuša“ vašo dromaripe adale manušenge save so si angleder adava vakerde ano Dujto gindipe ko Konsilikano komiteto vaši Pervazikani konvencia thaj tari radži e Crna Gorako ano Trinto themakoro raporto e Crna Gorakoro, sar internikane isthanarde manuša (IRL). O UNHCR Crna Gorakoro gindinel kaj akala manuša si našle manuša.

⁵ Premal o paluno evidentiripe e dživdutnengoro (2011.), Crnogorcija isi 44,98%, Srbina 28,73%, Bošnjakja 8,65%, Albancia 4,91%, Muslimania 3,34%, Roma 1,01%, Hrvatia 0,97% thaj Egiptanora 0,33%.

10. O kriteriumo e themutnipaskoro vaše manuša save so pendžaren pumen sar nacionalnikano minoriteto nanaj činavdo, mamuj e rekomendacie katar e anglederutne ciklusia, so anel kaj sade e crnogorikane themutne legalnikane preperen ano pervazi e labaripaskoro ki Pervazikani konvencia.

Zakonoanipaskoro thaj institucionalnikano pervazo

11. O konstitucionalo katar Crna Gora (dženo 8) na del direktikani thaj indirektikani diskriminacia palo savi te si funda. O zakono vašo bideipe e diskriminaciakoro si averkerdo dujvar kana si o cikluso, 2014. thaj 2017., kriminalizirindoj o vakeripe e bimangipaskoro, thaj majbare dikhipasa si ko anglodikhipe e `promoviripaske e jekhipaskoro`, vakerindoj kaj e phirda save so si dromarde ko činavdipe e bijekhipaskoro thaj e bilačhipaskere save so von cidinde, *inter alia*, e preperutne e nacionalnikane minoritetengere, na trubul te ovel gindime sar diskriminacia savi so si bidendi e zakonesa.

12. O pakjavipe ane institucie e Protektorengere ke manuškane čačipena, ombudsmano, ulo bareder ano periodo e monitoringoskoro, a kotor e subjektongoro ulo bareder ani harmonia lesa. Numaj, leskere finansiakere biadhinalipa nanaj osigurime, kodoleske so leskoro budžeto trubul te ovel dendo katar i rig e Ministaripaskoro vaše finansie, a leskere finansiakere resurse šaj nanaj te oven šukar vašo mandato, ano dikhipe e vazdipaskoro e minsakoro, vazdipe e biadhinale rodjaripa thaj realiziripe e rodjaripangoro. Mamuj e rekomendaciengoro te ovel averkerdo o čhand e anavipaskoro, o Protektoro panda šaj te anavkerel vaj te kontamandatirinel e sadane butipasa ano Parlamento, savo so šaj te mukhel o ofiso ani pozicia e biadhinalipaskoro. Na pakjivkerel pe o normativiripe savo so trubul te ovel labardo ani sahani radži vašo khedipe e evidentongoro ane čipote e diskriminaciekre, so o Protektoro kerel phare te saikerel i sahani piktura e diskriminaciakiri ani themakiri vastarin. Adžukhar, nanaj organo vašo jekhajekhipe savo so si ulavdo katar o Protektoro ani Crna Gora, so anel tiknjaripe e zoreskoro e Protektoreskoro te sankcionirinel leskoro kabilipe ani funkcia e badaneskiri vašo jekhajekhipe vašo adekvatikano cxidipe e diskriminaciakoro.

Prezervacia thaj promocia e kulturakiri

13. Isi šukar pervazo vašo ulavdipe e resursongoro vašo arakhipe thaj promoviripe e minoretnikane kulturengoro. O gajlpe andre ani radži vaši integracia thaj kohezia e amalnipaskiri Andja dži buteder interkulturalnikane resipa ko proektikano finansiripe prekal o Fondo vaši protektiva thaj realizacia e čačienengoro e minoritetengoro (ano dureder teksto Fondo). O jekhto proektura save so si dende e resursonca katar Fondo palo restrukturipe ano 2018. sikaven baripe e genjeskoro e proektengoro save so keren buti e ververikane minoritetnikane grupenca, save so trubul te keren buti ki promocia ko interkulturalnikano dialogo. Mamuj e pozitivnikane reforme e Fondeskere, ačhoven e pučipa vašo transparentipe leskere butjakere thaj evaluacia e finansirime proektongoro. O nacionalnikano konsilo e minoritetengoro dujvarindja peskoro finansiripe, numaj si lenge bidendo te aplicirinen vašo finansiripe katar o Fondo. Isi nanajipe ko sajijalipe so si phandlo e sikavipasa e simbolongoro e avere themengoro, a panda si ko zoralipe

o zakono katar e enjavardešto save so na den asavko sikavipe thaj savesa ka trubul te kerel buti o zakonoanipe ano avutno vaxt.

Tolerancia thaj interkulturalnikano dialogo

14. I radži ani kolaboracia e maškarthemutne organizaciencathaj e partneronca kheden e evidente vaši adžukhar vakerdi „etnikani distanca“ thaj o putardo gindipe premal e terminirime grupe. Akala evidente sikaven bitolerancia mamuj e Roma, numaj thaj ki genjdi tikni jaudiengiri khedin. Maškar 2010. thaj 2017., barili I socialnikani distanca maškar sa e grupe, so andja gidnipe ko Konsilikano komiteto o ulavdipe ma[kar e khedina ka šaj te ovel bareder. Dikhle si thaj incidentia katar o religioznikano bixaljovipe maškar e verver otodoksikane khangira, e policiasa savi kerdja intervencia, deindoj jekhe denominaciake te kerel buti andre, a jekhake avrial katar I khangiri. O Vakeripa e bimangipaskoro si kriminalizirime, numaj e radža na dikhen šukar e amalnipaskere medie kodoleske so nijekh agencia nanaj la kodova mandato.

Sikljovipe

15. Čačipen (xakaj) ko sikljovipe ki peskiri čhib ane putarde institucie si garantirime e džzenesa 79 katar Konstitucionalo, sar thaj o čačipen te ovel phandli I historia thaj I kultura e minoritetnikane khedinengiri ano generalnikano siklanakoro plano thaj programo. Ano Zakono vašo generalnikano sikljovipe 20% katar siklanakoro plano thaj programa si „putardo saikeripe“ savo so si ki relacia ki „afirmacia e bariengoro ki lokalnikani kultura“, so šaj te ovel labardo vaši edukacia e historiake thaj kulturake e preperutne e nacionalnikane minoritetengere, vakeren e radža. O ministripe e sikljovipaskoro isi les xari kontrola upral o labaripe kodole 20%, ama si pendardo kaj trubul te oven napia te šaj te ovel osigurime akava vaxt te ovel efektivnikano labardo. Kodova so si phandlo e Konsilikane komitetosa, subjekto „Dizutnikano sikljovipe“, savo so učarel e manuškane čačipena, pobuter nanaj dajatvalo subjekto sar so sas ano anglederutno cikluso e monitoringoskoro.

16. Ano dikhipa e siklanakoro ki minoretengiri čhib thaj i siklana ki minoretnikani čhib, o sikljovipe ki albanikani čhib ovel kerdo ane regie ane save e Albancoja keren pobuter katar o lokalnikano dživdutnipe, thaj ani Podgorica. Isi pobuter duječhibjengere škole savende isi sikljovipe ki albanikani thaj crnogorikani čhib, numaj adava na anel kaj e silken isi len jekh genj e saxatengoro ki sakoja čhib, numaj kaj jekh sikle len I albanikani čhib sar siklanakiri čhib, a aver len I crnogorikani čhib majbut kodolestar savo si lengoro etnikano preperipe. Akava kerel duj ulavde thavdipa e jekhečhibakere sikljovipaskoro, thaj uzal so e studentia save sikljon crnogorikani čhib sar siklanakiri čhib šaj te len albanikani čhib sar alusaripaskiri čhib, a siklanake e albanikane čhibasa sar čhib savake si dajatvalo thaj o sikljovipe e crnogorakere čhibakoro.

Situacia e Romengiri thaj Egiptanorengiri

17. Ani komparacia e anglederutne ciklusesa e monitoringoskoro, i situacia e Romengiri thaj Egiptanorengiri, ulavde e isthanarde manušengiri, akana si lačheder. O kampo Konik oficialnikane si phandlo, neve savaxtune dživdipaskere objektosa savo so kerel pe ki lokacia –

uzal kodova so nekobor familie nanaj legarde kodorig. Ke avera thana ani phuv, e klasteria e kheripaskere pučipangoro thaj dureder si putardo thaj e isthanarde Romenge thaj e Egiptanorengere, sar thaj e crnogorikane Romenge thaj Egiptaanorengere, majbut vašo lengoro dživdipe ane biformalnikane kupatnja. Adava majbut anel dži o nanajipe e fundavne sanitarnikane šartonge. O resipe dži sastipaskiri protektiva si reslo sarinenge ani Crna Gora, numaj si trubutno te oven kerde thaj napia te šaj te ovell vazdime minsa vaše sastipaskere pučipa ano pervazo e khedinakoro e Romengiri thaj e Egiptanorengiri te šaj te ovel kerdo efiksnikano resipe. Kodova si ulavdi čipota ki regia e Konikoskiri, kote so o reproduktivnikano sastipe thaj o labaripe e drogakoro ka šaj te ovel baro problemo ano avutno vaxt thaj ka ovel trubutnipe te kerel pe zor vašl socialnikani integracia.

18. Kana si lav (lafi) vašo sikljovipe, i situacia si akanak lačeder vaše Roma thaj Egiptanora, ulavde trujal o Konik kote so anglederutni segregirime angloškolakiri institucia si akanak phandli. Numaj, trubul panda zor te vazdel pe i minsa vašo baro džanlipe e sikljovipaskoro ane sa e faze, a o digro e mukhipaskoro e školakoro e Romendar thaj Egiptanorendar si thaj dureder uči. Baxtagorali programa e romane mediatorengere si realizirime ano Tivat, numaj akanak poxari vazdel pe ani buvleder phuv. E radža si minsale kaj e Roma thaj e Egiptanora si bibutjakoro, thaj keren programe vašo arakhipe buti e romane thaj egiptanorengere khedinake, numaj si thaj trubutne bare thaj koordinirime napia.

Efektivnikano participiripe

19. Varesave minoritete len šukar than ani radži, a e Hrvaten isi tikneder prago katar e aver minoritetia vaše alusaripa ano parlamento. E Romen nanaj kodova thaj uzal kodova so si ano jekh genj. Generalnikane, e minoritete si xari autorizirime ane putarde ofisoja, ulavde e Roma, thaj uzal kodova so e aver minoritete pošukar autorizirime ane vastarina ki lokalnikani radži. E evidente vašo bibutjarnipe, ulavde palo etnikano preperipe našti te oven lele, thaj uzal kodova so si phandle e romane thaj egiptanorengere khedinasa. O sahno khedipe e evidentongoro šaj te anel džipherdo preciznipe thaj dži kodova te oven kerde programe vašo arakhipe buti thaj te oven efikasnikane.

II. DŽENO PALO DŽENO - ARAKHINA

Dženo 3 Pervazikane konvencie

Personalnikani rota e labaripaskoro e Pervzikane konvenciakoro

Rekomendacie katar e trin anglederutne ciklusia e monitoringoskere

20. Ane anglederutne ciklusia e monitoringoskere, o Konsilikano komiteto akhardja e radža te dikhen e averdipa e terminoskere „nacionalnikane minoritete“ sar so si definirime ano Zakono vašo minoritetengere čačipena thaj vestipa (ano dureder teksto Zakono vašo minoritetnikane čačipena) bizo limitiripe e personalnikane regiakoro e labaripaskoro sade e dižutnenge, thaj

dendja zor e radžake te džal dureder e putarde dialogosa e prejententenca e nacionalnikane minoritetenca save so si anavkerde sar „aver“ ani preambula e Konstitucionaleskoro, a save so nanaj pendžarde e zakonesa, resarinasa te ovel dikhlo lengoro involviripe ano pervazo ki Pervazikani konvencia.

Akanutni situacia

21. I rota e labaripaskoro vakerde ane klidarde juristikane aktia: Konstitucionalo, kote si duj konstituitivnikane grupe katar Crna Gora vakerde ani preambula: I decizia so, sar vestime thaj jekhajekh dizutne, manuša save so preperen ke nacie thaj nacionalnikane minoritete save so dživdinen ani Crna Gora: Crnogorcija, Srbinja, Bošnjaka, Albancia, Muslimania, Hrvatia thaj aver, lojalnikane sam e demokratikane thaj dizutnikane themake Crna Gora⁶; thaj Zakono vaše minoritetengere čačipena save so e nacionalnikane minoriteten definirinen sar „savi te si grupa e dizutnengiri ki Crna Gora, genjikane tikneder katar aver dominantikano manušipen, saven so isi jekhethane etnikane, pakjavipaskere vaj čhibjakere karakteristike so si aver katar e aver manuša, historikane phandlo vaši Crna Gora thaj motivirime te del thaj te ikerel peskoro nacionalnikano, etnikano, kulturnikano, čhibakoro thaj pakjavipaskoro identiteto⁷.

22. Bezexaske, e formalnikane averdipa nanaj labarde ki regia e labaripaskiri ki ervazikani konvencia, thaj I Crna Gora džal dureder te kerel o kriterium vašo themutnipe vašo angigaripe e minoritetengoro, ama o Konsilikano komiteto del namastipe vašo resipe savo so e radža keren ko labaripe e Pervazeskoro. I konvencia ani praktika, de facto, del e Romenge ekvivalentikano nivelo e protektivakoro sar e nacionalnikane minoritetenge save so oven liparde ano Konstitucionalo, ulavde prekal o Konsilo vaše nacionalnikane minoritete (ano dureder teksto: Konsilo minoritetengoro). Mamuj adava, o Konsilikano komiteto lel dži ko džanipe o mangipe e Konsiloskoro e romane minoriteteskoro kaj e Roma ano Konstitucionalo te oven anavkerde sar jekh katar e konstituitivnikane sela ki Crna Gora, a ma te oven involvirime telo „aver“. Ano kodova konteksto del liparipa kaj: leindoj katar o vestime korkoroidentificiripe e individuengoro save so si angigarde katar I rig e amalnipaskiri sar aver- thaj uzal kodova patjivkerde- minoriteto, o resipe e čačipenenge [...] ovel dendo vašo promoviripe thaj arakhipe ani praktika pali savi I grupa korkori pes definirinel, so ano disave čipote anel dži inkluzia e minoriteteskere ane formalnikane mehanizme e protektivakere e nacionalnikane minoritetengoro. Thaj, oficialnikane o angigaripe e nacionalnikane minoritetengoro vaj deipe e ulavde statusoskoro na sikaven šird ko proceso e protektivakoro e minoriteteskoro, thaj na si katar o baro džanlipe vašo labaripe e Pervazikane konvenciakoro[...]. O angigaripe sar nacionalnikani minoriteta isi la deklarativnikano, a na konstituitivnikano karaktero. I digra e resipaskoro ke minoritetengere čačipena na ka trubul te adhinel katar o formalnikano angigaripe⁸.

⁶ O sahno teksto katar Konstitucionalo e Crna Gorakoro sšaj te dikhen ko linko: <http://www.skupstina.me/images/documents/constitution-of-montenegro.pdf>

⁷ Takon vaše minoritetengere čačipena thaj vestipa (Dženo 2)

⁸ Tematikano komentaro ACFC-a g. 4: "Pervazikani konvencia: klidardo vastu[e]j vašo vastaripe e diverzitetosa prekal e čačipena e minoritetengoro. Rota labaripaskiri ki Pervazikani konvencia vašo arakhipe e nacionalnikane minoritetengiri", Ieljardi 27. majo 2016. b., par. 28

23. Sar so si ano dżeno 33 ano Zakono vaše minoritetengere čačipena thaj vestipa, o Nacionalnikano konsilo e minoritetengoro kerel „arakhipe e sahne nacionalnikane identitetoskoro e nacionalnikane minoritetengoro thaj pošukar keripe lengere čačipenengoro thaj vestipaskoro“. E normativosa vašo fundiripe e minoritetengere konsilongoro vakerel pe kaj vaši majtikni nacionalnikani minoritetengiri grupa si adaja savi so kerel majxari 3% katar e dživdutne, a o fundiripe e konsiloskoro vaše minoritete rodel 510 signature katar e manuša save so deklaririnen pe sar kotor kodole khedinakoro⁹. Ani praktika adava anel kaj o butipe e avere nacionalnikane minoritetnikane khedinengoro save so si autorizirime ano xramovipe e dživdutnengoro katar 2011. naštine te kerel konsilo e minoritetengoro, kodolesa so majbaro ikljovipe kodolestar si e preperutne ki egiptanorengiri khedin, save, premal o paluno xramovipe e manušengoro (2011.), keren pobuter katar duj milja manuša¹⁰, thaj akana len na prezentirinel Konsilo e minoritetengoro¹¹.

24. O Konsilikano komiteto del dži ko džanipa kaj i Pervazikane konvencie ki terminirime grupa na rodel ulavdo resipe dži o juristikano statuso vaši adaja grupa e manušengiri, kodoleske so o resipe dži minoritetengere čačipena gindinel kaj si bareder katar e pučipa save so si ki relacia e formalnikane statusesesa ki khedin vaj grupa. Vov del liparipe kaj akava prago e signaturengoro vaše minoritetnikane konsiloja na trubul te limitirinel e čačipena e tikneder minoritetenge save so si angleder dikhle e Pervazikane konvenciasa, kodoleske so, premal o dżeno 3 e Zakoneskoro vaše minoritetnikane čačipena „e preperutne e minoritetnikane selengoro thaj aver minoritetnikane khedinengoro šaj te realizirinen peskere čačipena thaj te xošinen e vestipa individualnikane vaj ani khedin e averenca“. Pale, isi thaj aver situacie ane save e minoritetnikane čačipena, sar so si e topografikane nišanja ke minoritetengere čhibja, šaj te oven limitirime katar o 5%, uzal so o fundiripe e konsileskoro vaše nacionalnikane minoritete nanaj anglošarti vašo realiziripe e minoritetengere čačipena. O Konsilikano komiteto adžikerel katar e radža te ikeren putardo dialogo e prezententenca e *averengerenca* save so idetifikuinen pe sar preperutne e nacionalnikane minoritetengere, save so nanaj angigarde e zakonesa, thaj te dikhel o šajdipe lengere involvripaskoro ani regia e labaripaskoro e Pervazikane konvenciasa (majbut i khedin e egiptanorengiri).

25. I definicia „nacionalnikano minoriteto“ saikerde si ano Zakono vaše minoritetengere čačipena thaj nanaj razime e formulaciasa e Konstitucionaloskiri, thaj limitirinel sade ki lakiri definicia e dizutnengiri. O konsilikano komiteto del dži džanipe kaj o „involviripe e rodipaskoro vašo themutnipe šaj te ovel les restriktivnikano thaj diskriminatorsnikano efekto [...]“¹² Namastinel o fakto kaj e radža sikaven fleksibilnipe thaj putardipe, majbut ano dikhipe e

⁹ Normative vašo alusaripe e dženengoro ke konsiloja e minoritetnikane selengoro vaj avere minoritetnikane nacionalnikane khedinengoro, „Oficialnikano Nevipen e Crna Gorakoro“, g. 31/06, 51/06 thaj 38/07, thaj o „Oficialnikano Nevipen e Crna Gorakoro“, g. 002/11, 008/11 thaj 031/17.

¹⁰ Evidente e xramovipaskere katar 2011. šaj te arakhen ko linko: <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57> (povučeni 8/1/2019)

¹¹ O Konsilikano komiteto dikhel kaj e sikljovipaskere, sastipaskere thaj I socialnikani politika, vi I kheripaskiri politika, majbut si gindime thaj labarde e khedinenge e Romenge thaj Egiptaonrege sar jekh, thaj kaj I statistika na ververinel akale duje khedinen. Ane kodola čipote, bianindoj ko pučipe i rota e Pervazikane konvenciakoro ani Crna Gora, o Pervazikano komiteto, sar ane lengere analize, adžukhar thaj ane rekomendacie, ka ovel ki relacia e Romenca thaj e Egiptaonrenca.

¹² Tematikano komentaro ACFC-a g. 4, Ieljardo 27. majo 2016. berš, par. 13

isthanarde Romengoro thaj Egiptanorengoro, ama gindinel kaj i situacia bezexaske nanaj sajjali. Isindoj ko dikhipe I situaccia ani Crna Gora ki relacia e pučipasa e themutnipaskoro, ulavde maškar e Roma save so šaj te oven manuša bizo themutnipe vaj na-dizutne čačipenesa bešipaskoro (dikh dž. 4), o Konsilikano komiteto liparel kaj i „individualnikani rota [Pervazikani konvencia] trubul, kote so si kodova reslo, te ovel buvljardo thaj ke na-dizutne, ulavde kothe so I ekskluzia si ko temelo e themutnipaskoro thaj šaj te anel dži e biavline thaj vaker tuke ververipa, sar so si akana i ekskluzia e manušengiri bizo themutnipe save so si kotor katar e nacionalnikane minoritete save so bešen ki terminirime teritoria¹³.

26. O Zakono vaše minoritetnikane čačipena definirinel e nacionalnikane minoriteten, kotorvale, sar „historikane phandle e Crna Gorasa“. Nijekh minoritetnikani grupa na kerdas rodipe kaj e crnogorikane radža na angigaren len vašo kodova kriteriumo. O Konsilikano komiteto mangel peskere principelnikane terdjovina kaj „save te si vaxtikane limitiripa trubul te oven dikhle fleksibilnikane thaj e ververipa ano tretmano e jekhe grupengoro save so si temelime ko lengoro lungipe e bešipaskoro ki jekh teritoria šaj te oven bičačutnipaskere.“¹⁴ Kodolestar, del sama ko labaripe e „historikane phandlinengoro“ vaše limitiripa e minoritetnikane čačipenengoro ki jekh terminirime grupa.¹⁵

Rekomendacia

27. O konsilikano komiteto nevljarel peskoro akharipe e radženge te dikhlijaren o potencialnikano limitiripe e kriteriumengoro e themutnipaskoro saikerdo ano Zakono vaše minoritetnikane čačipena, savo so šaj te ovel les diskriminatornikano efekto.

Khedipe e evidentongoro

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

28. Ane anglederutne siklusia e monitoringoskere, namastindoj I metodologija thaj e putarde pučipa vašo etnikano preperipe, jekhto čhib thaj I religia, o Konsilikano komiteto del sama ke bare dajandipa ke xramovipaskere evidente sar funda vašo realiziripe e minoritetnikane čačipenengoro, kotorvale vaši bari fluktuacia ano genj, ulavde e manušengoro save so identificirinen pumen sar Roma, katar anglederutno xramovipe e dizutnengoro katar 2003. O Konsilikano komiteto dureder akharel e radžen te keren konsultacie e manušenca save so preperen e nacionalnikane minoritetenge vaši formulacia e pučipangiri vašo nacionalnikano preperipe thaj i čhib, a savenge ka ovel kerdo lav ano aver xramovipe e manušengoro.

¹³ Tematikano komentaro ACFC-a g. 4, leljardo 27. majo 2016., par. 30; dikh thaj ACFC tematski komentar br. 3 „Jezička prava pripadnika nacionalnih manjina prema Okvirnoj konvenciji“, leljardo 24. majo 2012, par.

¹⁴ Tematikano komentaro ACFC-a g. 4, leljardo 27. majo 2016., par.

¹⁵ Tematikano komentaro ACFC-a g. 4 dikhovel kaj katar o džene 10.2, 11.3 thaj 14.2 katar Pervazikani konvencia ikljovel katar lungipe e bešipaskoro thaj si relevantnikano sade kodole terminantenge, numaj na thaj vašo labaripe e Pervazikane konvenciakoro ano sahnipe.

Akanutni situacia

29. Čačikane informacie vašo etnikano saikeripe sikaven baro šarti vaši implementacia e efikasnikane politikengoro thaj e napiengoro vašo arakhipe e minoritetengoro, vašo dendo dumo ano arakhipe thaj zurardipe peskere identitetoskoro, sar thaj vašo činavdipe lengere trubutnipangoro.

30. Katar o leljardipe e anglederutne gindipaskoro¹⁶, nanaj realizirime xramovipe e manušengoro ani Crna Gora.¹⁷ Uzal o xramovipe e manušengoro, e radžipa ničale realizirinen e komplementarnikane rodljaripa resipasa te oven ulavde evidente vašo autoriziripe ane putarde ofisoja. Misaleske, o Konsilikano komiteto dikhljarel kaj I beršeskiri anketa e manušengiri ane putarde ofisoja, ulavde ko etnikano preperipe, thaj o rodljaripe vaše Roma savo si kerdo ano pervazo e Strategiakoro vaši inkluzia 2016-2020 (savasa detalnikane kerel buti o dženo 15). o Konsilikano komiteto namastinel akaja praktika thaj del kuražo e radžen te džan dureder ničale te kheden thaj analizirinen e evidentia katar akala xangoja.

31. I Statistika e dživdutnengiri trubul ničale te khedel thaj džipherel e informacie save so si khedime e dromesa katar kvantitativnikane thaj kvalitativnikane rodljaripa. Trubul samale te oven analizirime ani konsultacia e prezententenca e minoritetengere, majbut kana ovel labardi I statistika sar funda vašo keripe buti e minoritetnikane čačipenenca. O Samalipe e Konsilikane komitetoskoro ko barder dajandipe ke evidente katar o xramovipe e dživdutnengoro katar 2011. ačhovel validnikano, majbut vaši romani populacia savengoro genj kerel variripe katar o vaxt ko vaxt¹⁸, numaj kodova resipe si fundarime ke evidenti ano kreiripe e politikengoro thaj namastinel pe, majbut ano jekhipe e evidentonca save so si khedime katar e biathinale thaj radžakere rodljaripa.

32. O konsilikano komiteto del liparipe kaj o čačipen ki vestime korkoriidentifikacia si sar bar temelo ke čačipena e minoritetengoro thaj ovel labardo sakone khedinake ko khedipe e evidentongoro.¹⁹ O Konsilikano komiteto dikhel i irada e radžengiri kaj ano avutno xramovipe e manušengoro ano 2021 trubul te oven putarde, opcionalnikane pučipa vašo etnikano preperipe thaj čhib,²⁰ sar so si i čipota ano 2011²¹. O konsilikano komiteto thaj adžukhar adžikerel, sar so

¹⁶ Dikhen ACFC aver gindipe vaši Crna Gora, ACFC / OP / II (2013) 002, vaše detale ano xramovipe e dživdutnengoro katar 2011., r.

¹⁷ Dikhen e themakoro raporto, r.8 vašo pherdo dikhipe sa e nacionalnipangoro, phandindo athe thaj e evidente katar o xramovipe katar 2003. thaj 2011. b. Premal anglederutno xramovipe e manušengoro (2011.), Crnogorcija 44,98%, Srbinja 28,73%, Bošnjakia 8,65%, Albancia 4,91%, Muslimania 3,34%, Roma 1,01%, Hrvatia 0,97% thaj Egiptanora 0,33%. Sar thaj akala grupe, sikavdo si buvleder spektro e bute preperipangoro, sar misal Bošnjakja / Muslimani (0,03%), Crnogorci / Srbi (0,30%).

¹⁸ Dikh xramovipe e manušengoro katar 2003. ani relacia e xramovipaskoro katar 2011. themakoro raporto, r. 8.

¹⁹ 19 Dikh Tematski komentar ACFC-a br. 4, usvojen 27. maja 2016. godine, par. 9. Dikh, maškar aver, anipee Bare konsiloskiri katar Europakoro sudo vaše manušikane čačipena ano subjekto Molla Sali mamuj Grcia, g. 20452/14, § 157, 19. decembar 2018., ko linko: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-188985%22%5D%7D>.

²⁰ Dikh thaj I Rekomendacia katar Ekonomikani komisija katar UN vaši Europu (UNECE) vaše xramovipe 2010 thaj 2020; dikh Konferenciju evropskih statističara Preporuke za popise stanovništva i stanovanja za 2020. godinu (paragrafi 700 do 712).

²¹ Xramovipe e manušengoro ano 2011. (ki crnogorikani), dikh pučipa 13 vašo „nacionalnikano thaj etnikano preperipe“ thaj 15 ki „dajakiri čhib“: <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/POPISNICA%202011.pdf>

sas ano 2011. e xramovipaskere formularoja te oven resle ke čhiba e minoritetengoro, sar thaj e Romanegoro, thaj von ka oven involvirime thaj trenirime sar xramovutne²².

Rekomendacie

33. Konsilikano komiteto del peskiri rekomendacia te kerel osiguripe kaj e prezententia e minoritetengere keren konsultacie kana si planiripe e avutne xramovipaskoro e manušengoro, savo ka ovel kerdo 2021., ulavde vaše pučipa e etnikane preperipaskoro, pakjavipaskoro thaj dajakere čhibjakoro.

Dženo 4 katar Pervazikani konvencia

Juristikano thaj institucionalnikano pervazo vašo maripe mamuj i diskriminacia

Rekomendacie katar e duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

34. O Konsilikano komiteto del kuražo e radženge te dikhen o Zakono vaši diskriminacia te šaj ko sahnipe te razinen les e maškarmutnengere standardonca ke manuškane čačipena, sar thaj te kerel len biadhinala, specializirime badani savo so kerel buti e diskriminaciasa. E radža si akharde te deletinen o labaripe e Zakoneskoro vašo bidendipe e diskriminaciakoro, te šaj te osigurinen te oven juristikane draba save so si putarde vaše kodola save so si dende ki diskriminacia thaj te oven pendžarde, resle thaj kerdikane.

35. O Konsilikano komiteto adžukhar akhardja e radžen te osigurinen Kancelaria vašo Protektoro e manuškane čačipenengoro te ovel les džovapime thaj trubutne manuškane thaj finansiakere resurse, te šaj te ovel garantirime o biathinalipe leskere butjakoro thaj realizacia leskere bare rolakoro ani identifikacia thaj maripe mamuj i diskriminacia, thaj o putardipe te ovel pendžardo leskere rolasa dromesa kampanjakoro vašo vazdipe e putarde minsakoro resune fokusosa ke preperutne e nacionalnikane minoritetengoro.

Akanutni situacia

36. O konstitucionalo e Crna Gorakoro (dženo 8) na del direktikani thaj indirektikani diskriminacia ke savi te si funda thaj vov si averkerdo dujvar ko thavdipe e raportime periodeske, 2014., a paluno fare ano 2017., resindoj o juristikano pervazo e direktivenge katar Europakiri Unia. Majbare džanlipstar, e averkerde zakonia dikhel thaj „promoviripe e jekhipaskoro“, deindoj athe kaj e phirda saven isi resarin te činaven e bijekhipa thaj e našukaripa save so dživdinkeren, maškar aver, e preperutne e nacionalnikane minoritetengere, na trubul te oven gindime sar diskriminacia so si bidendi e zakonesa; thaj kodova si adžukhar ano jekhipa e Pervazikane konvenciasa. O konsilikano komiteto namastinel e averdipa ko Zakono vašo bidendipe e diskriminaciakoro katar 2014. save so xuljarde ulavdi terminanta (dženo 9a) ko maripe mamuj o

²² Dikh ACFC dujto gindipe vaši Crna Gora, ACFC / OP / II (2013) 002, par.

vakeripe katar o bimangipe (dikh dženo 6). E avutne amandmania²³ katar dženo 42a katar o Došalipaskoro zakono e Crna Gorakoro trubul eksplicitnikane thaj temelime te pendžaren dži kana si došalipaskoro akto kerdo katar o bimangipe vaj mamuj e kišle grupe, o sudo ka dikhel les sar pharipaskiri trujalin²⁴. Numaj, o Konsilikano komiteto gindinel kaj panda isi čučipe ano zakonoanipe, ulavde ki funda e ECRI-skere Generalnikane rekomendacie vaši politika (General Policy Recommendations GPR) g. 2 thaj 7, phandindo athe thaj I diskriminacia katar I rig e khedipaskiri thaj dajatva ko phagipe e putarde finansiripaskoro e organizaciengoro vaj politikane partiengoro save promovirinen rasizmo²⁵.

37. E neve averipanca thaj e džipheripanca e zakoneskere vazdime si e sankcie thaj e fizikane thaj juristikane sime save so keren diskriminacia (1 000- 20 000 EUR vaše juristikane sime, 100 – 2 000 EUR vaše fizikane sime, uzal ulavde sankcie e fizikane simenge, kana keren buti ani lokalnikani vaj themakiri radži vaj varesavi privatnikani sima, v.p. thaj juristikani thaj fiyikani sima savi so ovel sankcionirime), thaj si arakhli bareder sajijalin vaše varesave tipoja e diskriminaciakere, ulavdo o dženo 17 vaši rasakiri diskriminacia, dženo 17a ki funda e pakjavipaskiri thaj dženo 19 ki funda e „biandine identitetoskoro, seksualnikane orientaciakoro thaj/vaj interseksualnikani karakteristika“ .²⁶ Premal e vakeripa e radžakere, katar 2010., došalnipasa si procesuirime ofto došalipaskere subjektoja vaši diskriminacia, savendar vaše šov čipote terminirime si šartime sankcie vaše xarne phandlipaskere sankcie, vaši jekh čipota o kerutno arakhel pe ani sastipaskiri institucia, a jekh si vestutno agorutno činavdipa²⁷.

38. O badani terminirime vašo promoviripe jekh resipaskoro premal sa e manuša²⁸ nanaj kerdo adhinale katar o Protektoro e manušikane čačipangoro, e institucie e ombudsmanoskere, save so thaj adžukhar isi len zakonikano mandato e badaneskoro vašo jekhajehipe bašo deipe arka e viktimonge e diskriminaciakere ano procesuiripe lengere rovdipange thaj realiziripe e rodljaripaskoro. Thaj uzal so si namastime so o Protektoro e manušikane čačipangoro isi les kodola kapacitete, trubul thaj dureder te oven kerde e aktivipa ki implementacia akale kapacitetengoro, ulavde – sar so I Europakiri komisija vašo rasizmo thaj bitolerancia dikhlija ano 2017. – ano dikhipa e finansiakere

²³ Dikh dende amandmania ano themakoro raporto, r. 69.

²⁴ Kodolesa phandlo, o Konsilikano komiteto dikhel so o Koomiteto e ministrongoro ko Konsilo e Europakoro dikhel e agorde činavdipa ano subjekto Alkovikj mamuj I Crna Gora (CM / ResDH (2018) 384). Lav si važo etnikano vaj pakjavikano motivirime atako ko r. Alkovikj, savo si Rom thaj Muslimano, katar rig leskere komšiangoro katar 2009. kana dživdindja ani Podgorica. Rajo Alkovikj rodel rovdipe ko fakto so na kerde leske efikasnikane e radža o procesuiripe vaše atakia upral leste. O sudo gindindja kaj avilo dži phagipe e dženeskoro 8 so si phandlo e dženesa ani Konvencia. O agorutno činavdipe si katar 5. decembro 2017., ko linko: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179216>

²⁵ Dikhen i Rekomendacia 2 ani Lista e rekomendaciengoro ano dujto raporto e ECRI-skoro vaši Crna Gora, leljardi 20. juno 2017, thaj §12: „e radžipa [...] ka trubul i) involvirinen e asociacie ki diskriminacia ii) te ovel dendo zakoneskoro pervazo thaj te oven promovirime organia save so ka anen jehipe thaj ka činaven diskriminacia ko keripe lengere funkciengoro, iii) te ovel kerdo durudžipe te osigurinen kodole partien savenge I radži del phandlelava, kredito, grantia vaj aver šukaripa thaj promovirinen i politika e bidiskriminaciakiri, thaj iv) te arakhen dajatva te phagel pe o putardo finansiripe e organizaciengoro vaj politikane partiengoro save so promovirinen rasizmo.

²⁶ Dikhen ECRI dujto raporto vaši Crna Gora, leljardo 20. juno 2017, vaši analiza e averdipangoro 2014.

²⁷ Dikhen ECRI dujto raporto vaši Crna Gora, leljardo 20. juno 2017, , p.27, par. 81. Dikhen thaj Jekhetano gindipe OSCE / ODIHR-Venecianeskiri komisija vašo Zakono vašo Protektiripe e manušengere čačipenengoro thaj vestipangoro ki Crna Gora, CDL-AD (2011) 034, katar 19. oktobro 2011., so i Venecianikani komisija leljardja ki 88. plenarnikani bešin (14 15. oktobar 2011.), par. 17-18. Pučipe e biadhinalipaskoro e Protektorskoro ke manušikane čačipena si vazdime ko 2018. EU izvještaj o napretku Crne Gore p.4; p.24 o finansijskim izvorima; p.27 za jačanje kapaciteta.

resursongoro vaše rodjaripaskere aktivipa thaj ikaldipa e relevantikane informaciengoro vaš o vazdipe e minsakoro,²⁹ save so jekhethane keren duj katar trin e kompetenciendar ke badania vašo jekhajekhipe vakerde ano dženo 13. *Dikhen o Europakoro networko e raportongoro ke juristikane ekspertoja vašo bidiskriminacia 2017;³⁰ o Konsilikano komiteto sikavdja galjipe vaše finansiakere xangoja ano 2012.³¹)

39. O Konsilikano komiteto si galjime kaj o Protektoro sar badani vašo jekhajekhipe nanaj les autoriziripe vašo sankcioniripe, thaj nanaj leskere decizien dajatvalipe, numaj sar juristikani sima na džovapinel peskiri decizia vaj rekomendacia ano roko savo so terminirinem o Protektoro. O Protektoro šaj te bičhalel subjekto ko učeder organo vaj pale ko parlamento vaj putardipe peskere džanipanca.

40. Averdipa thaj džipheripa ko Zakono vašo bidendipe e diskriminaciakoro katar 2014. buvljardile ane regie e autoriziripaskere e Protektorskere, save so, maškar aver, den realiziripe e keripaskoro e procedurengoro ko šandkeripe maškar adava so del rovdipe thaj I radži, butjakere thaj aver juristikane manuša mamuj kodola so den rovdipe, khedel thaj analizirinel e evidente vaše čipote e diskriminaciakere thaj promovirinel antidiskriminacia ano putardipe generalnikane³².

41. E protektorskere e manuškane čačipangoro ano 2016. dendo si statuso B, premal e parizeskere principia.³³ Na reslja statuso A kodoleske so o budžeto vašo ofiso trubutno si vašo sakova berš katar o Ministripe e finansiengoro (Parizoskoro principio B) .1) thaj kodoleske so I procedura e anavipaskoro nanaj ko sa transparentikano – nanaj putardo akharipe vašo deipe e aplikaciakoro, misaleske³⁴. Dikhel pe kaj I minska vašo buti e Protektorskere e manuškane čačipangiri maškar e dživdutne barjardi, sar thaj o pakjavipe ko kodova Ofiso e Protektorskoro, ašakerindoj e regrutiripaske katar o civilnikano amalipe, sar so vakerdja jekh katar e lavkerutne ko Konsilikano komiteto, e barjovipasa e genjengoro ano nakhlo periodo vašo Ofiso vašo maripe mamuj I diskriminacia e Protektorskoro. Ano rodjaripe realizirime ano proekto katar Konsilo Europakoro PREDIM „Dendo dumo e nacionalnikane institucienge ano činavdipe e diskriminaciakoro ani Crna Gora“ 2017., si dikhlo kaj o Protektoro si dikhlo sar varesavo so majbut marel pe mamuj I diskriminacia, ko so 51% e pučlendar razindje pumen.³⁵ Ano 2016. e Protektorskere vašo maripe mamuj i diskriminacia dende si 144 rovdipa. Ano 2017. e Ofisoske si

²⁹ Dikhen dujto raporto katar ECRI- Crna Gora leljardo 20. juno 2017., r. 81. Dikhen thaj Jekhethano gindipe OSCE / ODIHR-Venecianeskiri komisija vašo Zakono vašo Protektiripe e manuškere čačipenengoro thaj vestipangoro ki Crna Gora, CDL-AD (2011) 034, katar 19. oktobra 2011., so i Venecianikani komisija leljardja ki 88. plenarnikani bešin (14 15. oktobar 2011.), par. 17-18. Pučipe e biadhinalipaskoro e Protektorskoro ke manuškane čačipena si vazdime ko 2018. EU izvještaj o napretku Crne Gore p.4; p.24 o finansijskim izvorima; p.27 za jačanje kapaciteta.

³⁰ Evropska mreža pravnih stručnjaka za ravnopravnost spolova i nediskriminaciju, Izvještaj o Crnoj Gori, 2017.

³¹ Dikhen o dujto gindipe vašo Crna Gora, ACFC-a o Crnoj Gori, ACFC / OP / II (2013) 002, par. 64-66

³² Dikhen dženo 15 katar Zakono vaše averdipa thaj džipheripa e Zakoneskere vašo bidendipa e diskriminaciakoro, savasa ovel averkerdo o Zakono vašo bidendipe e diskriminaciakoro.

³³ Dikhen o rangiripe ko Globalnikano uniipe vaše nacionalnikane institucije vaše manuškane čačipena katar 8. avgusto 2018., r.11:

<https://nhri.ohchr.org/EN/Documents/Status%20Accreditation%20Chart%20%288%20August%202018.pdf>

³⁴ Dikhen raporto katar telo komiteto vašo akreditacia ki Sumnaleskiri organizacia vaše manuškane čačipena : <https://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/GANHRIAccreditation/Documents/SCA%20FINAL%20REPORT%20-%20MAY%202016-English.pdf> .

³⁵ Diskriminacijski obrasci u Crnoj Gori, prof. Miloš Bešić.

dende 135 subjektoja, savendar šov si vaši diskriminacia saven isi funda e minoritete, a duj vašo pobuter pakjavipaskiri/nacionalnikani preperin. O ofiso vašo maripe mamuj I diskriminacia leljardja 2018. 146 rovdipa. Ani komparacia e 2015. beršesa, kana ano antidiskriminaciakoro ofiso leljarde si 83 rovdipa, akava si barder baripe thaj sikavel minsipe vaši diskriminacia thaj Protektoro.³⁶

42. E lavkerutne e Konsilnikane komitetoskere vakerde so o genj e subjektogoro si thaj dureder tikno no so šaj te adžikerel pe, kodoleske so nanaj mins vaši buti e protektoreske thaj I diskriminacia. O Konsilikano komiteto lela ano dikhipe e ankete so si kerde katar I rig e Ministeripaskiri vaše manuškane thaj minoritetnikane čačipena sako duj berš, so si ano 2015, kerda birazipe maškar i percepcia e diskriminaciakiri ane ververikane khedina thaj nanajipe e percepciakoro, ulavdo ani romani khedin, savi so generalnikane dikhljovel katar i manuškani rig kaj si majbut ikalde ki diskriminacia.³⁷ O konsilikano komiteto del godi kaj o labardipe e zakonoanipaskere pervazeske vašo maripe mamuj I diskriminacia sas zoralkerdi kana ki buti e Ombudsmaneskiri sas subjekto e kampanjakoro vašo vazdipe e minsakoro, dromarde ano amalnipa ano sahnipe, a ulavde ane grupe save so majbut si dende ki diskriminacia.

43. Akanutno radžikano ulavdipe e manušengoro ano pervazo „šema e manušengiri“ vašo Ofiso e protektivakoro si kompletikani, 33 dženenca. E lavkerutne vakerde kaj adava si ko sa šukar, numaj nanaj resurse ke avera thana. Vakerdo si kaj bareder finansiakere resurse ka den o Ofiso e protektivakoro bareder efikasnipasa te kerel peskere PR aktivipa ko vazdipe e minsakoro vašo mandato, sar thaj te kerel biadhinalo rodljaripe thaj te vazdel učeder rodipe ki peskiri iniciativa, ko than te kerel sade reakcia ke rovdipa.

44. O Konsilikano komiteto si xaberimo kaj o normativo so si kerdo ano 2014 berš kerdjas o Ministeripe vaše manuškane thaj minoritetnikane čačiena, phandindo thaj I policia, thaj na ovel pakjivkerdo ani sahani radži. O resaripe akale normativeskoro sas te ovel kerdi standardizacia ko čhand e khedipaskoro e evidentogoro thaj te centralizirinel pe e Arakhutnesa, so ka del jekh pošukar piktura vaši diskriminacia no putardo sektoro. O fakto kaj kodova nanaj kerdo si bezexaske, kodoleske so e Protektorskiri dendi buti si te komparirinel e evidente vaši diskriminacia si phareder no so von trubulas te oven, thaj adava anel kaj isi sahani piktura e diskriminaciari ani radži, a kodolesa thaj ano jekh napi thaj ani phuv, a kodova našti te ovel ikaldo thaj dajandime ke sa e napia e personaleskoro so kheden evidente prekal I radži, a savo šaj na klasifikuinel butja e diskriminaciakere ko sa thaj ko jekh čhand.

45. Bizo te ovel dikhlo ke averdipa thaj džipherdipa ko Zakono vašo arakhipe e manuškane čačipenengoro ano 2014. nanaj kerde nisave aktivipa save so ka keren aver o anavdipe e Protektorskoro vašo vazdipe leskere biadhinalipaskoro³⁸. Kodova problemo o Konsilikano komiteto dikhlja ano anglederutno gindipe, I Venecianikani komisija thaj OSCE / ODIHR ano jekhutno gindipe ano 2011., ECRI ano peskoro rapoto vašo 2017., o komeesaro vaše

³⁶ E genja save so del o Konsilikano komiteto e prezententonge katar o Protektoro e manuškane čačipengoro kana sas ani vizita ki phuv, ano novembro 2018.

³⁷ Themakoro raporto r.45-46. Procentia kodolengere so pakjana kaj I diskriminacia si bareder premal e nacionalnikane minoritete: Hrvatia (57,2%), Muslimania (48,6%)thaj Albancia (38,3%), pala kodova Srbina, Bošnjakja, Crnogorcija, džikaj 80% Roma gindinel kaj I diskriminacia nanaj kerdi, vaj pale na ovel kerdi premal e nacionalnikane minoritete. Premal o rodljaripe, generalnikane I populacia si gindipasa kaj e Roma si majbut diskriminirime, ko so e nacionalnikane minoritete peren ane „maškarutne diskriminirime grupe“.

³⁸ Zakono vašo Protektoro e manuškane čačipangoro, amandmania katar 2014.; ulavde e džene 7, 8.

manušikane čačipena ko Konsilo e Europakoro ano 2014. thaj o UN ano 2015³⁹. E protektore panda del mandato thaj lel lestar mandato o butipe e Parlamentoskoro. O Konsilikano komiteto bezexinel so e radža na dende džovapi akale problemoske, adaleske so mukhel I funkcia e Protektorskiri ani bisigurnikani politikani pozicia.

46. O Konsilikano komiteto dikhel kaj I Decizia e radžakiri vašo fundiripe e Konsileskoro vašo arakhipe katar I diskriminacia, fundirime 2011. sava so kontrolirinel o premiero, kerdi katar e pobuter ministria thaj prezententia e biradžikane organizaciengoro, činavdi ano 2016 berš⁴⁰. O Konsilikano komiteto vakerdja kaj ano 2012. o Konsilo sas les bare džanlipaskiri rola sar koordinato ani themakiri vastarin, sar thaj vaši promocia e antidiskriminaciakiri ko drom e putarde vakeripanca thaj vazdipe afirmativnikani kampanja. Kodova vakerdja thaj I Europakiri drakhalin e juristikane ekspertongiri ano peskoro raporto vašo nadiskriminacia ani Crna Gora vašo 2017.⁴¹ Numaj, premal I analiza e BRO vašo manuškane čačipena ano 2005.⁴², e BRO save so lele than ano Konsilo na dendje avazo vašo raporto katar o bešipe, sikavindo athe lengoro bixošipe e dominantikane rolasa e radžakoro. Kodi analiza adžukhar vakerdja kaj o transparentipe e butjakoro e Konsileskiri si bilačhi. Numaj pale I analiza na rodindja mukhipe e Konsiloskoro, numaj reformiripe ani resarin e bareder transparentnipaskoro, isindoj ko dikhipe o galjipe e BRO te osigurinel labardipe peskere phandle lafengoro ani sahani administracia.

47. O UNHCR xavljardja e Konsilikane komitetoske vaši situacia e 20 manušengiri save so šaj sine te oven apatridia, kodoleske so o srbikano zakono e pasaportenca kerdo restritivnikane. E srbingene save so našle ani Crna Gora kana sas e maripa ano enjavardešto berša, e pasaportia si dende te isi len srbikani plesutni karta. Sar akala sime naštine te len srbikano pasaporto, ko jekh vaxt na sas len šajdipe te len statuso e avralutnengoro saven isi savaxtuno bešipe ani Crna Gora k srbiakiri plesutni karta, thaj palo kodova te lel sebikano pasaporto thaj te ovel la čačipen ko bešipe ani crna Gora, so našti but kodoleske so vašo savaxtuno bešipe ani Crna Gora trubul lenge pasaporto katar I them e avipaskiri. Akaja grupa e manušengiri kodoleske trubul te del bešipe ani Srbia te šaj te rodel so butfar našti te ovel katar praktikane thaj juristikane sebepora. Bute manušenge akava ačhilo bisajijalo sar te nakhen I granica maškar I Crna Gora thaj Srbia bizo identifikaciakoro dokumento.⁴³

Rekomendacie

48. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te arakhen činavdipe, phandindo athe thaj e diplomatikane resursen, te šaj e manušenge bizo themutnipe te del sigurnipe ko juristikano statuso savo so ka anel lenge resipe ke čačipena.

³⁹ Dikhen: Zajedničko mišljenje o zakonu o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore od strane Venecijanske komisije i OSCE / ODIHR, (2011), par. 25-26; ECRI 2. izvještaj o Crnoj Gori, jun 2017., par. 84-85; CommDH (2014) 13, op.cit, par. GA GA (2015, A / HRC / 30/38 / Add.2, par. 59, 86.

⁴⁰ Deciyia katar 25. februaro 2016., notirime ano themakoro raporto, r.46, činavdipe vašo ačhovdipe e Deciziakoro vašo fundiripe e Konsileskoro vašo arakhipe katar diskriminacia.

⁴¹ Evropska mreža pravnih eksperata o jednakosti polova i ne-diskriminaciji, Izvještaj o zemlji Crna Gora 2017, p.74: 'Vijeće je značajno doprinio u poboljšanju legislative i monitoringu implementacije anti-diskriminatornog legalnog okvira.

⁴² Kratak vodič kroz zakonodavnu i institucionalnu zaštitu ljudskih prava u Crnoj Gori, nevladine organizacije Građanska inicijativa i Centar za građansko obrazovanje, 2015, r. 50-52.

⁴³ Xramome deipe katar UNHCR e Sekretariatoske ko Konsilikano komiteto, 14/2/2019.

49. O Konsilikano komiteto akharel e radža te averkerel thaj džipherel e Zakone vašo bidendipe e diskriminaciakoro jekhethanipasa thaj dajatvasa te phagel o putardo finansiripe e organizaciengoro vaj politikane partiengoro save so promovirinen rasizmo.

50. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te osigurinel o Protektoro vaše manuškane čačipena, ani peskiri funkcia sar organo vašo jekhajekhipe, te ovel les zor te anel juristikano dajatvime decizipe thaj te del šukar juristikane draba e juristikane thaj fizikane simenge save so si diskriminirime.

51. O Konsilikano komiteto akharel e radža te arakhel ofiso e Protektoreske ko džovapime thaj trubutne finansiakere resurse te šaj te ovel zoraleder I finansiakiri thaj politikaano biadhinalipe e Protektoreske e manuškane čačipengoro thaj te šaj efikasnikane te kerel peskoro mandato, phandindo thaj o aktivipe e vazdipaskoro e minsakoro; te dikhel pale I evaluacia e procedurakiri savasa o protektoro e kvalifikuime butipasa anavkerel vaj činavel mandato; thaj te džal dureder e realizaciasa e normativoskoro ko khedipe e evidentongoro vašo jekhipe thaj efikasnikano raportipe ko Protektoro e manuškane čačipangoro.

O xali e Romengoro thaj e Egiptanorengoro

Rekomendacie katar e duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

52. E Radža si kuražime te barjaren peskere napia ano osiguripa efektivnikane implementaciasa ki Strategia vašo pošukar keripe e xaleskoro e romengoro thaj e Egiptanorengoro thaj Akciakoro plano, majbut ane paše kolaboriripa e minoritetenca. O O Konsilikano komiteto rodindja katar e radža te dujvarel peskere napia vašo phandipe e kampeskoro Konik prekal o arakhipe savaxtune činavdipa, sar thaj vaši adekvativikani integracia thaj šajdipe e iranipaskoro vaše manuša e kamposkere.

Akanutni situacia

53. O Konsilikano komiteto namastinel o leljardipe e Strategiakoro vaši socialnikani inkluzia e Romenge thaj e Egiptanorenge ani Crna Gora 2016-2020, thaj deletindo e beršeskere akciakere plania, save so sikaven šukar irade e radžengere thaj lengoro xayaripe te kerel ane peskere themakere organia thaj e biradžikane organizacia thaj minoritetengere konsilonca. Numaj, sikavdo si thaj o galjipe e participaciasa thaj e konsulturipasa e Konsilosa e romane minoriteteskoro ano kerdipe e Strategiakoro ani faza e konsultaciakiri, thaj adava sar so si e biradžikane organizacie thaj o Romano minoritetnikano konsilo save so si vakerde sar „legarutne“ ano plano, lende si te oven finansirime e dende aktivipa. Ano kodova gidnipe, sade e akcie save so si planirime vaše ministaripa isi len osigurime resurse. E manuša dende džanipe dži o Konsilikano komiteto kaj o budžeto si tikno te šaj i Strategia te pherel peskere resarina.

54. O Kamp Konik nekana sas majbaro našle manušengoro kampo ano Balkano ⁴⁴, kote so sas thanarde e isthanarde manuša katar Kosovo* palo maripe ano 1999. O kampo Konik II si phandlo ano 2016., a o Konik I si oficialno phandlo ano decembro 2018⁴⁵. Kana sas i vizita ani kupatni o Konsilikano komiteto xošipasa dikhlija kaj ko akava than si kerde khera savaxtune sar thaj o Regionalnikano programa katar Sarajevo proceso, savo so kerde dikhipe te kerel 120 khera ano 2013, panda 51 save so si sigate kerde. Uzal kodova kerde si thaj 94 khera ano Berane, a 62 ano pilot proekto ano Nikšikj.⁴⁶ Akala proektia isi len resarin te thanaren e isthanarde manušen save so dživdinde ane bezexikane šartia⁴⁷, ane biformalnikane kampia, majanglal ane caxre , a palo kodova ane kontejneria. O Konsilikano komiteto namastinel e zora e radžakere te činavel e kherikane pharipa e isthanarde manušenca thaj lengiri kolaboracia e internacionalnikane organizaciencia ano akava proceso; numaj, akava vakerel galjipe disave manušengoro vašo nanajipe e putarde thanengoro vašo amalnikani interakcia ko Konik, thaj te šaj te ovel nakhavdo o ulavdipe e romane thaj e egiptanorengere khedina, thaj ka trubul te ovel vazdime e lokalno programe vašo socialno integracia.

55. O Konsilikano komiteto bezexipasa konstatirinel kaj isi panda štar familie bizo savaxtuno thanardipe ko than Konik. E manuša dende vakerdipe e Konsilikane komitetoske kaj jekh familia našti te kerel aplikacia vašo juristikano statuso, džikaj e aver trin šaj te keren aplikacia, numaj na kerde. Von na dživdinen ane kontejneria thaj isthanarde pumen ko pašutne.⁴⁸ O Konsilikano komiteto si informaciasa kaj isi problemia ano deipe e sastipaskere arakhipaskoro ko Konik, kodoleske so o medicinakoro centro si phandlo. Mamuj e mangipangoro e radžengoro, I socialnikani situacia ko than Konik, majbut ano reproduktivnikano sastipe thaj leipe e drogakoro, si bare galjasa. E čačikane evidente vaše labarutne e sastipaskere servisonge nanaj resle, so kerel phare o deletipe e resipaskoro dži e sastipaskere svipa e Romenge thaj Egiptanorenge.

56. E bilače dživdipaskere šartia thaj dureder isi ane klasteria buvle ani phuv, ulavde ano Ulcinj. O Konsilikano komiteto kerdja vizita vaj sas pendžardo e manušengere genjenca katar lokalnikane khedina save so keren isthanarde manuša save dživdinen ani crna Gora majbut ani kupatni Bijela Gora ano Ulcinj, kote so pašo štar familie, phandindo thaj 26 čhave, dživdinen ani mukhli thaj phagi gabrika bizo fundavne sanitarie (dikh dženo 15). Sar so vakeren e bare manuša, nijekh katar e čhave na džal ki škola, thaj uzal so jekh genj lendar isi len crnogorikane pasaportia. O Konsilikano komiteto si galjasa vaše dživdipaskere šartia akale čhavengoro thaj e barengoro, thaj e čhave šaj na len nisavo formalnikano sikljovipe. O dizakoro čekatno ko Ulcinj denda vakeripe ko Konsilikano komiteto kaj personalno ka deletinel akala pučipa. E aver khedina e isthanarde manušendar saven isi kherikane pharipa, premal o BRO si ano Herceg Novi, Tivat, Bijelo Polje, sar thaj ano Rožaj thaj Plav.

⁴⁴ Dikhen: CoE Bank, 'RHP: 120 porodica iz kampa Konik u Crnoj Gori prelazi u nove domove', 15. novembar 2017., <https://coe.bank.org/en/news-and-publications/news/rhp-120-families-konik-camp-montenegro-move-new-homes/>

⁴⁵ Regionalnikano kherikano programo, 'Konik kamp u Crnoj Gori je zvanično zatvoren – ostaje da se 51 porodica preseli u nove domove', 12 December 2018: <http://regionalhousingprogramme.org/konik-camp-in-montenegro-now-officially-closed-remaining-51-families-move-to-new-homes/>

⁴⁶ Themakoro raporto, r. 27

⁴⁷ Dikhen ACFC dujto gindipe vašo Crna Gora, ACFC / OP / II (2013) 002, Agordo lav.

⁴⁸ Xramome deipe e Lole Trušuleskoro dži Sekretariato e Pervazikane konvenciakoro, 4. februar 2019.

57. O Konsilikano komiteto namastinel e zoripa e radžengere ani Crna Gora te lokharen e naše manušenge, majbut e Romenge katar Kosovo*, te iranen pumen ani peskiri darhiani phuv, a thaj but programe e kolaboraciakere e UNHCR-sa, biradžikane organizacie thaj e Misiasa ko UN ko Kosovo (UNMIK) save so šajdindje kodolenge save so sikaven intereso vašo iranipe ano Kosovo* thaj kodova te keren. O Konsilikano komiteto xošipasa dikhel o anglipe ano reguliripe e statuseskoro e bare butipaskoro e naše manušengoro katar Kosovo *. Premal UNHCR, ani Crna Gora isi 669 naše manuša katar Kosovo*, savengere rodipa e avralutnengere saven isi savaxtuno bešipe thaj prekal I lokalnikani integracia, panda si ko adžikeripe, džikaj 7.448 manuša adžikeren e radža bizo reguliripe e statuseskoro ke aver 889 manuša, so ka šajdarel pošukar resipe e šajdipangoro ko butikeripe thaj kheripe.⁴⁹

58. O Konsilikano komiteto notirinel i situacia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri save so irandje pe ani Crna Gora te roden azilo, majbut ani Europakiri Unia, numaj thaj te oven irame ani Crna Gora. I studia e Europakere komisiakoro thaj e Sundaleskere bankakoro⁵⁰ si kapacitetipe e centralnikane thaj e lokalnikane institucie te keren buti e irame manušenca thaj dendja dži ko džanipe kaj von majbut iranen pumen ane bilačheder šartia numaj kana gele, , dživdindoj ane biformalnikane kupatnja, bizo resipe e identifikaciakere dokumentongoro thaj sar so vakerel I studia, e čhave save so lungo vaxt nakhle ani EU- but fare ano centro vašo azilo, numaj bizi integracia ano amalnipi- šaj na vakeren I themakiri čhib, a vakeren numaj romani (savate nanaj sikljovipe ani Crna Gora- dikh dženo 14) vaj albanikani. E radža reagirinen ko akava pučipe, keripasa e Operativnikane timoskoro vašo readmisia thaj trubul te vazden dureder koordinacia e dende dumeskiri e irame manušengere ani lengiri reintegracia ano crnogorikano amalnipi.

59. Riziko katar apatridipe ačhovel problemo maškar e romane thaj egiptanorengere khedina, ulavde kodolenge so avile katar Kosovo* sar naše manuša. Premal e radžikane evidente katar 2017., ani Crna Gora sas efa manuša save so rodindje pasaportia vaše manuša bizo themutnipe.⁵¹ Palo adava, e tereneskiri verifikacia sava kerdje o UNHCR thaj I Radži ano novembro 2017. identificirindja 145 manuša savenge damkerel apatridia. O Konsilikano komiteto, dikhel thaj resipe dži o čačipena save so den pe e na-dizutnenge, sar so si anglodikhlo e Pervazikane konvenciasa(dikh dženo 3).

Rekomendacie

60. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te osigurinen lačo resipe e servisonge, ulavde o sastipaskoro arakhipe, sikljovipe thaj kheripe, vaše preperutne e romane thaj egiptanorengiri khedin ki buvli teritoria.

60. O Konsilikano komiteto del rekomendacia e radža te keren kolaboracia e radžasa save so keren buti e prezententenca thaj organizacienca e Romengere thaj Egiptanorengere thaj e

⁴⁹ Xramome deipe katar UNHCR e Sekretariatoske ko Konsilikano komiteto, 14/2/2019.

⁵⁰ Dendo dumo e efektivnikane reintegraciakere e romane irame manušenge ane phuvja ko Bajanalo Balkano, Europakiri komisija thaj I Grupa e Sundaleskere bankakoro, 2018.

⁵¹ Themakoro raporto, r. 36

Nacionalnikane konsilosa e Romengoro ko keripe e čitropaskoro e avutne Strategiakoro vaši socialnikani inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri thaj lakere akciakere planoja te šaj te ovel osigurime kaj e resarina thaj e napia te oven kerde e džovapime nivelosa e finansiripaskoro thaj lengiri implementacia, sar thaj te ovel kerdo adekvatikano deletipe te šaj te ovel garantirime resipe e resarinengoro.

61. O Konsilikano komiteto urgirinel i radži te dikhljarel e evidente vaše persone bizo themutnipe ki teritoria thaj te arakhel adekvatikano juristikano statuso e manušenge bizo themutnipe, thaj te del len resipe dži e čačipena.

Dženo 5 katar Pervazikani konvencia

Prezervacia e kulturakiri e manušengiri save so preperen ke nacionalnikane minoritete

Rekomendacie katar anglederutne duj ciklusia e monitoringoskere

63. O Konsilikano komiteto kerda urgencia dži i radži te džan dureder e kulturnikane proektonca ke nacionalnikane minoritete thaj te osigurinen e mehanizmoja e themakere dende dumeskere ke kulturnikane proektia save so si adekvatikane, efikasnikane thaj transparentikane, thaj so ano kodova mehanizmo si phandle thaj e prezententia e minoritetengere.

Akanutni situacia

64. O dendo dumo e minoritetnikane kulturenge ani Crna Gora generalnikane karakterizirinen koherentikano juristikano pervazo thaj resipe. E zakonesa vaše minoritetnikane čačipena (Kotor lia, dženo 36) fundirime si Fondo vaši arakhipe thaj realiziyiripe e minoritetnikane čačipangoro (ano dureder teksto Fondo), džikaj o Centro vašo arakhipe thaj barjovipe e minoritetnikane kulturengoro- savo so planirinem peskiri programa e kulturnikane proektongiri⁵² budžetosa so si trujal o 300 000 EUR – kerdo si ulavde deciziasa.⁵³ Isi thaj aver finansiripe e proektongoro katar Ministeripe e kulturakoro, ⁵⁴ phandindo thaj e proektoja vašo promoviripe e „multinacionalnikane thaj multikulturnikane baripenengoro“ .⁵⁵ E nacionalnikane minoritete šaj te ovel len resipe dži e resurse katar o ministeripe e avrutne butjakere saven isi interesu e themakoro vaj lengere ambasadakoro ani Crna Gora.

65. O Fondo si pale kerdo ano 2017. thaj isi les fiksikano procento (0,15%) trujal o jekh miliono eura. O fondo ano jekhipe e neve normativenca ano vastaripe e Fondosa thaj leskere

⁵² Detalnikane evidente vaše proektia ko Centro ko kodova periodo e raportiripaskoro šaj te oven arakhle ki r. 54-60 katar themakoro raporto.

⁵³ Službeni list Republike Crne Gore, g.. 38/01 i 27/07 thaj „Službeni list Crne Gore“, g. 3/10.

⁵⁴ Zakono vaši kultura, dženo 68 dži 96.

⁵⁵ Ibid., Dženo 73 (3).

legaripasa, ikalel putardo akharipe dujfar ano berš. Akala aplikacie pala adava oven moljarde thaj e decizie vašo finansiripe anel i komisija vašo moljaripe sava keren efta biadhinalne ekspertia saven anavkerel o parlamento e Crna Gorakoro. I nevi aplikacia e Fondoskiri si gindime te šaj te činavel pe o konflikto e interesoskoro thaj kerel I buti e Fondoskiri transparentnikani te šaj te činavel o nacionalnikano konsilo e minoritetengoro – savengere prezententia thaj adžukhar džene ko vastarutno komiteto e Fondoskoro – den rodipe vašo Fondo. Akava averdipe thaj adžukhar anel kaj e nacionalnikane minoritete save so oficialnikane na prezentirinen e konsilon ano bišukar xali. O Konsilikano komiteto si adžukhar informirime kaj pale si kerdo o kerdipe so šaj te anel dži o barjovipe e interkulturalnikane proektongoro.

66. O fondo ane solduj ciklusia e finansiripaskoro ano 2017 dendja 972.926 eura vaše minoritetnikane proektia sa e pendžarde nacionalnikane minoritetenge ani Crna Gora. Sakova proekto si dendo, ano procentipe isi 5.000 EUR, a o ulavdipe e resursengoro maškar e minoritetnikane grupe buvle sikavelas o sistemo e Crna Gorakoro. E srbikane minoriteteske si dendo majbut love⁵⁶, džikaj i muslimanikani, bošnjakikani, albanikani thaj i hrvatikani minoriteta lele maškar 10% thaj 15% e resursonge,⁵⁷ thaj o romano minoriteto lelja 10% ane solduj ciklusia.⁵⁸ E misala e proektongere finansirime katar I rig e Fondoskoro ano 2017. involvirinel o „Festivalo e paramisjengoro- Droma e agorengoro Droma e kheripangoro“, i hrvatikani čhib ki online platforma thaj „Nevipa“ vaše romane džuvlja. O konsilikano komiteto si informirime kaj I politika e Fondoskiri ano thavdipe e 2017. sas te ulavel e resursia premal o baripe e vakerde minoritetnikane grupe, so i politika savi so ovel ko palem keripe e Fondoskoro ano 2018., kana si e proektia save so si vaši bošnjakikani minoriteta lele majbut resurse⁵⁹. Interkulturalnikane proektia lele trujal o 25% e resursongoro, so anel barjovipe katar o 2017. kana lele 12%⁶⁰. E projektia save so si e muslimanengere thaj e albanikane minoriteteske lele trujal o 10% thaj 8% e resursendar, a I srbikani minoriteta lelja majxari⁶¹. E proektia katar I romani minoriteta lele trujal 9% katar e resursia, a I Hrvatikani minoriteta 14%.⁶²

67. Numaj, ano 2018. o Fondo na distrubirindja nisave resurse dži o decembro, a sade jekh putardo akharipe si dendo. Kodova si kodoleske so o Konsilikano komiteto si informirime, nanaj anavkerdi Komisia katar efta džene save so anen decizia vašo deipe e lovengoro katar I rig e parlamentoskiri. Ane kodola berša ane save o Fondo funkcionirinel, e minoritetengere konsilia thaj e birajikane organizacie lele te mukhen pumen sade ke finansiakere resurse save so lele katar o Fondo so anel stopiripe vašo 2018 thaj sas baro problemo. Disave minoritete, majbut e Srbina thaj Hrvatia, šaj sas te roden finansiakiri arka katar e pašutne thema, numaj kodova na sas opcia sarengere, majbut e Romenge thaj e Egiptanorengere. O Konsilikano komiteto del liparipe kaj isidendo dumo e kulturnikane aktivipangge e nacionalnikane minoritetenge thaj trubulas te ovel ko čhani savi so kerel šajdipe o ikerdipe e minoritetengere instituciengoro thaj e proektongoro. I situacia ano 2018. sikavel o nanajipe e ikerdipaskoro ano finansiripe e

⁵⁶ Srbina: trujal jekh trintorin vaj 275 000 EUR. ⁶² Roma: trujal 75 000 EUR; Hrvatia: trujal 100 000 EUR.

⁵⁷ Muslimania, Albancia, Bošnjakja thaj Hrvatia: trujal 100 000 dži 150 000 EUR.

⁵⁸ Roma: poxari katar 97 000 EUR.

⁵⁹ Bošnjakja: trujal 30% vaj 220 000 EUR.

⁶⁰ Interkulturalnikane projektia 2018: paše 190 000 EUR; 2017: 116 000 EUR paše.

⁶¹ Srbina: trujal 7% vaj 58 000 EUR

⁶² Roma: trujal 75 000 EUR; Hrvatia: trujal 100 000 EUR.

kulturnikane proektongoro katar o Fondo, a o Konsilikano komiteto adžikerel thaj dureder te kerel finansiripe vaši administracia e finansiripaskiri thaj trubul te ovel leljardi vašo ikerdipe e minoritetengere kulturnikane proektongoro. E radža trubul te osigurinen pe vašo savo te si sistemo e finansiripaskoro thaj e mehanizmoja e dende dumeskere vaše minoritetengere kulture prekal save na činaven o resipe e minoritetengoro dži o finansiripe ano maškarvaxt thaj lungovaxt.

68. Katar novembroa 2018. anavkerde si pandž džene ki Komisia⁶³, thaj Konsilikano komiteto si dende informacienca kaj kodova ka ovel kvorum thaj kaj našti te anel I decizia vašo finansiripe ano 2018. So si phandlo ke kriteriumia vašo anavkeripe ani Komisia vašo moljardipe, von kerde e džene 36j thaj 36lj e Zakoneskoro vaše minoritetnikane čačipena thaj inicirime si e putarde akharipasa vašo deipe aplikacia; isi terminante save so si gindime vašo činavipe e konflikto interesoskoro- misal, dženo ki Komisia našti te ovel dženo ko Konsilo e minoritetengoro. O Konsilikano komiteto isi les bezex ani distribucia, numa namastinel o fakto so ko agor si arakhlo činavipe thaj e love si dende. Ano 2018. o Fondo distribuirindja trujal 778.000 EUR⁶⁴.

69. Uzal kodova, gindinel pe kaj isi tikni buti ko deletipe vaj evaluacia kana si e love dende katar I rig e Fondoskiri, te ovel kontrolirime o harmonipe e proektongoro kodolesa so si rodime thaj te ovel dikho isi vaj na efikasipe ko labaripe, majbut ke love so den pe e privatnikane personenge, a na e birajikane organizaciengere vaj putarde badanenge save so trubul te den peskere ginatipa. E lavkerutne vakerde kaj ano avutnipe ka angažirinen pobuter manušen save so ka keren akaja buti ki evaluacia. Akava nanajipe e butjakoro ki evaluacia anel thaj proceso e finansiripaskoro, kodoleske so ano proekto save so oven finansirime na keren moljardipe sar si e love xardžime.⁶⁵

70. O Konsilikano komiteto thaj adžukhar dikhel kaj e proektia saven finansirinel o Fondo trubul te keren buti interkulturnikane aspektosa ko arakhipe e kulturakoro, v.p. te oven labarde te šaj te ovel akcentirime kodova so si jekhethano e ververikane khedinenca, a na kodova so len kerel verver. Bizi analiza e asaripaskoro ko sako proekto saven so o fondo finansirindja ano 2018. dikhel pe kaj barilo o genj e proektongoro save so promovirinen o interkulturnikano dialogo, so si šukar avilo barjpvie. Sar te si, kodoleske so nanaj informacie thaj evaluacia e proektongoro save so si resle dži i publika, phare si te ovel pe sigurno kaj e kriterie katar interkulturalnikano dialogo si pherde.⁶⁶

⁶³ Ikerdi 50. bešin ko Administrativnikano komiteto ' , ' 50. sjednica Upravnog odbora ' , 8. decembro 2018., Anavkeripe e 5 džengoro ki komisija vašo moljardipe, Parlamento Crna Gora: <http://www.skupstina.me/index.php/me/radna-tijela/administrativni-odbor/item/2543-odrzana-50-sjednica-administrativnog-odbora> .

⁶⁴ Dikhen o lil e prezidentoskoro katar vastaripaskoro komiteto katar 3.12.2018. Berša savende ikaldjovel o putardo akharipe vaši aplikacia (ki crnogorikani čhib):

<http://www.fzm.me/v/images/pdf/kokurs%20za%20i%20raspodjelu%202018.pdf>

Lista e proektongiri vašo finansiripe katar fondo ano decembro 2018. godine (ki crnogorikani čhib):

<http://www.fzm.me/v/images/pdf/Lista%20pristiglih%20projekata%20za%202018.doc> ;

Lista e proektongiri saven finansirindja o Fondo ano decembro 2018. (ki crnogorikani čhib):

<http://www.fzm.me/v/images/pdf/odluka-2018.pdf>

⁶⁵ Themakiri revizorikani institucia isi la galjipe phandlo e raportiripasa thaj e evaluaciasa save so datirinen katar 2010., rekomandindo o Fondo te kontrolirinel e finansirime proekton, so sakana nanaj čipota:

<http://www.dri.co.me/1/eng/Excerpt%20from%20the%20Audit%20Report%20on%20Annual%20Financial%20Statements%20and%20Audit%20of%20Efficiency%20of%20the%20Fund%20for%20Minorities%20for%202010.pdf>

⁶⁶ Dikhen Shadow Raporto e Crna Gorakoro katar NVO Mladi Romi, save so vakeren galjipe vašo transparentipe e Fondoskoro thaj vašo historikano nanajipe e interkulturalnikane finansiripaskoro: <http://mladiromi.me/eng/2014-07->

71. Sar so si upre vakerdo, e konsiloja e minoritetengere pobuter našti te den rodipe vašo finansiripe katar o Fondo. Korkori e minoritetnikane konsiloja vakerde o gindipe kaj isi nanipe e sajjalipaskoro pjandlo lengere preciznikane rolasa thaj andja kaj ane terminirime napia sas dajandime ke resurse saven del o Fondo, thaj, kaj lengoro finansiripe si dujvar barjardo, vi kaj von ka našti te učaren o našalipe e finansiripaskoro e proektongoro savo so ka nakhen.

72. O konsilikano komiteto dikhel o ikaldipe e jekhto romane-crnogorikane-crnogorikane-romane lavustikakoro ano 2015., so si finansirimo katar o Ministeripe vaše manuškane thaj minoretnikane čačipena. Involvirime si trujal 12 000 lava, a ikaldo si ano 500 lila. O nanajipe e xangongoro vašo romani čhib, andja dži kodova e radža te roden eksperto katar Zagreb. Mamuj lengere involviripaskoro ano planiripe e lavustikakoro, I romani khedin na sas xošime e agorde rezultatosi kodoleske so na ikerel ano pherdipe e crnogorikane variante ki romani čhib. O konsilikano komiteto dikhel kaj si kerdo konkurso vašo majšukar rodljaripaskoro artiklo vašo socialnikani integracia e Romengiri ani Crna Gora ano resipe e zoralipaskoro e putarde minsakoro thaj vazdipe e rodljaripaskore raportipaskoro vaše probleme savenca khuven pe e Roma, thaj o Lumiakoro dive e romane čhibakoro kerel pe sakova berš katar 2014.

73. E prezententoja katar hrvatikani khedin dende informacia dži o Konsilikano komiteto vašo jekh problemo ani regia ki Bokakotorska trujal o Kotor thaj Tivat, phandlo e angigaripasa e „Bokeljska mornaricasa“ – šeliberšenca purano derjavikano phralipen – teli UNESCO-skiri lista e bimaterialnikane kulturnikane kustikipaskoro⁶⁷. Sar so vakeren e manuša, I Crna Gora andja decizia te kerel aplikacia korkori, a na formalnikane tr rodel rodipe e Hrvatskasa- thaj uzal so sas bilateralnikane lava vašo akava pučipe, a o jekhto čitrope ki aplikacie ko UNESCO mukhle e detalia save si bare džanalipastar vaše katolikoja ki Bokeljeskiri mornarica thaj o Sumnal tripun. E konsultacie e hrvatikane birajikane organizacienca ikerde si kana sas o proceso e apliciripaskoro. O konsilikano komiteto namastinel o phandipe e mornaricakoro Boka ani lista e bimaterialnikane kulturnikane kustikipaskoro, ama lel dži džanipe o dikhipe e Hrvatikane nacionalnikane konsiloskoro thaj o Ministeripe vašo kultura ko adekvatikano čhand kerel konsultacia e procesoske ko deipe rodipe ano 2017. kana sas dendi jekhethani aplikacia.⁶⁸

74. E normative saven so keren o sikavdipe e nacionalnikane simbolengoro, msl. Barjako, regulirime si duje zakonenca- Zakono vašo putardo nič thaj šand (1994) (dž. 23) thaj Zakono vaše themakere simbolija (2004). E Zakonosa vašo putardo nič thaj šand na del pe sikavdipe e simbolongoro vaj aver themakere barjakongoro ko putarde thana⁶⁹ bizo deipe izini, so si jekh thaj

[21-09-36-07/documents/category/3-publikacije?download=62:shadow-report-montenegro-ngo-young-roma-2016](https://www.acfc.org/21-09-36-07/documents/category/3-publikacije?download=62:shadow-report-montenegro-ngo-young-roma-2016) , ps.17-18.

⁶⁷ Aplicirimi dokumentacia dikhen ko linko: https://ich.unesco.org/en/files-2019-under-process-00989?select_country=00242&select_type=all#table_cand .

⁶⁸ Xramome deipe e Hrvatikane nacionalnikane konsiloskoro ano Sekretariato katar Pervazikani konvencija,,: „Amaro galjipe akale pučipaske si dende e faktonca kaj o crnogorikano ministro e kulturakoro panda na dendja amen avazi vašo bešipe e Hrvatikane nacionalnikane konsilosa Crna Gora vaj pale na dendja džovapi ko oficialnikano rodipe savo so bičaldja o prezidento katar Hrvatikano nacionalnikano konsilo Crna Gora, ano savo si vakeerdo kaj I Boka mornarica sas tema e bešipaskiri. O lil si bičhaldo ano 23. aprilo 2017. a pale kodova si bičhaldo dujvar, ano julo thaj novembro kodova berš.

⁶⁹ Definirimo e dženesa 3 katar Zakono: Putardo than, sar so dikhel kodova zakono, si than kote so sakon isi les tromalo resipe (vulica, ploštado, putardo drom, doko, plaža, parko, adžikerlin, butjarno than restoranto vaj aver objekto vaj isi dendo avipe ane terminirime šartia (sportikano objekto, bioskopo vaj teatroskiri sala, trafikoskere

e crnogorikane minoritetenge, džikaj o aver zakono nanaj validnikano. Kodova andja dži konflikte, misaleske, o Konsilikano komiteto si informirime kaj ano Ulcinj, ano novembro 2018, duj policajcoja ačhavde automobilu savo so buvljardja o albanikano barjako ko Dive e barjakongoro. O Konsilikano komiteto si informirime kaj kodova nanaj ano mamujipe e Zakonesa vaše themakere simboloja, numaj si ano mamujipe e Zakonesa vašo putardo šand. E radža vakerde kaj akava pučipe trubul te ovel barjardo ano aver Zakono vaše nacionalnikane simboloja so adžikerel deipe izini katar parlamento.

Rekomendacie

75. O Konsilikano komiteto del peskoro akharipe e radženge te osigurinen, ano dikhipe e Fondoskoro vašo arakhipe thaj realiziripe e minoritetnikane čačipangoro, kaj e prezententia thaj e organizacie e nacionalnikane minoritetengere šaj te keren konsultacia e autorizirime organenca linko aplikaciasa vašo finansiripe. Pobuter informacie vašo deipe e resursengoro trubul te ovel dendo e putardipaske, proceso so ka trubul te ovel transparentikano, a e proektikane raportoja thaj i evaluacia te oven paše dži o publikumo.

76. O Konsilikano komiteto del kuražipe e radža te kerel dureder buti thaj te del dumo ke interkulturalnikane proektia, saven so finansirinel o Fondo thaj aver organia e vastaripaskere so si džovapime vašo ulavdipe e resursengoro e proektonge so den pe e nacionalnikane minoritetenge.

77. O Konsilikano komiteto del rekomendacia dži radži te del putardipe e situaciengere so si phandle e sikavipasa e simbolengoro e nacionalnikane minoritetengoro ano avutno zakonoanipa.

Dženo 6 katar Pervazikani konvencia

Tolerancia thaj interkulturalnikano dialogo

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

78. O Konsilikano komiteto xošipasa dikhlja I generalnikani klima e toleranciakiri savi so si ani Crna Gora, thaj akhardja e radža te kerel thaj dureder buti ko promoviripe e interkulturalnikane dialogoskoro thaj si kuražime te džal dureder peskere mangipanca te informirinel e publikume vašo historia thaj kultura ke nacionalnikane minoritete, ane medie thaj sikljovipe.

Akanutni situacia

79. O vakerdipe bimangipe, „vaj bitolerancia pali savi te si funda“, nanaj dendi e Konstitucionalesa (dž. 7), a ani peskiri preambula, e dizutne e Crna Gorakere definirindje sar

---

tomofilipa, egzibiciakere thana thaj av.)), sar thaj aver thana save so labaren pe vašo khedipa, sportikane vaj aver čipote. O Putardo than, ano dikhipe e zakoneskoro, ovel gindime sakova than ano savo si mukhlo te ovel kerdo phagipe, savakoro palpalunipe ulo ko publikuime than.

inter alia, „tolerancia, patjivkeripe e manuškane čačipenengoro thaj vestipangoro“, multikulturalizmo`. E radža save so cxiden ki generalnikani politika e interkulturalizmoskiri, kodolesa so e radža vazden e resurse saven so arakhen pumen vaše interkulturalnikane proektia katar o Fondo, sar so si vakerdo ano dženo 5 (upre). Ano kodova dikhipre, e radža thaj adžukhar keren realizacia ko rodjaripe sar te šaj te dikhen I situacia so si phandli e interkulturalnikane dialogosa, a ano anketiripe e agorde studentongoro ano 2018., ki tema sar ki religia dikhel I studentikani populacia, 47% e pučlendar vakerde kaj nanaj te xulen ani prandin manušesa/manušnjasa sava isi aver religia. Majbut, 48% e pučlendar vakerde kaj e religiakere institucie thaj I religia nisar na keren asari ko multikulturalnipe ani Crna Gora (52% dendja džovapi kaj von ano baro napi keren asari ko multikulturalnipe) .⁷⁰ O Konsilikano komiteto dikhel tikno misal ano kodova rodjaripe thaj namastinel e napia vašo molipe e situaciakoro ano tereno.

O rodjaripe ikaldo ano 2017. ani programa e \konsiloskiri e Europakiri „Dendo dumo e nacionalnikane instituciengre ano činavdipe e diskriminaciakere ani Crna Gora“ (PREDIM) sikavdja⁷¹ kaj trujal 30% e pučlendar na mangel komšia te ovel lenge manuš katar i romani minoriteta- so si pobuter katar o ačhovipe e Jugoslaviakoro, ama poxari katar i Upruni Europa thaj poxari katar „postkomunistikani Europa“, ⁷² džikaj isi baripe ani relacia e genjesa katar 2010. ⁷³ o Konsilikano komiteto si galjime vaš akava barjovipe e niveloskoro e anticiganizmoskoro, thaj del dži džanipe kaj o nivelo e rasizmoskoro barjovel thaj ani relacia e aver khedinengoro. Misal, thaj uzal so isi xari Jaudie ani Crna Gora (dikhljovel kaj isi trujal 350-400 manuša vaj 0,07%), 21,9% e pučlendar vakerde kaj na mangel Jaudie te oven lenge komšie, so si pobuter katar I purani Jugoslavia, postkomunistikani Europa thaj Upruni Europa⁷⁴ thaj pale isi barjovipe ani relacia e 2010. ⁷⁵ O Konsilikano komiteto si galjime akale arakhipandar, save so dikhoven kaj isi barjovutno ulavdipe andre ano amalnipe pale etnikane thaj e religiakere linee.⁷⁶ E Rezultatia e anketakere trubul te den kuraži e radžake thaj dureder te dikhen e signaloja katar bareder bitolerancia thaj samasa te deletinen i situacia.

81. O Konsilikano komiteto namastinel e arakhina katar dujto kotor akale rodjaripaskere save so dikhlja o nivelo e dende dumeskoro vašo „maripe mamuj I diskriminacia vaše ververikane grupe“. Sar so ovel dikhlo, trin šartarina e pučlendar ikerel o maripe e nacionalnikane

⁷⁰ Raporto katar o rodjaripe (Anketa) e studentikane populaciakoro ki tema: „SJI vaj na o religiakoro sikljovipe bare džanlipastar vašo formiripe morlaeskere baripena thaj etnikane poze“, ikaldo ko 12/9/18 katar Ministeripe vaše maniškane thaj minoritetnikane čačipena (ki crnogorikani).

⁷¹ Diskriminacijski obrasci u Crnoj Gori, prof. Prof. Miloš Bešić, reslino ko at: <https://rm.coe.int/final-report-human-rights-survey-discrimination-patterns-in-montenegro/1680717626>. O baripe ani Crna Gora sas 1 038 manuša, a phandelas e preperutnen katar e nacionalnikane minoritete, verver religie thaj phuripe, sikljovipe thaj avile lovipe. O kompariripe e Uprune Europasa, postokomunistikane Europasa thaj purane Jugoslaviasa avel katar ikladi studia.

⁷² Vaši Upruni Europa kodova genj sas 34,7%, a vaš postkomunistikani Europu 45,4%; vaši purani Jugoslavia sas 23,3%.

⁷³ Ano 2010., 19,5% e pučlendar vakerde kaj na mangel e romane khedina sar komšie.

⁷⁴ Vaši Upruni Europa o genj si 13,2%; vaši postokomunistikani Europa o genj si 18,7%; a purane Jugoslaviake si 17,1%.

⁷⁵ Ano 2010., 14,6% e pučlendar vakerde kaj na mangel Jaudien te oven lenge komšie.

⁷⁶ Aver evidente katar anketa sikaven kaj, katar 2010., si barjardo o procento e crnogorikane simengoro kaj na mangel averen vaše komšie: 12,4% ano 2010. thaj 16,7% ano 2017.. Dureder, e evidente sikaven barjovipe trujal 9% katar 2010. dži 2017. ano genj e manušengoro so na mangel migranten vaše komšie: 10,7% ano 2010. thaj 19,4% ano 2017. Kodova si pobuter katar Upruni Europa (15,3%) thaj si jekh ane aver thema katar i purani Jugoslavia (19,8%).

minoritetengere mamuj i diskriminacia⁷⁷ - barjovipe katar 10% ane epta berša- džikaj 72% ikerel maripe e Romengoro mamuj i diskriminacia.

82. Premal e vakerutne katar Konsilikano komiteto, e romane thaj egiptanorengere džuvlja si khuvde e uče digrosa ani familia, thaj i radži na kerdja adekvatikano adresiripe. Uzal kodova, sar so I grupa e ekspertengiri vašo maripe mamuj o maripe upral e džuvlja thaj maripe ani familia(GREVIO) dikhja ano 2018. e Romane thaj Egiptanorengere džuvlja khoven pumen e pharipanca ano vakeripe e maripaskoro savo so dživdinen, so dendja rezultate e bidžovapiale džovapenge katar i radži; nanaj specializirime servisia (konsilipa, garavde thana) vaše viktime e zoreskere prandinakoro, a isi thaj trubutnipe vašo zoralipe e kolaboraciakoro e birajikane organizacienca. E lavkerutne ko Konsilikano komiteto thaj GREVIO dikhen kaj isi tendencia ani radži kodola genderikane maripa, sar so si zoresa prandin, te gindinen sar kulturnikani praktika vaj adeto specifikano vašo lengiri grupa, so na rodel džovapi katar e themakere organia. O Konsilikano komiteto dikhel genderikano fokusio ki Strategia vašo socialnikani inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri 2016-2020, thaj aver phirda dromarde ko vazdipe e minsakoro vašo maripe savo so isi e Romnjen thaj Egiptonjen, phandindo thaj keripe kampanje ane biš romane thaj egipetikane kupatnja vašo vazdipe e minsakoro vaše čhavorikane prandina thaj maripe ke džuvlja, a adžikerel thaj e radža, ano jekhipe e GREVIO-sa te džan dureder ko činavdipe akale problemoskoro.⁷⁸

83. E Romane thaj egiptanorengere khedina si ikalde ke stereotipia ane medie, sar so si I thavdutni studia e romane thaj egiptanorengere birajikane organizacia sikavel⁷⁹. Voj sikavel but preciznikane genja katar pozitivnikane, neutralnikane thaj negativnikane paramisja vaše khedina e Romengere thaj Egiptanorengere save so iklike ane medie. Jekhto kvartaloske 2018., misaleske, o genj e stereotipikane raportonge, savo so ka šaj te barjovent e prejudicie premal I romani thaj egipetikani populacia, barilo katar o 6 ko 37. Kodova genj barilo ko 47 ano dujto kvartalo, numaj pelo ko 13 ano trinto- so sikavel sahno bareder genj e paramisengoro ano dujto kvartalo, a tikneder ano trinto. Numaj, but baro genj sa akale paramisendar si vaj pozitivnikane vaj neutralnikane ano dikhipe e romane thaj egiptanorengere khedinake.

84. Sar so sikavel kodova upre, o vakeripe e bimangipaskoro si bidendo e Konstitucionalesa (dž. 7). E averdipanca thaj e džipheripanca e dženeskoro 34a (2017) katar Zakono vašo bidendipe e diskriminaciakoro o vakeripe e bimangipaskoro sankcionirinel pe lovengere sankcienca. Numaj, o Konsilikano komiteto si informirime vaše but izolirime čipote e vakeripaske bimangipaskoro save so oven kerde ani štampa, majbut dikhindoj i albanikani khedin. Kodola čipote barjovent ano vaxt e alusaripaskere thaj einternacionalnikane sportikane čipotengoro. O

⁷⁷ Evidente sikaven kaj 76,7% puče ano 2017. ikerde o maripe mamuj I diskriminacia e nacionalnikane minoritetenge, džikaj ano 2010. kodova genj sas 66,3%.

⁷⁸ Dikh GREVIO jekhto (fundavno) evaluaciakoro raporto vašo Crna Gora, par. 75 thaj rekomendacia par.76

⁷⁹ „Analiza e mediengiri vašo učaripe e romane thaj egiptanorengere populaciakere“, NVO Mladi Romi, savi so učharel o jekhto kvartalo, dujto thaj trinto kvartalo 2018.

⁸¹ Balkan Insight, 'Crnogorski Albanci tuže' informatora 'za govor mržnje', 7. novembar 2014., šaj te dikhen ko: <http://www.balkaninsight.com/en/article/montenegrin-albanians-to-sue-serbian-tabloid-over-Govor-mrznje>.

⁸² CDM, 'Bivši urednik' Informator 'platio 3.000 eura i izašao iz zatvora', 29. marto 2017., šaj te dikhen ko: <https://www.cdm.me/hronika/bivsi-urednik-informera-platio-kaznu-i-izasao-iz-zatvora/>.

Konsilikano komiteto si informirime vašo misal katar 2014. kana ane nevipa, palo fudbol mečo Albania-Srbia, e Albancon vakerde sar šiptari, so si teljardipe e Albanconge.⁸⁰ O redaktoro e nevipangoro adalatime si sar došalo vašo bimangipaskoro vakeripe thaj, palo so sas phandlo, sankcionirime si 3.000 EUR ano 2017. O Konsilikano komiteto thaj si informirime kaj isi bimangipaskere vakeripa thaj avere minoritetengere khedinenge, thaj sikaven kodoleske mazunipe.

85. Incidentia e bimangipaskere vakeripaske ko interneto akana na dikhen pe šukar, ulavde ane amalipnaskere mediumende. Nanaj nacionalnikani agencia mandatosi te deletinel e amalnipaskere medie, thaj e komentaroja ke web rigore. Ano jekhipe e Zakonesa vaše elektronikane medie, I Agencia vaše elektronikane medie isi la funkia te legarel registro e deutnenge „elektronikane publikaciengoro“, ama nanaj la autoriziripe te deletinel lengoro saikeripe vaj te del sankcie ani čipota kana phagen pe e standardia, atje si thaj o vakeripe bimangipaskoro. Dende si informacie dži Konsilikano komiteto vašo leipe thaj deipe e prezententonca katar nacionalnikane minoritete kaj o vakerdipe bimangipaskoro ke amalnipaskere medie si pendžardo. Bizi kontrola e amalnipaskere mediengere, o Konsilikano komiteto si galjime kaj e čipote e vakeripaskere e bimangipaskere šaj te nakhen bisankcionirime. Isi thaj čitro e Zakoneskoro vaše medie, savo so akana si ani faza e konsultaciakoro, a saveske o Konsilikano komiteto adžikerel kaj ka kerel buti kodole pučipanca.

Rekomendacie

86. O Konsilikano komiteto akharel e radža te den ulavdi sama ki prevencia e vakeripaske e bimangipaske ani konsultacia e neve Zakonesa vaše medie thaj te osigurinen o zakono te kerel buti e problemosa ko interneto, thaj te definirinel o džovapipa všo ikaldo vakeripe bimangipaskoro, thaj e radžipa e themakere agenciakere sar regulatoro te dikhel thaj sankcionirinel e čipote ko interneto.

87. E radža trubul te keren peskoro pozitivnikano resipe ko khedipe e nivelongoro e toleranciakoro ano khedipe thaj džangavde te deletinel e ulavdipa save so sikaven akala evidente.

88. O Konsilikano komiteto akharel sa e šukar napia mamuj I pobuterikani diskiriminacia, familiakoro maripe thaj zoresa prandipe andre maškar e Roma thaj e Egiptanora, ulavde prekal o osiguripe kaj e akanutne thaj avutne strategije thaj o akciakere planoja ka realizirinen ani pašutni kolaboracia e dženenca ki khedin. Ano pučipe si thaj e napisa saven isi adekvatikanano finansiripe thaj dendo dumo, a save so deletinen te šaj te ovel len efikasnikano labardipe.

Politika thaj realizacia e zakonengiri

⁸⁰ Balkan Insight, 'Crnogorski Albanci tuže' informator 'za govor mržnje', 7. novembro 2014., reslino ko: <http://www.balkaninsight.com/en/article/montenegrin-albanians-to-sue-serbian-tabloid-over-hate-speech>

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

89. Ane duj anglederutne ciklusia, o Konsilikano komiteto del rekomendacia e radžake te vazel I minsa vaše manuškane thaj minortetnikane čačipena maškar e policiakere preperutne thaj te zoralkeren e kontrolikane mehanizmia vašo deletipe e policiakoro sar so si e europakere standardia.

Akanutni situacia

90. E lavkerutne katar Konsilikano komiteto na dende raportipe kaj e nacionalnikane minoritete si targetirime katar i policia. O Konsilikano komiteto namastinel e napisa vašo vazdipe minsa save so si kerde kana sas o raportipe, phandindo thaj o Memorandumo vašo xaljovipe xramome maškar I Policiakiri akademia Danilovgrad thaj o Ministeripe vaše manuškane thaj minortetnikane čačipena (ano dureder teksto: MVMMČ) ano konteksto e treningoskoro e policiakoro, pošukar keripe e minoritetengoro prekal e principe e partneripaskoro, transparentnipaskoro thaj džovapipaskoro, ulavde fokusosa ko regrutiripe kandidatia katar nacionalnikane minoritete.

91. E Organia e radžakere dende informacia ko Konsilikano komiteto kaj o mehanizmo vaše rovdipa ki policiakiri buti- Konsilo vašo civilnikani kotrola e policiakere butjake- kerdja trujal 300 čipote (rovdipa e dizutnengere vaj peskere takatengoro; genj e čipotengoro savo so si phandlo e preperutnenge e nacionalnikane minoritetenge našti te kerel o Konsilikano komiteto) maškar o 2015. thaj ko maškar e 2018.⁸¹

Rekomendacie

92. E radža trubul te džan dureder peskere mangipanca ko vazdipe e minsakoro vašo patjivipe e ververipangoro thaj manuškane čačipengoro andre ane policiakere takatia thaj te osigurinel o Konsilo e civilnikane kontrolakoro ki buti e policiakiri te ovel len kapacitete vašo adekvatikano vjavaharipe e policiakoro, phandindo athe thaj e čipote save so si ki relacia e minoritetenca, sar thaj te kheden evidente vaše kodola čipote.

Dženo 8 katar Pervazikani konvencia**Čačipen ko pherdipe e peskere religiakoro thaj fundiripe institucie, organizacie thaj khedipa***Rekomendacie katar jekhto duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere*

⁸¹ Konsilo vaši civilnikani kotrola e butjakoro e policiakoro, raporto vašo 2018., dikh r.13-14, reslino (ki crnogorakiri čhib) ko:
<http://www.kontrolapolicije.me/sites/default/files/library/files/GRA%C4%90ANSKI%20NADZOR%20I%20JA%C4%8C%20ANJE%20INTEGRITETA%20CRNOGORSKE%20POLICIJE.pdf>

93. O Konsilikano komitato zurardja kaj e relacie maŝkar i radži thaj e religiakere grupe si laĉheder katar o jekhtho cikluso e dujtonestar, ama nanaj reslo anglipe ano iranipe e maliskoro e religiakere khedinengoro. E radža si akharde te džan dureder e iranipasa e religioynikane meliskere e religiakere khedinenge.

Akanutni situacia

94. O dž. 46 katar Konsticionalo garantirinel o tromalipe e gindipaskoro, misakoro thaj religiakoro, sar thaj o xakaj ko vakeripe e religiakere pakjavipangoro rudjipasa, dersipasa, adetonca. O dž. 79 katar o Konstitucionalo del e manuŝenge save so preperen ke nacionalnikane minoritete xakaj ko keripe, arakhipe, barjovipe thaj putardo vakerdipe e religiakere ulavdipangoro. O Zakono vaŝo iranipe e isipaskoro (dž. 8) (averkerdo dujvar, 2010 thaj 2017) regulirinel e generalnikane ŝartia vaŝo iranipe e religiakere isipaskoro lele kana sas jugoslaviakoro periodo. O zakono vaŝe pakjavipaskere khedina, savo so akana si ko zuraripe, savo regulirinel o juristikano statuso e pakjavipaskere grupengoro datirinel katar 1977. Ano plano si thaj o „Zakono vaŝe religiakere tromalipa“, savo so si ano ĉitrope katar 2015., thaj trubul te ovel aŝuririme thaj regulirime o puĉipe trujal o sahibipe e maliskoro thaj I finansiakiri situacia e religiakere grupengiri sar thaj formaliziripe e registraciakoro e religiakere khedinengoro. Varesave religiakere thaj nacionalnikane grupe si konsultirime ano ĉitrope akale zakoneskoro, informirime si o Konsilikano komitato, numaj na thaj sa savenge si. O Konsilikano komitato si informirime kaj palo leljardipe akale zakoneskoro ka ovel kerdo thaj leljardo nevo zakono vaŝi restitucia.

95. Ano 2014. ki funda e memorandumeskiri vaŝo xaljovipe vaj temelime xaljovina xramome maŝkar e radža thaj religiakere khedina, phandindo thaj i Sumnali beŝlia thaj e prezententia katar islamikani thaj jaudikani khedin, kerde si nekobor „jekhethane komisie“ vaŝo labaripe kodole xaljovipange. Kodova phandel thaj resipe dži e mangle radio frekvencie e islamikane khedinake thaj akcentiripe e ŝukar kolaboraciakoro maŝkar e religiakere khedina thaj i Radži.

96. Maŝkar aver faktori, bipherdo proceso ke restitucie e isipaskere negativnikane ka del asari ke maŝkarreligiakere vjavaharia, so anel dži birazipe maŝkar e religiakere khedina. Jekh baro misal sas ano Svac, kote so e Srbiakiri ortodoksikani khangiri/ SPC manglja te ikerel procesia ano than e rumime khangiri savi si sahibipe e Crna Gorakiri, premal i komuna Ulcinj- uzal so i SPC vakerel kaj faktonca kodoja khangiri si lengiri, e lokalno demonstrantia, albanikane minoritetestar, na dende e mitropolite Amfilohije thaj e pakjavutnen te ikeeren o rudjipe. O dizakoro ĉekatno ko Ulcinj vakerda kaj I lokacia si phandli katar 2015 berŝ vaŝe butja save si e prezervaciasa.⁸² Isi džipherde ĉipote⁸³ kote so e preperutne katar Crnogorikani ortodoksikani khangiri/CPC thaj SPC mangle te keren liturgia thaj pakjavutne aktivipa ke jekh thana ano Cetinje thaj Podgorica, savende solduj khangira isi len xakaj, 1 thaj 8 oktombor 2017, i policia kerda intervencia thaj ane solduj ĉipote i CPC ikerdja liturgia avrial e thanestar, a I SPC ikerda andre ano than. E informacie save so den verver vakerutne si mamujalne, a o Konsilikano komitato

⁸² Balkan Insight 'Incident pravoslavne crkve izaziva etniĉke tenzije u Crnoj Gori, 10. jul 2018., reslino ko: <http://www.balkaninsight.com/en/article/stopped-serbian-church-service-sparks-row-in-montenegro-07-10-2018>

⁸³ Iraporto katar amerikakoro Stejt departmento vaŝi internacionalnikani pakjavipaskiri tromalin, 2017

nanaj ani pozicia te zurarel e faktoja akale čipotende. Adžikerel pe, maškar aver, kaj si pučipe e religiakere grupengoro te keren šukar ano avutno akonoanipe vašo tromalipe e pakjavipaskoro, kodoleske so akava zakono kerel spcifikano proceso vašo iranipe e maliskoro.

O konsilikano komiteto adžikerel e radža, uzal o pakjivkeripe e relevantnikane terminantengoro ki Pervazikani konvencia ano keripe Zakono vašo tromali e pakjavipaskoro, te džan dureder te keren konsultacie e preperutnenca katar e pakjavipaskere khedina, ano resipe e vazdipaskoro e maškarreligiakere xaljovipanca.

Rekomendacie

97. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te lelžaren o nevo zakono vašo pakjavipaskoro tromalipe bizo trubutno mukhipe thaj te džan dureder e iranipaskoro e maliskoro.

Dženo 9 katar Pervazikani konvencia

Čhibja e minoritetengere thaj participiripe e minoritetengere ane medie

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

98. Ane anglederutne ciklusija e monitoringoskere, e radža sas kuražime te džan dureder peskere dende dumesa ke radio thaj televiziakere emisie ke minoritetengere čhibja, te šaj te zuraren e zora ko osiguripe resipe e preperutnenge ane radio thaj tv emisie save so si kerde lenge, sar thaj te osigurinel kaj e interesia e minoritetengere si phandle ane ničale programe. Katar e radža si adžukhar rodime te zuraren deipe ko pluralizmo prekal aktivnikane regrutiripa e žurnalistongoro save so preperen ke nacionalnikane minoritete.

Akanutni situacia

99. I Sahni mediakiri piktura ani Crna Gora karakterizirinel spektro e networkongoro thaj stajesiengoro buvle deipasa e programakoro thaj šukar učharipasa ki phuv thaj vaši televizija thaj vašo radio ko lokalno thaj nacionalno nivo. O Zakono vaše elektronikane medie⁸⁴, savo so si na but čirla averkerdo thaj džipherdo ko 2016., ikerel buvle terminante vaše programe ke čhiba e minoritetengere thaj programengere save so keren buti e interesonca e minoritetengerenca. O dženo 55 anglodikhel kaj i čhib e emitiripaskiri ki crnogorikani ja oficialnikani čhib, trubul te kerel rariteto vašo emitiripe e minoritetnikane khedinenge. E dženesa 74 anglodikhlo si kaj i programa kerdi „ververikane grupenge ano amalnipa“, save so phanden e „preperutnen e minoritetengere thaj aver minoriteten katar nacionalnikani khedin“, oficialnikane si ano putardo interesu, a e emiteria si durudžime te keren asavke programe. Ano dž. 76, e love vaše programe saven so isi resarin te arakhen o „kulturnikani thaj etnikano identiteto“ e minoritetengoro trubul te ovel distribuirime katar o budžeto e Crna Gorakoro vaj jekhinakoro ki lokalnikani korkoriradžin, ulavde

⁸⁴ Zakono vaše elektronikane medie, dikh: <http://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/11/Electronic-Media-Low-17.08.2016.pdf>.

vašo emitiripe ki romani vaj albanikani čhib. (Art .76 (3). O dž. 136 dikhel o finansiripe e komercialnikane mediengoro, kote so e ulavde love oven čhivde ko dikhip e programenge save so ko `ulavdo čhand bare džanlipastar e minoritetenge [... thaj] promocija, prevencia thaj maripe mamuj sa e forme e diskriminaciakere.` Dujto kriterium phandel o vazdipe e minsakoro vašo genderikano jekhip e thaj kultura ko putardo dialogo.

100. O Konsilikano komiteto dikhel kaj o putardo serviso- televizija thaj radio keren emitiripe ke programe save so si dende e manušenge katar minoritete. Pobuter e programendar ke minoritetnikane čhiba si ki albanikani čhib, a disave si thaj ki romani čhib. Kodova so si phandlo e televiyiakere produciripasa ki albanikani čhib ki nacionalnikani televizija TVCG, isi info programa katar 10 min „Lajmet“ thaj kurkikano „mozaikano“ programo savo so učharel e pučipa thaj teme save so emitirinen pe 45 minutia telo anav „Mozaiku“. Džipherdo, ke duj kurke, emitirinel pe ki romani čhib i emisija "Savore" ki TVCG thaj e kurkeskiri emisija telo anav „Mostovij savi si vaši historia thaj kultura sa e minoritetenge ani Crna Gora. Ani putardi radio emisija, e xaberija si ki albanikani čhib šov fare ko kurko, javinate 5-10 min, a i emisija anavesa *Dnevnik* emitirinel pe sakova dive ki albanikani čhib. Uzal kodova isi thaj kurkeskiri emisija telo anav „Ko agor e kurkeskiri“, savi sig si lungjardi ko 55 min, a si ki relacija e muyikasa, tradiciasa, sikljovipasa, afraresa thah aver teme katar o interesu vaši albanikani khedin. Isi bare lokalnikane putarde radio stejsie vaše minoritete saven isi peskoro finansiripe⁸⁵

101. Thaj uzal so trubul te namastinel pe o gaktu kaj e programe ki putardi televizija emitirinen pe ki albanikani čhib, von ano akava momento nanaj titluime ki crnogorikani čhib, so, premal dissave lavikerutne katar Konsilikano komiteto, kerel xošipe duraldipaskoro maškar e minoritetia ki Crna Gora. E droma save del OCE vašo HCNM ano Talin vaše digitalnikane medie den rekomendacija e “them ate keren rodipe katar putarde servisoja [...] ke xaljevde angažmanoja vašo rinčhibjaripe e saikeripaskoro ki themakiri/oficialnikani čhib ke čhiba e nacionalnikane minoritetenge, thaj avere rigate, te šaj te ovel pošukar čhibakoro resipe katar solduj tipoja e saikeripaske ano amalnip e thaj kodolesa te ovel vazdime maškarkulturnikano dialogo, digitalnikano.⁸⁶ Ani roš akaleskiri, o Konsilikano komiteto adžikerel katar e radža te anen džovapime determinate akale rinčhibaripaske, phandindo thaj titlupe, bizo bitrubutno finansiakoro ladavipe e minoritetnikane medienge.⁸⁷ O Konsilikano komiteto thaj adžukhar gindinel kaj e radža šaj te kuražinen pe vaše pobuter vaj bi čhibakere formatia ani radiodifuzia, te šaj te ikerel pe o kulturnikano thaj čhibakoro ververipe.⁸⁸

102. Isi thaj baro komercionalno radio thaj televizija ki albanikani čhib, thaj uzal so varesave vakerde ko Konsilikano komiteto kaj si bixošime so len love sade katar e proektura, kana o dženo 136 katar Zakono vaše elektronikane medie anglodikhel finansiripe e komercialnikane emiteren vaše programe save so si pošukar e nacionalnikane minoritetenge. E radža, dende len džovapi so ki lengiri pozicia sar privatnikane medie trubul te osigurinen plesutno finansiakoro ikerdipe te

⁸⁵ Dikh themakoro raporto, r. 82-83

⁸⁶ Učo komesaro OEBS vaše nacionalnikane minoritete, Talin Smjernice o nacionalnim manjinama i medijima u digitalnom dobu, Smjernica 15, februaru 2019.

⁸⁷ Droma Talin thaj roden akava, sar thaj Savjetodavni odbor u Tematskom komentaru ACFC br. 3, leljardo 24. majo 2012., par.44 thaj 50

⁸⁸ Tematikano komentaro ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012., par.41

mangen te džan palo profito. Konsilikano komiteto del liparipe kaj patjivkerel i bari rola e privatnikane thaj amalnikane mediengere ano realiziripe e čhibakere xakajengoro e minoritetengoro thaj namastinel o dendipe e mediengoro katar o privatnikano sektoro ane regie e integraciakere thaj sasoitne kulturnikane ververipaske ano amalnipi.⁸⁹

103. O Konsilikano komiteto dikhel kaj o magazino ki albanikani čhib *Koha Javore* lel 100 000 EUR ko berš katar Parlamento⁹⁰. E štampime medie ke avera čhiba finansirinel o Fondo, misaleske o *Hrvatski Glasnik* thaj *Alav*, masekoskoro hrvatengoro magazino thaj beršeskoro magazino ki romani čhib. O Konsilikano komiteto si galjime kaj lengoro finansiripe šaj te ikerel bidikhlipe ko roektikano finansiripe, thaj kaj e ikalutne si o Hrvatskakoro glasniko rodinde katar hrvatškakiri ambasada ano 2018., kana o Fondo na distribuirindja e resurse. O Konsilikano komiteto iranel i sama ke radža ke Tallin normative save so den rekomendacia: „E thema trubul te xuljaren zakonoanipe thaj/vaj te keren aver e zakonoanipaskere butja te šaj te garantirinen [...] ikerdipe e putarde mediengere servisongere [...]“⁹¹ Ano kodova dikhipe thaj e dikhipasa kaj isi funkcia e putarde mediumengere servisongere, o Konsilikano komiteto gindinel kaj si šukar te ovel ikerdipe e mediengere ke čhiba e minoritetengere sar te si, digitalnikane, štampime vaj emitirime.

104. O romano radio si putardi radio stejsia fundirime ano 2011. thaj emitirinel ke duj čhibja xaberia (romani thaj crnogorikani) kana kodova šaj. Numa e rezultate e romane radioskere si dende ki buti jekhe romane žurnalisteskiri savo so thaj učarel o networko ki RTCG, so anel kaj i romani čhib si prezentirime sade jekhe žurnalistestar. Premal o plano e butikeripaskoro trubul te ovel thaj panda jekh žurnalisto, numaj o Konsilikano komiteto si informirime kaj nijekh na pherel e rodipa.

105. So si dikhlo e korkori regulaciasa thaj e mediengere standardonca, xako ko džovapipe thaj/vaj averdipe ane medie si regulirime e dženesa 26-35 ko Zakono vaše medie. I regulacia e mediumengiri ano dikhipe e ikerdipaskoro ke žurnalistikane standardia thaj etika si buvljardi pale buvljarde badania. E vevipa *Dan* thaj *Vijesti* thaj *Monitor* isi len peskere mehanizmoja vašo rovdipe. Uzal kodova isi thaj Mediengoro konsilo vaši regulacia, marzikano badani savo si kerdo katar e elektronikane medie, thaj Korkoriregulatornikano konsilo vaši lokalnikani štampa, savi so kerel lokalnikane medie. Solduj organizacie ačhile peskere funkciasa. Premal e lavkerutne ko Konsilikano komiteto, dikhel pe kaj o ververipe ani politikani linea andre ane medie rumindje o resipe dži konsenzuso. Džikaj e pharipa e birajikane organizaciengere thaj o konsilo e minoritetengoro dajekhvar si finansirime prekal o Fondo (dikh dž. 5) thaj si šukar avilo, dikhel pe kaj isi nanajipe katar sahno regulatornikano organo savo so ka šaj adekvatikane thaj biadhinale te vastarel thaj anel decizia vaše rovdipa phandle e medienca. O Konsilikano komiteto gindinel kaj si trubutno vašo avutno Zakono vaše medie, anglodikhlo vašo 2019. phandel thaj disave aspektoja ki korkoriregulacia thaj o pakjavipe e standardongoro.

⁸⁹ Tematikano komentaro ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012., par.45

⁹⁰ Decizia katar 27. decembro 2014. pobuter detalja dikh ko themakoro raporto r.79

⁹¹ Učo komesaro OEBS-eskoro vaše nacionalnikane minoritete, Smjernice Talin o nacionalnim manjinama i medijima u digitalnom dobu, Smjernica 19, februaru 2019.

Rekomendacie

106. O Konsilikano komiteto del rekomendacia e radža te dikhen e metode e finansiripaskere save so ka šaj te dikhen lungovaxteskoro ikerdipe vaše programe thaj radio thaj televiziakere stejsie, sar thaj štampime medie save so roden e manušen save so si katar minoritete.

107. O Konsilikano komiteto pale vakerel peskiri rekomendacia aktivnikane te oven regrutirime, butikeren thaj te oven trenirime žurnalistia save so preperen e minoritetenge, ulavde ki romani thaj egiptanorengiri khedin.

Dženo 10 katar Pervazikani konvencia**Labaripe e minoritetnikane čhibengoro ano putardipe thaj ke vastaripaskere organia***Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere*

108. Ano anglederutne ciklusia e monitoringeskere, o Konsilikano komiteto akharda ko bareder sajijalipe i implementacia e xakajengoro e preperutnengere ke nacionalnikane minoritete te labaren peskiri čhib ani komunikacia e radženca, thaj te labaren kodola xakaja ki sahani teritoria.

Akanutni situacia

109. Lipardovel pe kaj ani funda e dženeskoro 13 katar o Konstitucionalo, i crnogorikani čhib si themakiri čhib, džikaj i srbikani, bošnjakikani, hrvatikani thaj albanikani čhib „ano oficialnikano labaripe“; O kirilicakoro thaj o latinicakoro lil si jekhe baripenesa. Ko lokalnikano nivelu, Statuto thaj Butjarlino ke komune Podgorica, Tuzi, Ulcinj/Ulqin thaj Plav kote so e nacionalnikane minoritete keren pobuter e lokalnikane dživdutnengoro- sade na ani Podgorica- definirinen o labaripe e čhibakoro thaj alfabet⁹² Ano parlamento e dizakoro Podgorica, o delegato savo so si katar minoriteto isi les xakaj te labarel peskiri minoritetnikani čhib uzal i oficialnikani čhib, a i administracia e čekatne dizakiri ano jekhipe e Statutesa, durudži si te dikhel o šajdipe o preperutneskoro te labarel peskiri čhib thaj lil ani administrativnikani procedura, deipe plesutne dokumente thaj arakhipe e oficialnikane evidenciengoro; ano Tuzi si i albanikani čhib oficialnikani thaj sakoja rig vaj interesirime sima šaj te del dokumente ki adminstracia ki albanikani čhib thaj te lel džovapia ki kodoja čhib, sar te ovel deipe e dokumentengoro thaj arakhipe e oficialnikane evidenciakoro ki albanikani čhib, Jekh terminante isi thaj ani komuna Ulcinj, džikaj ano Plav, premal o Statuto e Komunakoro, bosanski, albanski thaj srbikani (phandindo thaj o kirilicakoro lil) ano oficialnikano labaripe, a labaren pe thaj jekh xakoja vaši komunikacia e upre vakerde administrativnikane organenca.

110. Ano jekhipe e Pervazikane konvenciasa thaj dikhindoj e rekomendacie katar o Komiteto e ekspertengoro ki Europakiri povelja vaše regionalnikane vaj minoritetnikane čhiba⁹³, thaj labarindoj e rezultati katar o xramovipa katar 2011., o Zakono vaše minoritetnikane xakaj si averkerdo thaj džipherdo ano 2017. O dženo 11 akana dikhljarel kaj e preperutne e nacionalnikane minoritetengere keren „butipe vaj majxari 5%“ katar e dživdutne, terminirime minoritetnikani čhib savi si ano oficialnikano labaripe.⁹⁴ Angleder o zakono sas „baro kotor| ko than o 5%.⁹⁵ o Konsilikano komiteto si informirime kaj te isi akala xramovipa e dživdutnengere te sikavel kaj o genj e interesoskoro pelo telo 5% ani jekhin e lokalnikane korkoriradžinakoro, kote so e preperutne e nacionalnikane minoritetenge akana isi len peskiri oficialnikani čhib, misal ano Bar/Tivat- kote so o dženo e dizakere parlamentoskoro šaj te vakerel ki leskir jekhto čhib, a i komunikacia e radženca ki albanikani si šajutni- thaj sava so sas albanikane dživdutne pobuter katar 5% katar o sahno genj ano 2011., i čhib e minoritetengiri ano oficialnikano labaripe ka ačhovel asavko. o Konsilikano komiteto ko sa namastinel akala amandmania kodoleske so von ande sajijalipe e situaciakoro vaši implementacia e čhibakere xakajenge thaj osiguripaske e kontinuiteteskoro ano šajdaripe e minoritetnikane čhibenge ani komunikacia e radženca. Numa, ani komuna Rožaje, savi so katar 2011. isi la albanikane dživdutne pobuter katar Bar/Tivat, nanaj dujčhibakere formularia ki lokalnikani vastarin, a e decizie nanaj resle ki albanikani čhib. O Konsilikano komiteto adžikerel kaj sa e ververina ano zakono, phandindo athe thaj o Konstitucionalo, ka oven cxidime ano avutno periodo (dikh dženo 11, „Topografikane nišanja“).

111. O Konsilikano komiteto mangel te del akcento kaj o kriteriumo „bare džanlipaskoro genj“ si jekh katar e duj kriteriumia vaši komunikacia e radženca ki minoritetnikani čhib ano dženo 10 katar Pervazikani konvencia, a o aver si kriterium kaj e minoritete tradicionalno len kodova than. O Konsilikano komiteto del lipardipe kaj e thema trubul „samasa te sikljovent e rodipa thaj e moljardipa ke akanutne trubutnipa ane geografikane regie kote so isi bare džanlipaskoro thaj tradicionalnikano činavdipe e pučipangoro e minoritetengoro, leindoj ko dikhipe thaj i specifikani lokalnikani situacia⁹⁶ o Konsilikano komiteto adžikerel e radža te mangen te dikhen solduj kriteriumia te šaj te ovel osigurime i koherentikani politika ki sahani teritoria.

Rekomendacie

112. O Konsilikano komiteto del rekomendacia e radžake te džan dureder e osiguripasa ke zakoneskere terminante save so si ki relacia e labaripaskere e minoritetnikane čhibengoro ani

⁹³ Dikh jekhto thaj dujto raporto katar Komiteto ekspertengoro vaši čhibakiri povelja vaši Crna Gora, Jekhto: [\(ECRML \(2010\) 4\)](#), par. 27-30; Dujto: [\(ECRML \(2012\) 4\)](#) par. 29-31.

⁹⁴ Dikh: Zakon o manjinskim pravima i slobodama, dženo 11: "E minoritete thaj aver nacionalnikane khedina thaj lengere džene isi len xakaj te labaren peskiri čhib thaj lil. Ane jekhina katar lokalnikani korkoriradžin, ane save e preperutne minoritetengere thaj nacionalnikane khedinengere keren jekh baro butipe vaj majxari 5% katar dživdutne, premal e rezultate palune duj xramovipa thaj i čhib e minoritetnikane naciengiri ano dikhipe e pozkoro 2 akale dženeskoro hakjarel akava: labaripe e čhibjakoro ano vastaripaskoro thaj sudoskoro proceduripe thaj legaripe e kodole procedurengoro, kana isi len tributnipe katar leipe dokumentia thaj keripe buti ki oficialnikani evidencija, ke avazideipaskere liste thaj aver alusaripaskere materialia, sar thaj ani buti e prezentikane badanengiri. "Nedavno izmijenjena verzija Zakona".

⁹⁵ Dikh: [Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama](#), dž 4. \ t

⁹⁶ [Tematski komentar ACFC-a](#) br. 3, leljardo 24. majo 2012., par.56

komunikacia katar i rig e putarde radžengere so garantirinel ani praktika ane sa e relevantnikane ranika.

Dženo 11 katar Pervazikani konvencia

Plesutne anava ke minoretnikane čhiba

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

113. O Konsilikano komiteto angleder adava dendas rekomendacia e radženge te keren adekvatikane terminante vašo averdipe e anavengoro ane oficialnikane dokumentia, majbut e durederipasa e rokoskoro kodoleske palo 2013.

Akanutni situacia

114. O roko phandlo e Zakonesa vaše plesutne anava (dž. 22), savo so šajdarel bilovengoro keripe e afsosengoro maškar o 2008. (kana sas ando o Zakono) thaj 2013., nanaj lungjardo. Numaj, panda si šajutno te ovel averdipa e anaveskoro so si dendo ani oficialnikani dokumentacia vašo tikno administrativnikano deipe prekal o jekh proceso sar thaj sadano averdipe e plesutne anaveskoro.

115. O Komiteto e ekspertongoro ki Europakiri povelje vaše regionalnikane thaj minoritetnikane anava dikhlja kaj e familiakere anava šaj te oven labarde ki romani čhib, palo kodova so na šunde nisavo dendo rovdipe.⁹⁷ O Konsilikano komiteto na šunda nisavo argumento mamuj, kana sas ani vizita. Adjaar si šajutno ke sa e aver čhiba, phandindo thaj i albanikani, a 2.101 manuša ande decizia lengere personalno evidente te oven kerde ki albanikani čhib ki plesutni karta.⁹⁸ Thaj adžukhar, šaj te roden pasaportia save te si čhibate save so si ani oficialnikani čhib thaj ki kirilica thaj ki latinica. E avralphuvutnenge save so mangel te registririnen pe isi ulavdi terminanta savo so del xramovipe lengere anavenge ki lengiri čhib, ki latinica.

Topografikane nišanja

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

116. Ane solduj anglederutne siklusia, o Konsilikano komiteto akharda e radža te zurarel isi vaj na rodipe katar e manuša save so si katar e nacionalnikane minoritete vaše topografikane nišanja ke minoritetnikane čhiba thaj e napia save so ka oven osigurime akava xakaj te ovel buvleder, avrial katar i komuna savende e nacionalnikane minoritete keren butipe e lokalno dživdutnengoro.

⁹⁷ Četvrti izvještaj Komiteta eksperata Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Crnoj Gori, 2017, dikh dženo 10.5 thaj poza 3.1.

⁹⁸ Themakoro raporto, r. 92

Akanutni situacia

117. O Zakono vaše minoritetengere xakaja thaj tromalipa (dž. 11) akana kerel i terminanta vašo nišanipe thaj topografia e nišanenca vaše komune saven isi 5% minoriteto premal e duj anglederutne xramovipa⁹⁹ Numaj o zakono vaši lokalnikani korkoriradžin¹⁰⁰ thaj dureder ikerel o teksto „ane čipote kana e minoritete keren butipe vaj pobaro kotor e dživdutnengoro“ ano dženo 110, kote so e „Planosa vašo leipe than e dizutnenge“ te involvirinel e manuše save so preperen ke nacionalnikane minoritete ano Plano. Ko sa, o dženo 79 katar Konstitucionalo ikerel i formulacia „baro kotor e sahne dživdipaskoro“ vašo garantiripe e xakajengoro ke topografikane nišanja ke minoritetnikane čhiba. O Konsilikano komiteto gindinel kaj kodova šaj te ovel dikhlo verver verver ani sahni teritoria, thaj del dži džanipe kaj „trubul te oven kerde transparentikane procedure vašo kodova sar thaj kana ka ovel labardipe e minoritetnikane čhibenge“ te šaj te ovel osigurime kaj o xakaj xošinel pe ko jekh čhand.¹⁰¹ O Konsilikano komiteto adžikerel averdipe thaj džipheripe kodole tekstoskoro thaj vov šaj te lel pe ano dikhipe kana o Konstitucionalo pale ka ovel dikhlo.

118. Ki funda e themakere raporteske thaj plesutne dikhpa ko Konsilikano komiteto, o xakaj ko sikavdipe e lokalnikane anavengoro e thanengoro pakjivkerel pe ane regie kote so e preperutne katar albanikani minoriteta keren pobuter katar lokalnikano dživdutnipe, sar so si Ulcinj thaj Tuzi. Premal e informacie, dikhel pe kaj na sas nisave konsultacie e minoritetenca save so keren 5% vaj pobuter katar aver komune te šaj te ovel zurardo si vaj na e topografikane nišanja ki lengiri čhib mangle ani praktika, ama o Konsilikano komiteto na šundas nisave konkretikane rovdipa so si phandle kodolesa. Numaj pale, o Konsilikano komiteto del dži džanipe kaj o „rodipe si vašo apsolutnikano vaj relevantnikano butipe ani dizakiri, komunakiri vaj lokalnikani khedin“ thaj del pučipa vašo kompatibiliteto e Dženesa 11 ki Pervazikani konvencia¹⁰². Džikaj o formalnikano šarti vaši relativnikani, lokalnikano butipe nanaj ano zakono, ani Crna Gora, i praktika dikhel pe kaj del sugestia kaj e nišanja ke minoritetengere čhiba majbut si ane regie ane sabe e preperutne katar e minoritete keren o butipe e dživdutnengoro.

Rekomendacie

119. O Konsilikano komiteto pale vakerel e radženge te konsultirinel pe e minoritetengere prezententenca te šaj te ovel zurardo isi vaj na rodipe vaše topografikane nišanja ke čhiba e minoritetengere thaj te osigurinel kaj akava xakaj ovel kerdo ki sahni teritoria ki Crna Gora.

Dženo 12 katar Pervazikani konvencia

⁹⁹ Dikh dž. 11, poza 4 katar o Zakono vaše minoritetengere xakaja: „Ki teritoria ki lokalni korkoriradžin katar i poza 2 akale dženeštar [dikh upre fusnota], e anava e organongere save so keren putarde autoriziripa, o anav Jekhin lokalne korkoriradžinakoro, e anava e kupatnjengoro, ploštadengoro thaj vulicengoro, instituciengoro, sahibikane thaj aver subjektongoro thaj e topografikane nišanja trubul te oven xramome thaj ki čhib thaj lil e minoritetengere thaj aver minoretitetengere nacionalnikane khedina.

¹⁰⁰ Dikh: http://www.uniset.ca/microstates/me_Law-on-Local-Self-Government.pdf .

¹⁰¹ Tematski komentar ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012, par.55

¹⁰² Tematski komentar ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012, par.65

Jekh resipe dži o sikljovipe thaj ano interkulturalnikano saikeripe

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

120. E radža save so si akharde te osigurinen e lokalnikane radža thaj e sikavne te labaren 20% katar e resurse vaši siklana vaše subjektoja palo lengoro alusaripe save so sikaven „zurardipe e baripenengoro e lokalnikane kulturakoro“ thaj te osigurinen kaj e pustika ka oven adekvatikane kvalitetakoro.

Akanutni situacia

121. Čačipen ko sikljovipe ki plesutni čhib ane putarde institucie garantirimo se e dženesa 79 katar Konstitucionalo, sar thaj o xakaj ko involviripe e historiakoro thaj e kulturakoro e minoritetnikane khedinengoro ano generalnikano siklanakoro plano thaj programo. I fundavni škola si bilovengiri thaj dajatvali ani Crna Gora, leindoј katar šov berš thaj agorinel palo enja berš. Palo kodova aven štar berš maškarutni vaj phirnikano sikljovipe, a palo kodova thaj učo sikljovipe ko univerzitetikano nivelu. Ano zakono vašo sasaitno sikljovipe, 20% ko siklanakoro plano thaj programa si „putardo saikeripe“ savo so si ki relacia ko „zurardipe e baripenengoro ki lokalnikani kultura“.¹⁰³ Premal e radža, akava alotmano šaj te labarel pe vašo sikljovipe e historieake thaj e kulturake e preperutnenge katar nacionalnikane minoritete.

122. E vakerutne ko Konsilikano komiteto konstatikane sikavde galjipe katar kodova so labarel pe 20% katar siklanakoro plano thaj programo vaše sa e subjektoja, kote so e sikavne trubul te pheren e siklanasa ano lokalnikano ranikipe. Varesave prezententia katar e nacionalnikane minoritete thaj adžukhar sikavde galjipe so e lokalnikane sikavne but xari konsultirinen pe palo akava pučipe. O ministeripe vašo sikljovipe isi les tikno kontrolipe upral o labaripe akale alotmaneske, sar si dendi informacia dži Konsilikano komiteto, a ano averdipe ko Konsilikano komiteto, o Ministeripe zurardja kaj si trubutno te ovel osigurime ano akava vaxt te ovel šukar xardžime. Konkretikane, organizirinde treningo e siklengoro sar majšukar te labaren akaja alotacia, so trubul te ovel namastime, thaj te si ko marzi e sikleske te ovel ko treningo.

123. O Konsilikano komiteto pale si informirime vašo bixošipe e preperutnenge katar albanikano minoriteto e kvalitetoske e pustikakoro, thaj kaj isi varesavo kulturnikano xošipe, sar so si e anava e thanengere, thaj kodova nanaj lelo ano rinčhibjaripe. Ani kolaboracia e Nacionalnikane konsilosa e Albaniakoro, leljarde si jekhto phirda te šaj o xali te ovel pošukar, phandindo athe thaj o kerdipe e grupakoro vašo keripe e čitroskoro savo so kerel e konkretikane bahania vaše pustika, sar thaj i irada te oven recenzentia thaj lektoria save so ano avutnipe ka nakhaven e afsosia.

---

¹⁰³ Themakoro raporto, r. 94

124. O subjekto „Dizutnikano sikljovipe“¹⁰⁴, savo so o Konsilikano komiteto notirindja ane peskoro anglederutno gindipe thaj savo so kerel promocia ke manuškane xakaja, demokratia thaj multikulturalnikano amalnipa¹⁰⁵, pobuter nanaj dajatvalo subjekto sar so sas ano anglederutno cikluso e monitoringoskoro. E dromore 45 o OSCE vašo HCNM katar i Ljubljana vakerel sar „integririme sikljovipe savo so trubul te ovel involvirime thaj sikavel sa e siklen vaše ververipa ano lengoro amalnipa“. O Konsilikano komiteto del lipardipe kaj o „školakoro sikljovipe trubul te kerel čačikani refleksia ki čhibakiri thaj kulturakiri ververin ko amalnipa thaj ko kodova čhand te promovirinel i tolerancia, maškarkulturalnikano dialogo thaj jekh avereskoro pakjivipe.“¹⁰⁶ O Konsilikano komiteto kodoleske si galjime vašo kišlape e dizutnikane sikljovipaske thaj e šajutne asaripaske ko akava cxidipe so šaj te ovel ko interkulturalnikane vjavaharia.

125. Premal e evidentia katar Zavodo vaše pustika, isi baro genj e autorengoro katar bošnjakikani, hrvatikani thaj albanikani minoriteta ano školakoro kurikulumo, thaj uzal so e prezententia katar bošnjakikani khedin sas bixošime e genjesa e autorengoro katar kodoja khedin. O Konsilikano komiteto del dži džanipe kaj „dajatvale siklanakere planoja thaj programe trubul te involvirinen informacie vašo historia thaj dendipe e minoriteteske ko kulturalnikano kustikipe thaj amalnipa e themakoro savi si xramutni.“¹⁰⁷ O Konsilikano komiteto si informirimo kaj isi adekvatnikano involviripe e minoritetengere auktorengoro ano sistemo e sikljovipaskoro.¹⁰⁸ O Konsilikano komiteto na lelja informacie vašo siklana katar historia katar i radži, thaj na šundja vaše save teme galjipaske katar minoritete. Pale del dži džanipe kaj si „akcentirimo o baro džanilpe katar xulipe e pobuter perspektivengoro ani siklana e historiakoro“.¹⁰⁹

Rekomendacie

126. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te osigurinen kaj i tolerancia, interkulturalnikano dialogo thaj o maškarpeskoro pakjivipe maškar e fundavne principe ki sikljovipaskiri politika thaj praktika, ulavde prekal pale xulipe e subjektoskoro „Dizutnikano sikljovipe“ ano dajatvalo siklanakoro plano thaj programo.

127. O Konsilikano komiteto del kuražo e radženge te džan dureder e konstruktivnikane kolaboraciasa e prezententia thaj e organizacia katar e minoritete so si phandle e pustikenca, te šaj te ovel akhardo o kvaliteto e rinčhibjaripaskoro ulavde.

¹⁰⁴ Premal o Ministripe vašo sikljovipe, o Dizutnikano sikljovipe katar i školakiri 2017/ 2018. 'alugaripaskoro subjekto savo so sikljol pe ano VII thaj VIII thaj VIII thaj IX klaso ki fundavni škola thaj phandel o sikljovipe vašo demokratikano dizutnipe thaj manuškane xakaja ani resarin te sikavel e čhaven vašo aktivnikano thaj džovapialo vjavaharipe thaj dživdipe ano demokratikano amalnipa. O siklanakoro plano thaj i programa si gindime e terne manuša te sikljoven thaj praktikirinen e fundavne normative e demokratikere, te sikljoven vaše manuškane thaj čavorikane xakaja, baripen e demokratikane amalnipaskere, ververikane kulture thaj te keren dživdipe ano multikulturalnikano amalnipa vaj te barjaren peskere dizutnikane kompetencie.

¹⁰⁵ ACFC dujto gindipe vašo Crna Gora/ OP / II (2013) 002, par. 142.

¹⁰⁶ ACFC Tematski komentar br.3. Ieljardo 24 majo 2012, para.82.

¹⁰⁷ ACFC Tematski komentar br.3. Ieljardo 24 majo 2012, para.82. Vdikh thaj Smjernice Ljubljane, br. 45, „e siklanakere sisteme trubul te vazdel thaj sikavel e generalnikane dajatvale siklanakere plania [...] sve so phanden sikljovipe vašo historia, religia, kultura, tradicia thaj dendipe sar e minoritetenge thaj e butipaske andre ki them džikaj sikavel e verver perspektive.. Dikhen thaj dž. 29 (d) Konvencije o pravima djeteta.

¹⁰⁸ Themakoro raporto, r. 99. Vidi i Četvrti izvještaj Odbora stručnjaka Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Crnoj Gori, 2017. godine.

¹⁰⁹ ACFC Tematski komentar br.3. Ieljardo 24 majo 2012, para.82.

128. E radža trubul te kuražinen e školen ko sa te labaren e šajdipa save so den ano generalnikano siklanakoro plano thaj programo. Phandindo athe i kolaboracia e prezententenca thaj e organizacia katar e minoritete, a resarinasa pošukar reflektiripe ko identiteto thaj kultura e minoritetenge; paralelnikane, e radža trubul te keren dajatvale treningoja vašo labaripe 20% katar siklanakoro plano thaj programa rezervirime vašo sikljovipe vaši lokalnikani ranik, thaj o Ministeripe vašo sikljovipe barjarel i kontrola te šaj te deletinel thaj dikhel sar te labaren kodola 20%.

Situacia e Romengiri thaj Egiptanorengiri

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusia e monitoringoskere

129. O Konsilikano komiteto akhardja e radžen prioritetnikane te den bareder takatia ano mangipe e romane čhvenge te del pe resipe dži angloškolakere institucie thaj te garantirinel o siklanakoro plano thaj i programa džovapinel ke ververikane trubutnipa e involvirime grupengere. Katar e radža adžukhar si rodime sig te keren buti ko pučipe si vaj na e romane čhave ano šajdipe te džan ki škola vašo nanajipe e personalnikane dokumentongoro, te zoralkeren e takatia thaj te astaren pumen e pharipanca ko maripe savenca e Roma khuyen pumen ke sa e nivelia e sikljovipaskere, phandindo thaj o Konsilo e romane minoriteteskoro ano gindipe, deletipe thaj i evaluacia e sikljovipaskere programengoro.

Akanutni situacia

130. Ano 2016/17, 104 romane thaj egiptanorengere čhave džanas ani angloškolakoro sikljovipe ani Crna Gora so sikavel 0,55% katar i angloškolakiri populacia. Ano 2017/18. kodova genj barilo ko 190¹¹⁰ Vazdime si thaj iniciativa, phandindo thaj e maškarutnen ani khedin, te šaj kodova genj džipherde te barjol. Ano jekhethano butikeripe e UNICEF-osa, e radža kerde Strategia vašo angloškolakoro thaj nibadesno sikljovipe 2016-2020, save so isi resarin sa e čhave katar o trin dži šov berš te oven leljarde e angloškolakere sikljovipasa; ano vaxt e xramovipaskoro sas informacia kaj e romane thaj e egiptanorengere familie preferinen lengere čhave te ačhoven e dženenca e familiakere ane nibadesikane berša, thaj namastinel o pobuter rigakoro resipe, savo so involvirinel o vazdipe e minsakoro vaše anglipa e angloškolakere sikljovipaskoro maškar i romani thaj egiptanorengiri khedin, vaše parivarnengoro angažmano, pošukar infrastruktura thaj zoraldipe e profesionalnikane kompetenciengoro. ¹¹¹.

131. O procento e mukhipaskoro e školakoro e romane thaj egiptanorengere čhavengoro akana poxari tiknjovela, a poxari thaj barjovel o genj e siklengoro save so agorkeren sikljovipe thaj xramonen pumen. Numaj kodova, e barjovipasa e genjeskoro e isthanarde Romengoro thaj Egiptanorengoro save so regulirindje peskoro statuso, o genj e čhavengoro save so nanaj ano šajdipe te džan ki škola vašo nanajipe e dokumentaciakoro si akanak tikneder. Uzal kodova e romane thaj egiptanorengere čhave isi len šajipe ke bilovengere pustika (thaj uzal kodova so

¹¹⁰ Europakoro networko e juristikane ekspertongoro vašo genderikano jekhajekhipe thaj bidiskriminacia, Themakoro raporto CG, 2018, r.55.

¹¹¹ Strategia angloškolakere thaj nibadesnikane sikljovipaskoro 2016-2020, UNICEF

trubul takati kodova te osigurinel pe thaj te ovel labardo¹¹², sar thaj stipendie vaši maškarutni škola thaj univerzitetikano sikljovipe. Namastindoj akava anglipe, o Konsilikano komiteto dikhel grupa e romane thaj egiptanorengere čhaven save so akana nanaj involvirime ano sikljovipaskoro sistemo, sar so si i grupa savasa dikhle pe ani kupatni Bijela Gora ano Ulcinj, sava isi crnogorakere pasaportia. O Konsilikano komiteto dikhel i poza e radžakiri kaj sakova čhavo Rom thaj Egiptanoro šaj te ovel xramome ano sikljovipaskoro sistemo bizo te ovel dikhli i dokumentacia thaj nanaj te keren sankcie i dokumentacia te nanaj dendi dži agor e beršeskoro. O Konsilikano komiteto, numaj, gindinel kaj si trubutne e durutne phirda ano vazdipe e minsakoro ani romani thaj egiptanorengiri khedin, sar thaj pošukar keripe lengere socialnikane thaj kheripaskere statuseskoro te šaj te aven e čhave ki siklana. O Konsilikano komiteto dikhel kaj i digra e mukhipaskiri e školakiri ane romane thaj egiptanorengere khedina thaj dureder si bari numaj ane aver dživdutne, ama namastinel generalnikano trendo e peripaskoro¹¹³. O Konsilikano komiteto notirinel i anketa savi so kerel o Ministeripe vaše manuškane thaj minoretnikane xakaj, a vakerde ani Strategia vašo socialnikani inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri 2016-2020, sikavindo kaj trin štartorina e Romendar thaj Egiptanorendar agorkerel fundavno sikljovipe.¹¹⁴ Numaj, isi pharipe kodova so premal e rodjaripa save so kerda o UNDP thaj i Sundaleskiri banka, sade jekh trintorin e Romendar ano baripe katar 18-21 berš agordja fundavno sikljovipe,¹¹⁵ a solduj ankete katar MVMMČ thaj UNDP sikaven kaj isi bareder mukhipe e čhavengoro e školakoro, a ano UNDP raporto vakeren 28% e romane džuvljendar agorkerel fundavni škola (komparacia e murša si 34%), a o rodjaripe e Ministeripaskoro vakerel kaj 13,8% e romane thaj egiptanorengere čhaja mukhel i škola (komparacia e muršenca 9,4%). Faktoria kodoleske si e nibadesne thaj zoralne prandina save so keren asaripe ko mukhipe e školakere, sar so si vakerdo ko GREVIO Fundavni evaluacia e Crna Gorakiri ano 2018.¹¹⁶ O Konsilikano komiteto namastinel o faktoja kaj o činavdipe e nibadesne thaj e zoralne prandinengoro phandloe ani Strategia 2016-2020 (instrument 2.4.3) ani resarin e mukhipaskoro e romane thaj egiptanorengere siklengere, thaj kaj ka keren kolaboracia maškar aver e Ofisosa vašo maripe mamuj o bikinipe e manušengoro, e sikljovipaskere institucienca, Konsilosa e romane minoritetoskoro thaj BRO. O Konsilikano komiteto dikhel thaj o proekto savo so angažirinel e romane mediatoren te den dumo e romane siklenge ano angloškolakoro thaj fundavno sikljovipe ulavde ano dikhipe e čhibakoro

132. O Konsilikano komiteto notirinel thaj proekto savo so angažirinel e romane mediatoren te den arka e siklenge ane angloškolakere thaj fundavne sikljovipaske, ulavde ko dikhipe e čhibasa, a ani resarin te ovel pošukar škola thaj tiknjaripe e mukhipaskoro e školakoro.¹¹⁷ Kana i škola isi la 70 sikle so si katar i Roma thaj Egiptanora isi len xakaj ko mediatoro, a kodova xakaj barjovel e genjesa e siklengoro sar prago. E lavkerutne ko Konsilikano komiteto informirinde le kaj akaja

¹¹² Dikhen *Mladi Romi* raporto, r.38: <http://mladiromi.me/eng/2014-07-21-09-36-07/documents/category/3-publikacije?download=62:shadow-report-montenegro-ngo-young-roma-2016> thaj Phandle lava katar o Konsilo e regionalnikane kolaboraciakere 2017, r.3: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/57/policy-paper-from-the-second-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2017> thaj 2018, r.3: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/74/policy-brief-from-the-third-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2018>.

¹¹³ Europakoro networko e juristikane ekspertengoro vašo genderikano jekhajekhipe thaj bidiskriminacia, Themakoro raporto CG, 2017, r.47.

¹¹⁴ Strategia vašo socialno inkluzia e R thaj E 2016-2020, r.27.

¹¹⁵ Roma ko jekhto dikhipe, Crna Gora, Fact Sheet.

¹¹⁶ Dikhen GREVIO jekhto (fundavno) evaluaciakoro raporto vašo Crna Gora, 2018, par.184

¹¹⁷ Dikh i Strategia vašo inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri 2016-2020, r.28.

programa našti te ovel kerdi ki sahani phuv, ane aver regie thaj te del arka e romane khedina. O Konsilikano komiteto xaljovel kaj si angažirime 17 mediatoria, a katar o 2018 berš lengoro anavkeripe isi les ulavdi linea e finansiripaskoro katar o Ministripe e sikljovipaskoro, thaj uzal so lengoro finansiripe si katar BRO. E radža mangle te formalizirinen o butikeripe e mediatorengoro, numaj kodova na sas šajutno, a but lendar sas angažirime ane tiknevaxteskere proektikane phandlelava. Isi planirimo prastape vašo regrutiripe e neve mediatorenge, a anglipe del pe e kandidatonge save si Roma thaj Egiptanora. Ano kodova gindipe, te si trubutno, trubul te ovel irame i sama ko baripe e genjeskoro ke nacionalnikane minoritete saven isi trubutne kompetencie vašo regrutacia. Baxtagoralo sas thaj o proekto vašo xramovipe e čhavengoro katar Roma thaj Egiptanora ano angloškolakoro sikljovipe, savo nanaj realizirime ani sahani phuv.

133. I filiala e fundavne školakiri ki regia e Konikoskiri, savi so sas ulavdi thaj savake o Konsilikano komiteto sikavdja galjipe ano peskoro anglederutno gindipe, phandli si, a e sikle katar kodoja škola džan ani aver škola ani Podgorica thaj osigurime si bilovengoro trafiko. Kana sas i šerutni vizita ki čekatni lokacia e školakiri savi si paše dži o Konik, o Konsilikano komiteto dendas vakeripe vaše integririme dersipa, e romane thaj egiptanorengere čhavenca save so džan ko sikljovipe e čhavenca save so nanaj Roma, thaj isi len džipherde časura te sikljon i oficialnikani čhib. O Konsilikano komiteto thaj adžukhar si informiripe kaj e čhave katar o butipe sikljon historia thaj kultura e romane populaciakiri, phandindo thaj e čipote sar so si Sundaleskoro dive e Romengoro. Uzal kodova, o direktoro e školakoro informirindja e delegacia vaše avralničale aktivipa save so si gindime te den e romane čhaven te aven, phandindo muzika, khelipe thaj sporto.

134. Thaj uzal so si kerdo baxtagor ano xramovipe e čhavengoro katar romani thaj egiptanorengiri khedin ko primarnikano nivelu, o Konsilikano komiteto si galjime vašo tikneder genj e siklengoro save so džan dureder e maškarutne sikljovipasa. Premal e informacie save so dende e radža, ano 2017/18. enjato klaso (agordo berš ki fundavni škola) agorde 78 sikle, a ano 2018/19. 38 sikle katar romane thaj egiptanorengere čhave xramonde pumen ano jekhto berš ki maškarutni škola. E informacie save dende e radža sikaven kaj kodola genja so si dende vašo 2018/19. si tipikane thaj vaše aver berša. Isi finansiakoro dendo dumo, phandindo 60 EUR masekoskiri stipendia e čhavage save so džan ki maškarutni škola thaj 150 EUR ko masek e Romenge thaj Egiptanorenge save so džan ko univerzitetu.¹¹⁸ Premal e rodljaripa e Sundaleskere bankakoro thaj UNDP¹¹⁹ i digra eagordipaskiri e maškarutne školakere si majtikni ko Bajanal Balkano. Isi thaj tikno genj e romane thaj egiptanorengoro studentongoro save so džan ko Univerzitetu, e 20 studentonca save so si xramome ano 2016/17, numaj e radža trubul te deletinen e efekte e bare genjeskere ki politika savi so realizirinen, phandindo thaj e mediatoren, stipendie thaj tromalipe katar i školarina thaj pokinipe vaše pučlipa, vašo xramovipe ko univerzitetu. Sa ko sa, o Konsilikano komiteto si galjime vašo dendipaskoro resljaripe e romane thaj egiptanorengere čhavage ano sikljovipe ke sa e nivelia, thaj kodola, sar so si

¹¹⁸ Themakoro raporto, r. 13

¹¹⁹ Romi na prvi pogled Crna Gora, Factsheet. UNDP, Sundaleskiri banka, aprilo 2018.

vakerdo ki bešin e Konsiloskiri vaši regionalnikani kolaboracia ano 2017., Dikh Stretagia vaši inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri 2016-2020, r. 28 e zumavipa te ovel tiknjardi i digra e mukhipaskiri e školakoro šaj negativnikane te keren asari ko kvaliteto thaj ikljovipe ko sikljovipe.¹²⁰

Rekomendacie

135. O Konsilikano komiteto kerel pale peskoro akharipe e radženge te den šukaripaskoro resipe ko sikljovipe ke sa e nivelia, majbut ano angloškolakoro sikljovipe, sa e romane thaj egiptanorengere sikljovipaske thaj te osigurinen zurarde trubutnipa, sar thaj vazdipe e minsakoro vašo baro džanlipe e nibadesnikane sikljovipaskoro maškar e daja thaj dada.

136. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te keren dureder phirda te šaj te kerel pošukar o džaipe kikola e romane thaj egiptanorengere čhavage ano sikljovipe, a kodoleste thaj te na ovel tiknjardo o standardo e sikljovipaskoro, phandindo thaj o angažmano ani khedin, akcentiindojo o džanlipe e sikljovipaskoro thaj činavdipe, maškar aver pharipa thaj o nibadesno zuralno prandipe. Trubul te ovel arakhli lungevaxteskoro dendo dumo ki programa e romane mediatorengere ano angloškolakoro thaj fundavno sikljovipe, bizo teovel dikhlo o genj e siklengoro, a e radža trubul te osigurinen e mediatoria te oven butjarne ko lunge vaxteskere phandle lavenca.

Dženo 13 katar Pervazikani konvencia

Privatnikano sikljovipe vaše nacionalnikane minoritete obrazovanje

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

137. Ano peskoro dujto gindipe, o Konsilikano komiteto akhardja e radžen te džan dureder e procesosa e angigaripaskoro e minoritetnikane sikljovipaskere instituciengoro bizo bitrubutno stopiripe. drug

Akanutni situacia

138. Xakaj ko fundiripe e sikljovipaskere khedina vaše minoritete zurardo si e dženesa 79 katar o Konstitucionalo. I škola so si vakerdi ano anglederutno Gindipe si i Maškarutni škola Medresa Tuzi- privatnikani islamikani škola ano Tuzi, ki bosnikani thaj albanikani čhib- savi so adžikerdja oficialnikano angigaripe katar o 2008. thaj si angigardi katar o Nacionalnikano konsilo vašo sikljovipe 2015. Kodova sas jekh institucia savi so aplicirindja akale angigaripaske ano thavdipe akale periodoske.

Rekomendacie

¹²⁰ Dikhen thaj e phandle lava katar i bešin vaši regionalnikani kolaboracia, 2017, r.4: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/57/policy-paper-from-the-second-national-platform-on-roma-integration-in-montenegro-podgorica-2017> .

139. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te džan dureder e privatnikane školenca katar nacionalnikane minoritete bizo bitrubutno lungjaripe e vaxteskoro.

Dženo 14 katar Pervazikani konvencia

Siklana ki minoritetnikani čhib thaj siklana minoritetnikane čhibjate

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

140. Ane anglederutne ciklusia e monitoringoskere, o Konsilikano komiteto gindindja kaj o sikljovipe e minoritetnikane čhibengoro biadekvatikane thaj ano xošipaskoro rodipe, a te na ovel involvirime ani ničali školakiri programa. E čhibakere trubutnipa e Romengere thaj adjaar lele xari sama, a kater e radža sas rodime te den dendo dumo e sikljovipaskere terminantenge ki strategija e Romenge, phandindo athe thaj o sikljovipe e romane čhibakoro. E radža sas akharde te intenzivirinen o dialogo e prezentetenca e minoritetengerenca te šaj te analizirinen e akanutne trubutnipe, phandindo thaj e genjale tikneder grupen sar so si i hrvatikani minoriteta, vašo sikljovipe vaj siklana ki čhib lengere minoriteteskiri.

Akanutni situacia

141. O sikljovipe ki albanikani čhib arakhel pe ke sa e regie kote so e Albancia keren pobuter katar o lokalnikano dživdutnipe, sar thaj ani Podgorica. Isi štar angloškolakere thaj 12 fundavne škole ki sahani Crna Gora savende sikljol pe ki albanikani čhib, sar thaj štar maškarutne škole. Premal e evidente save so e radža dende ko Konsilikano komiteto, ano 2018/19. kodova genj e školengoro kodova genj e školengoro džan 415 sikle ko angloškolakoro nivelu, 2620 sikle ko fundavno nivelu ane škole ki albanikani čhib, a 1007 ko maškarutno nivelu. O genj ko primarnikano thaj sekundarnikano nivelu sikavel peripe, a no harmonipe e peripasa e manušengoro, džikaj o baripe e angloškolakere instituciengoro sikavel savxtuno barjovipe¹²¹. Isi but duječhibjengere škole save so si kerde vaši albanikani thaj crnogorikani čhib, numaj kodova na džanjarel kaj e sikle ka ovel len jekh genj e časongoro ki sakoja čhib; disave sikle len albanikani čhib sar čhib e siklanakiri, džikaj aver len crnogorikani čhib, majbut ano adhinalipe lengere etnikane preperipaskoro. Adava anel kaj isi duj ulavde thavdipa ko jekhčhibakoro sikljovipe. Isi šajdipe e sikle crnogorikane čhibasa sar čhib e siklanakiri te len albanikani čhib sar alusaripaskoro subjekto maškar o 6 thaj 9 klaso (katar 11 dži 15 berš), a ane klasoja albanikane sar čhib e siklanakoro, o crnogorikano si dajatvalo.

142. Kana sas i vizita katar o Konsilikano komiteto ani fundavni škola ano Ulcinj, informirime si kaj prekal ekvaš e siklendar sikljoven albanikani sar alusaripakoro subjekto. Džikaj disave časoj jekhethane ikeren pumen ani škola savate o Konsilikano komiteto vizitinda- ulavde i germanikani čhib- o komiteto del dži ko džanipe kaj „o pobuterčhibakoro sikljovipe si putardo vaše sikle katar sa e čhibakere grupe, phandindoj thaj e minoritete thaj o butipe, šaj, numaj so isi bare

¹²¹ Genja ano 2016/17, msl, sas 261 angloškolakoro nivelu, 2.720 fundavni, thaj 1.051 maškarutni škola

kognitivnikane kjaria vaše individualcia, thaj ka anel o interkulturalnikano xaljovipe thaj kolaboracia." ¹²² Palo kodova, o Konsilikano komiteto del liparipe kaj o `involviripe e minoritetnikane čhibengoro ani putardo školakoro sistemo thaj ano dajatvalo siklanakoro plano`. ¹²³ O Konsilikano komiteto si galjime kaj akava sistemo šaj te intenzivirinel pe pale etno-lingvistikane linie ano sikljovipaskoro sistemo ani Crna Gora, so ano agor šaj te zorakerel ulavdipe maškar e khedina.

143. Isi thaj studiakiri programa vaše sikavne ki albanikani čhib ano Univerzitetu Crna Gorakoro, a sakova berš xramonen pe maškar 10 thaj 20 manuša. I programa si 80% ki albanikani, a 20% ki crnogorikani.

144. Nanaj sikljovipe ki romani čhib thaj siklana romane čhibakiri. I siklana ki romani čhib si limitirime, vakerde e lavkerutne ko Konsilikano komiteto, vašo nanipe kodifikacia e čhibakiri savi so buvleder ka ovel sikli. Kodova anel kaj ano angledrutno vaxt nanaj reslo vaj isi tikno vaj nisavo anglipe ko sikljovipe e romane čhibakoro. Numaj, o Konsilikano komiteto dikhel thavdutne zumavdipa ki kodifikacia e romane čhibakoro ko regionalnikano nivelu. Pale, o Konsilikano komiteto gindinel kaj i romani čhib šaj te ovel labardi mujale ani angloškolakiri thaj fundavni škola, kote so i gramatika nanaj kodobor bare džanlipaskiri, thaj kote si trubutne kvalificirime sikavne.

145. Univerzitetu Crna Gorakoro lejja than ke regionalnikane pharipena e sikavne te sikljoven romani čhib ano Zagrebo, numaj nanaj dendi nijekh aplikacia katar i Crna Gora. Jekh katar e pharipa, sar so vakeren ano Konsilikano komiteto, si kodova so i programa isi la sade 180 ECTS kreditia (European Credit Transfer System), so nanaj šukar vašo sikljovipe ani škola (trubul 240). Kodova anel kaj e potencialnikane studentia nanaj len intereso te džan ki akaja programa. O konsilikano komiteto si bezexaske akale sitaciatar thaj adžikerel e radža thaj e minoritete te arakhen činavdipe.

146. So si phandlo e minoritetnikane čhibjenge, isi relativnikane limitirime šajdipe ko sikljovipe e čhibjengoro. O Konsilikano komiteto dikhel kaj i siklana e hrvatikane čhibakiri ano Tivat thaj Kotor si šajutni sade uzal o finansiakoro dendo dumo katar o Ministeripe e džantripaskoro ki Republika Hrvatska.

Rekomendacie

147. O Konsilikano komitetoakharel e radžen te pučljaren o resipe e dujčhibakere sikljovipaskoro thaj te keren sahne thaj lungevaxteskere napia te šaj te ovel resli uči kvaliteta ki siklana ani themakiri čhib ano sistemo e putarde sikljovipaskoro e dromesa ko balansirimo resipe savo so ikerel paralelnikane napia vaši adekvatikani protektiva thaj promocia e čhibjengiri e nacionalnikane minoritetengiri, phandindo thaj xulipe e multičhibakiri metodologija e siklanakiri.

¹²² Tematski komentar ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012., par. 72

¹²³ Tematski komentar ACFC-a br. 3, leljardo 24. majo 2012., par.73

148. O Konsilikano komiteto del rekomendacia e radža te keren intenzivirime dialogo e regionalnikane partneronca thaj e Romenca ano resaripe e kodifikaciakoro e čekatne variantentgoro ki romani čhib savi so ovel vakerdi ani Crna Gora.

Dženo 15 katar Pervazikani konvencia

Isipnipe e nacionalnikane minoritetengere ane alusarde badania thaj putardo vastaripa

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

149. O Konsilikano komiteto akharda e radžen but sig te pučljaren o alusaripaskoro zakonoanipe ano resipe te ovel eliminirime i terminanta sava so šaj te ovel diskriminatornikano efekto ke Roma, thaj te deletinel e efekte e paše amandmanengoro ko alusaripaskoro zakonoanipa, te šaj te ovel osigurimo pakjivkeripe e principonge katar o autentikano prezentiripe. Katar e radža adžikerdjovel te arakhel čhania vaši implementacia e konstitucionalnikane ničeskoro vašo proporcionalnikano isipnipe e minoritetengoro ane putarde ofisoja, sar thaj te del osiguripe e Roma te oven tretirime sar klidarde partneria ane radžakere programe, phandindoj thaj o keripe, implementacia thaj evaluacia e akciakere planongoro.

Akanutni situacia

150. Ulavde terminante e dženeskere 94 ano Zakono vašo alusaripe e deputatengoro¹²⁴ anen šajdipa e kandidatia save so si katar e minoritete ke alusaripa te oven alusarde 0,7% e avazendar, so si aver katar 3 % save te si politikane partiake. E kandidati save so preperen ki hrvatikani minoriteta šaj te oven alusarde ano parlamento 0,35% katar e avazia. I hrvatikani politikani partia isi la jekh dženo ko Parlamento, i partia e Bošnjakongiri duj džene, thaj jekh dženo isi e partia savi si katar e Albancia. Nanaj deputato Rom thaj preperutno e muslimanikane minoriteteskoro. Ano akanutno kabineto e ministrongoro, egzekutivakoro organo ulavdo katar o zakonoanipaskoro radžipe (Parlamento), jekh trintorin kerel i minoriteta. Pandž katar 24 džene ko kabineto si katar bošnjakongiri minoriteta, a jekh katar i hrvatikani, muslimanikani thaj albanikani minoriteta¹²⁵ O Konsilikano komiteto del dži ko džanipe kaj e thema džjenja si durudži te keren šartia trubutne vašo šukar participiripe e minoritetengoro. Adžukhar lipardjovel kaj „kana o alusaripaskoro zakono anglodikhel e rodipa vašo disavo prago, leskoro potencialnikano negativnikano asaripe e nacionalnikane minoritetengere ano alusaripaskoro proceso trubul te ovel lelo ko dikhipe.”¹²⁶

151. O Konsilikano komiteto sikavel mazunipe so o alusaripaskoro zakonoanipe nanaj averkerdo, so anel kaj akava prago čhivdo ko 0,7 vaše aver politikane partie genjesa si paše vaj

¹²⁴ Dženo 94. 2) “kote nijekh kandidaciakiri lista vašo alusaripe e deputateskoro katar hrvatikano sel ani Crna Gora na pherel šartia katar i poza 1 akale dženeskiri thaj nukta 1 akale pozakere, savendar majbaxtagorale si 0,35% katar e avazia, resel dži ko jekh deputatnikano than

¹²⁵ Dthemakoro raporto, r. 106

¹²⁶ Tematski komentar ACFC-a br. 2: “Efektivnikano participiripe e manušengoro save so si katar nacionalnikane minoritete ano kulturnikano, amalipnaskoro thaj ekonomikano dživdipe thaj ane putarde butja”, leljardo 27. februaro 2008. par.82

pale e hrvatikane minoriteta, saven isi prago ko 0,35% ulavde te ulo dikhlo o fakto kaj thaj i romani populacia si sar i hrvatikani palo genj, asavki terminanta nanaj kerdi thaj e Romenge. Ano leipe thaj deipe e Konsilikane komitetosa, e radža vakerde kaj nanaj kerdi nijekh averdipe kodoleske so nanaj politikani partia savi so prezentirinel e Romen ani Crna Gora, džikaj e prezententia Roma sikaven gindipe kaj xari si pakjavno kaj i politikani partia ka ovel formirime bizo realnikano šajdipe te ovel alusardi. I studia ano regiono sikavel kaj o averdipe vaše zakonipaskere norme ka vazdel o poltikano resipe ani romani khedin.¹²⁷ Ano kodova konteksto, o Konsilikano komiteto del pale peskoro galjipe kaj akaja terminanta ka šaj te ovel la negativnikano politikano participiripe e Romenge thaj e Egiptanorengi thaj šaj te anel dži diskriminacia, mamujale e terminantenge 4 thaj 15 katar Pervazikani konvencia.

151. Čačipen ki proporcionalnikano isipnipen ane putarde ofisoja arakhlo si e Konstitucionalesa,¹²⁸ ama ani praktika ačhovel birealizirime, a e minoritete ačhoven biautorizirime ano themakoro vastaripe. Premal e evidenti e rodljaripaskere katar o 2015.¹²⁹, ko majbaro khedipe e evidentongoro savo so učarel 141 organo ki themakiri vastarin ki funda e 13.900 formularoja, Crnogorcija keren 74,76%, Srbina 11,24%, Albancia 2,51%, Bošnjakia 5,62%, Muslimania 2,46%, Roma 5,62%, Muslimania 2,46%, Roma 0,02%, Hrvatia 0,76% thaj aver 0,42%. Teloautoriziripe si poxari sikavdo, thaj uzal so si thaj dureder isi, a ane organia ki lokalnikani korkoriradžin, thaj si kerdi katar o 2011.¹³⁰ O Konsilikano komiteto del lipardipe kaj `sahne evidente thaj i statistika[...] si instrumentia vašo gindinipe e džovapime zakoneskere thaj politikane napiengoro vašo činavdipe e zurarde nanipangoro¹³¹, thaj namastinel ano akava dikhipe o ničalo rodljaripe savo so realizirinel pe te šaj te ovel moljardo o autoriziripe e minoritetengoro ane putarde ofisia. O Konsilikano komiteto del liparipe kaj i themakiri vastarin, kobor kodova šaj, trubul te ikerel o ververipen e amalnipaskoro.¹³² Voj ulavde vakerel kaj e Roma so si 0,02% katar e butjarne ani themakiri vastarin. Thaj liparel kaj e Roma thaj e Egiptanura si bibutjakoro ani themakiri vastarin thaj kaj akava pučipa rodel ulavdi sama katar i radži. Lengoro butikeripe ani putardi vastarin šaj te anel pošukar imidžoske thaj barjovipe e minsakoro vaše kodola minoritete ano amalnipen ano sa, so ka anel šukaripe ano lengoro participiripe ke sa e nivelvoja.¹³³ Thaj uzal so angigarel e ververikane sebebora akale situaciake, o Konsilikano komiteto pale si galjime akale faktostar, thaj premal peskere evidenti, sade pandž džene so si katar romani thaj egiptanorengiri khedin si ki buti ani themakiri vastarin, mamuj o generalnikano barjovipaskoro nivelo e sikljovipaskoro maškar e romane thaj egiptanorengere khedina.

¹²⁷ Multikulturalizam u javnim politikama, dr Goran Bašić, prof. dr Mitja Žagar, prof. dr Siniša Tatalović, r. 176-179, 2018.

¹²⁸ Dikh dž. 79, poza 10: kodova xakaj ke proporcionalnikane autoriziripa ane putarde ofisoja, themakere organia thaj e organia katar lokalnikani korkoriradžin.

¹²⁹ Themakoro raporto, r. 103-104

¹³⁰ Premal themakoro raporto: Nacionalnikani struktura e butjarnengiri ane organia ki lokalnikani korkoriradžin (18). Kata 3.036 pučle ano nacionalnikano dikhipe si deklaririme: Crnogorcija 1.748 (57,58%), Srbina 628 (20,69%), Albancia 172 (5,67%), Bošnjakia 229 (7,54%), Muslimania 84 (2,77%), Roma 0 (0,00%), Hrvatia 47 (1,55%), aver 15 (0,49%), džikaj premal o rodljaripe katar 2011., butjarne si : Crnogorcija 68,86%, Srbina 12,55%, Albancia 6,87%, Bošnjakia 5,16%, Muslimania 50 1,61%, Roma 0,00%, Hrvatia 2,03%, aver 0,74% ', r.103.

¹³¹ Tematski komentar ACFC-a br. 2, leljardo 27. februaro 2008., par.127

¹³² Tematski komentar ACFC-a br. 2, leljardo 27. februaro 2008., par.120

¹³³ Tematski komentar ACFC-a br. 2, leljardo 27. februaro 2008., par.124

rekomendacia

152. O Konsilikano komitato pale del akharipe dži i radži te džan thaj dureder e afirmativnikane akcie vašo genjeskere tikne khedina, ulavde e Roma, te šaj te ovel osigurime jekh proceduripe maškar kodola khedina ano dikhipe e pragongoro ano alusaripaskoro zakonoanipa.

153. O Konsilikano komitato apelirinel te oven lele napia, phandindoj thaj e zakoneskere resipa, athe kote si trubutno, te keren isipnipe e minoritetengoro ane putarde ofisia.

Institucionalnikano pervazo vašo participiripe e nacionalnikane minoritetengoro ano anipe e činavdipangoro

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

154. Konsilikano komitato pendžarel i bari rola savi so e minoritetengere konsiloja trubul te khelen ko zoraldipe e šukare participiripaskere e nacionalnikane minoritetengoro, ama akhardas e radža te pučljarel e zakoneskere terminante phandle vašo alusaripe thaj funkcioniripe e minoritetikane konsilonca.

Akanutni situacia

155. O Konsilikano komitato notirinel kaj isi šov konsiloja vaše minoritete fundirime ko temelo e dženengoro 33-35 katar o Zakono vaše minoritetnikane xakaj, save so prezentirinen albanikani, bošnjakongiri, hrvatikani, muslimanikani, romani thaj srbikani minoriteta, a sakova lendar isi les maskar 17 thaj 35 džene. Ekvaš lendar si džene pali oficialnikano durudžipe (deputatia, dizakere čekatne thaj prezidentia ke khedipa ke komuna save so keren lengiri minoriteta), a ekvaš lendar keren e prezententia katar civilnikano amalipe alusarde ke alusaripaskere khedipa e minoritetengere konsilongere. E konsiloja isi len bari rola ano promoviripe e interesongoro thaj vazdipe e minsakoro vašo lengiri minoriteta. Thaj adžukhar isi len xakaj, maškar aver, te den amandmania ko zakonoanipe, te keren sikljovipaskere institucie thaj te den gindipe vaše direktoria e školengere te keren škole vaše minoritete. E minoritetengere grupe save so keren poxari katar o 3% e dživdutnendar trubul te ovel len 510 vastxramovipa vašo formiripe o Konsilo e minoritetengoro (dikh dženo 3). O dženo 2 katar o Zakono vaše minoritetnikane xakaj anglodikhel kaj e nacionalnikane minoritete „historikane si phandle vašo Crna Gora“, sar so si vakerdo ane džene 3 thaj 4 akale Gindipastar.

156. O Konsilikano komitato dikhel kaj na but čirla si kerde e reforme ane akala institucie, ulavde ano dikhipa lengere relaciasa e Fondosa. E prezidentia e konsilongere panda si ano vastaripaskoro komitato, numaj te šaj te eliminirinen pe e šajutne konfliktia e interesoskere, lengere konsiloja pobuter našti te den rodipe vašo finansiripe.¹³⁴ E džene ki Komisia vašo

¹³⁴ Tematski komentar ACFC-a br. 2, lejardo 27. februara 2008. par.124

moljardipe e proektongoro, badani kerdo katar eŝta dĝene savo so del decizia vaŝi distribucia e fondongoro, naŝti te oven dĝene ko minoritetengere konsiloja¹³⁵ Sar kontra napi, o finansiripe e minoritetnikane konsilongoro si dujvarutno ko 8.100 euria ko masek, thaj uzal so disave prezententia e konsilongoro e minoritetengoro, ulavde Roma, dende raportipe kaj adava nanaj sas lenge ŝajdardo te pheren peskoro mandato, ulavde ano deipe e dende dumeskoro peskere khedinake. E aver reforme phandindo athe thaj o formaliziripe e procesoskoro ko finansiakoro raportipe, so barjarel o finansiakoro kontrolipe ko Ministaripe vaŝe manuŝikane thaj minoritetnikane ĉaĉipena.

157. O Konsilikano komiteto si galjime vaŝo kodova so si normativo, savo so del e minoritetenge te pheren e ŝartia katar 510 signature sar teluni linea, so si biproporcionalnikano thaj ŝaj te ovel les ekskluzivakoro efekto ke genjesa tikneder grupe save so si ani definicia e zakoneskiri, a save ka ŝaj te mangel te ovel len labaripe akana vaj ano avutnipe katar konsultativnikano mehanizmo katar Konsilo e minoritetengoro thaj te „arakhen peskoro nacionalnikano identiteto“, premal o Zakono vaŝe minoritetnikane ĉaĉipena (dĝ.33)

158. E prezententia disave minoritetnikane konsilongere sikavde peskoro galjipe vaŝo nanipe sajjjalipe, sar kodova von dikhen, lengere juristikane statutesa. Lenge nanaj dĝanlo si sar BRO vaj sar themakoro organo, a varesave prezententia ke minoritetengere konsiloja dende dĝi dĝanipe kaj e BRO lel preferencialnikano tretmano kana si e relacie e radĝasa. Von vakerde kaj nanaj ano ŝajdipe te aplicirinen finansiripe sar BRO kodoleske so nanaj BRO, numaj lengoro juristikanoi statuso nanaj ekvivalentno thaj sar themakiri institucia. Ano averdipe akale puĉipasa e Konsilikane komitetosa, e radĝa vakerde o dĝeno 34 katar o Zakono vaŝe minoritetnikane xakaja, savo so del e minoritetnikane konsilonge statuso sar juristikani sima, kodoleske so e minoritetnikane konsilia vakerde kaj dĝanen ko Konsilikano komiteto. O Konsilikano komiteto dikhel thaj e lila save so kerda o minoritetnikano konsilo, phandindo thaj kodoja so kerdili ani kolaboracia jekh averenca, resarinasa te roden vakeripe katar e Ministeripa; ke kodola rodipa nanaj dendo dĝovapi thaj si informirime o Konsilikano komiteto, thaj uzal so e radĝa vakerde kaj lengoro statuso nekobor fare isĉhinavkerdo. E adĝikeripa katar Konsilikano komiteto si akala puĉipa te dikhel ano avutno periodo e monitoringoskoro.

159. Thaj uzal so o Konsilikano komiteto angigarel o ŝukar nivelo e biformalnikane kolaboraciakoro maŝkar e minoritetnikane konsiloja katar verver minoritete, vov dikhel thaj kaj nanaj kreirime formalnikano koordinaciakoro badani so prezentririnel sa e minoriteten. E prezententia ke disave minoritetengere konsiloja vakerde kaj akava badani ŝaj te vakerel jekhe avazesas vaŝe puĉipa save si katar e nacionalnikane minoritete thaj te khelel bareder rola ano vazdipe e minsakoro vaŝi historia thaj kultura e nacionalnikane minoritetengiri ani Crna Gora. Trubutno si te ovel vakerdo thaj vaŝe lafikeripa e prezententenca katar minoritetnikane konsilongoro, vaŝo keripe thaj i rola kodole badaneskoro.

¹³⁵ Zakono vaŝe minoritetengere xakaja thaj tromalipa, dĝeno 36i: 'Xakaj ko leipe than ko putardo prastape vaŝo deipe e lovengoro katar p. 1. thaj 2. akale dĝenestar na preperel e konsilonge e minoritetengere thaj aver minoritetengere khedinenge

160. O Konsilikano komiteto ačhovel galjime vašo nanajipe e mehanizmoskoro savo so garantirinel genderikani balansa ani sistema e minoritetnikane konsilongoro, mamj e leipaskoro e leipaskoro e normativengoro save so regulirinen o alusaripe e dženengoro ko konsilo e minoritetengoro ano septembro 2017.¹³⁶ Premal e informacie save so dende e radža, ano procentipe, 23% e minoritetnikane konsilongoro keren džuvlja, ko so 50% vaj pobuter džuvlja na fromirinen minoretnikano konsilo. Durdere, e lavkerutne vazdindje i politikani prakrita e tikne minoritetengere konsilongiri, so si thaj adžukhar katar o baripe vašo Konsilikano komiteto. Vašo xramovipe e fundiripaske e konsiloskoro, von majbut isi len bare asaripa ke nacionalnikane politikane partie, ki škoda e civilnikane amalnipaske, a kodova šaj te ovel les negativnikane palpalnipa e Konsiloskere fokusoske palo pučipe save so si phandle e personenge save so preperen ke nacionalnikane minoritete. Kodova anel percepcia disave lavkerutnengoro kaj e minoritetnikane konsiloja si politikane proektia save so legaren e nacionalnikane poličaria, a e deputatia si terminirime grupe saven von prezentirinen.

Rekomendacie

161. E radža trubul te pučljaren e zakonikane terminante save so si ki relacia e zkonikane terminantenca save so si phandle e minoritetnikane konsilonca, phandindo athe thaj o prago e rodipaskoro vašo lengoro fundiripe thaj juristikano statuso; Trubul te len pe konkretikane napia te šaj te osigurinel pe balansa e polongiri ane konsiloja, a von trubul te oven involvirime ane procesia e anipaskere e deciziakere save so lenge si relacirime.

162. O Konsilikano komiteto del kuražo e radženge te konsultirinen pe vašo keripe nacionalnikano koordinacikano badani savo si kerdo katar e prezententia sa e nacionalnikane minoritetengoro.

Efikasnikano participiripe ane ekonomikane thaj socialnikane pučipa u

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

163. Ane anglederutne ciklusia e monitoringoskere, e radža si akharde te džan dureder peskere mangipanca ekonomikane te vazden pe o utar e phuvakoro, thaj te keren pe zoralipa vašo barjovipe thaj implementacia e politikengere save so keren buti e pharipanca e Romengere ano butikeripe, phandindo athe thaj o činavdipe e diskriminatornikane praktikengoro mamuj e Roma ano jekhajekhipe e policiasa. Thaj džukhar si rekomendirimo e radža ko sa te keren pošukar o participiripe e Romengoro, majbut Romnjengoro ano ekonomikano dživdipe e phuvakoro.

Akanutni situacia

164. O Konsilikano komiteto dikhel thavdutne mangipa ko zoraldipe e ekonomikane barjovipaskoro ko utar e phuvakoro, thaj prekal e but proektia mangel pošukar komunalnikane

¹³⁶ Zakono vaše minoritetengere xakaja thaj tromalipa, dženo, 36k.

servise, phandindo athe thaj pani thaj kanalizacia. O Konsilikano komiteto del liparipe kaj e „thema dženja trubul te keren konkretikane napia te šaj te barjol o šajdipe vaše preperutne e minoritetengere save so dživdinen ani periferia thaj/vaj ekonomikane depresivnikane regiende, sar so si ruralnikane, izolirime thaj uzalgranicakere reonia [...] te len than ano amalnikano-ekonomikano dživdipe.¹³⁷

165. Ki funda e evidentongiri vašo bibutjarnipe dende katar i radži, e preperutne e romane thaj egiptanorengere khedina keren 3% thaj 4% katar sa e bibutjarne¹³⁸, so si upral lengoro deipe ano sahno genj e dživdutnengoro premal o xramovipe katar o 2011. o Konsilikano komiteto dikhel thaj e mangipa e radžakere ano khedipe e evidentongoro vašo xali e Romengoro thaj Egiptanorengoro ani kolaboracia e Zavodesa vašo butjarnipe ki Crna Gora. Ki funda e evidentongiri saikerde ani Strategia vašo socialnikano inkluzipe e Romengoro thaj Egiptanorengoro 2016-2020, ano 2015. (majneve evidente), 95% Roma thaj Rgiptanora sas „manuša bizi profesia thaj kvalifikacia“. Demonstririndoj bisajjalipe, ano kodova dokumento si thaj vakerdo kaj 83% Roma thaj Rgiptanora si bibutjakoro; Lendar, 33% vakeren peske kaj si „manuša save so nanaj len buti thaj roden buti“, so anel kaj 50% e Romendar si bibutjakoro thaj rodel buti, premal akaja Strategia vaši socialnikani inkluzia. E neve rodjaripa katar UNDP thaj Sundaleskiri banka sikaven kaj i digra e butjarnipaskiri maškar e marginalizirime Roma si sade 14%, mamuj o 37% maškar e na-Roma save so dživdinen ano pašipe.¹³⁹ O Konsilikano komiteto mangel te del akcento kaj si `sa e evidente thaj i statistika [...] instrumentia vašo gindinipe e adekvatikane zakoneskere thaj politikane napia vašo činavdipe e dikhle nanipangoro. „Isi generalnikano nanipe e konzistentikane thaj durustane evidentongoro save so si ki relacia e ekonomikane participiripasa e minoritetengoro, majbut thaj vaše faktoja so o deklariripe e etnikane preperipaskoro vaši evidencija e bibutjarnengere si ki marzikani funda.

166. O Konsilikano komiteto dikhel e mangipa e radžakere te involvirinel e Romen thaj e Egiptanoren ane `programe so si aktivnikane politike e butjarnipaskere` thaj e programe e sezonikane butjakere, sar thaj e napia vakerd ani Strategia, thaj uzal so si lavkerutne, phandindoj thaj e minoriteten thaj e maškarthemutne organizacien thaj si vakerdo galjipe so si phandle e budžetosa savo so si dendo e Strategiake. O Zavodo vašo butikeripe šaj te kerel asaripe sar mediatoro ano deipe arka e bibutjarnenge katar romani thaj egiptanorengiri khedin ano rodipe buti, a maškar 2015. thaj 2017. sas resle subvencie vaše biznisia thaj firme save so len ki buti e Romen thaj Egiptanoren.

167. O Konsilikano komiteto namastinel o nirmanipe e neve kherikane jekhinengoro sar pervazo katar regionalnikano kherikano programo ano Konik thaj Nikšikj, savo so arakhel bešipe e isthanarde manušenge (dikh dž. 4). Akaja programa, numaj, si kerdi ano pervazo e resipaskoro e činavdipangoro e isthanarde manušengoro palo konflikto ane enjavardešto berša thaj na astarel e crnogorikane Romen thaj Egiptanoren. Solduj grupe si astarde e Zakonesa vašo socialnikano kheripe (dž.4) ano save si e kišle grupe phandindoj maškar aver thajm e Romen thaj Egiptanoren thaj isthanarde manušen, prioriteto ano deipe e socialnikane kherengoro.

¹³⁷ Tematski komentar ACFC-a br. 2, leljardo 27. februara 2008., par. 42

¹³⁸ Strategia vaši socialnikani inkluzia e Romengiri thaj Egiptanorengiri ani Crna Gora 2016-2020, r. 54

¹³⁹ Romi na prvi pogled Crna Gora, Informator. UNDP, Svjetska banka, aprilo 2018. godine.

Numaj, e kherikane pučipa thaj dureder isi, majbut ano Ulcinj, Hreceg Novi thaj Tivat. jekh genj e lavkerutnengere vakerde e crnogorikane Romenge thaj Egiptanorengere kaj dživdinen e dživdipaskere šartia telo standardo, ko so o Konsilikano komiteto tasdivindja kana sas ani vizita e phuvake. O Konsilikano komiteto vizitkerdja e familien duje barengere saven isi ofto čhave (štar na sas registririme ko bianipe thaj na džan ki škola) ani anglidiz Ulcinjeskiri, a save so dživdinen ani improvizirime kasarna, ane but phare šartia. O beršalo murš vakerdja kaj na sas našlo manuš, numaj avilo ano Ulcinj ano 1980. thaj na dende les buti kodoleske so leskoro statuso nanaj sajijalo. O faktoja e specifikane situaciakere na trubul te kerel o Konsilikano komiteto, numaj si galjime vaše dživdipaskere šartia akale familiake, sar thaj e klasteria e kherikane pučipangere save so dživdinen e isthanarde Roma thaj Egiptanoria, sar thaj e crnogorikane Roma thaj Egiptanoria. E lavkerutne informirindje o Konsilikano komiteto kaj ano agor e novembroskoro 2018. sine duj thablipa ane romane kupatnja ano Herceg Novi thaj Tivat ane save 42 manuša našalde peskere khera. Uzal o baro riziko so akala kupatnja keren akale dživdutnenge, o Konsilikano komiteto del liparipe kaj si „bilače vašo kheripe [...] tyhaj keren bari rola ko kapaciteto akale nacionalnikane minoritetenge te len than ane amalnikano-ekonomikano dživdipe thaj šaj te rezultirinen lengere durederikane čorolipaske, marginalizaciake thaj socialnikane ekskluziake.¹⁴⁰

168. E biradžikane organizacie dende sama ko Konsilikano komiteto ko pučipe e higienakoro, sanitaciakoro thaj sastipaskere arakhipaskoro maškar i romani khedin savi so dživdinel ani mukhli fabrika ani periferia e Ulcinjeskiri, a kana sas i vizita sas o Konsilikano komiteto informirime vašo nanajipe e fundavne sanitarnikane thaj komunalnikane servisongoro ko akava than, save so isi potencialo te anel dži sastipaskere problema ani akaja khedin. E radža dende napi te vazdel pe o pučipe e sastipaskere arakhipaskoro ane romane thaj egiptanorengere khedina prekal e workšopja.¹⁴¹

169. O Konsilikano komiteto lel ko dikhipe o rodjaripe e pobuterfareskere indikatoria e klasterongoro (MICS) save so o MONSTAT kerdja ano 2013. jekhethane butjasa e UNICEF-osa, save so dokumentirindje but pučipa katar o sastipaskoro arakhipe savenca khuven pe e džuvlja thaj e čhave katar Roma thaj Egiptanoria.¹⁴² Premal e lavkerutne, o rodjaripe katar 29013. nanaj les but bare evidentia misaleskere, numaj o Konsilikano komiteto namastinel kaj o nevo MICS trubul te ovel kerdo ano 2019. thaj uzal so e radža na zurarde kodova.

Rekomendacie

170. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te zoralkeren e napia ničale thaj sistematikane te kheden e evidentia vašo butikeripe, ekonomikano thaj sastipaskoro xali e romengoro thaj Egiptanorengoro, ano jekhipe e internacionalnikane arakhipaskoro e evidentongoro.

171. O Konsilikano komiteto akharel e radžen te džan dureder peskere napienca ko vazdipe e minsakoro vašo sastipaskoro pučipe e romane thaj egiptanorengere khedinge, thaj te keren

¹⁴⁰ Tematski komentar ACFC-a br. 2, leljardo 27. februaro 2008., par.57

¹⁴¹

¹⁴² Strategia vaši socialnikani inkluzia e Romengiri thaj Egiptanorengiri 2016-2020, s. 54

džovapime napia vašo činavdipe asavke pučipangoro, ani pašutni kolaboracia kodole khedinenca.

172. E radža trubul te keren napia vašo pošukar keripe ke socialnikane thaj ekonomikane xalia e romane thaj egiptanorengiri khedin, ulavde prekalo baripe e šajdipangoro e butikeripaskoro, ani pašutni kolaboracia kodole khedinenca.

Dženo 16 katar Pervazikani konvencia

Neve teritorijalnikane ulavdipa

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

173. Konsilikano komiteto akharel e radža te osigurinel kaj čačutni persona savi so preperel ke nacionalnikane minoritete ka ovel leli ko planiripe thaj averdipe e teritorialnikane ulavdipaskoro e phuvakoro, thaj kaj na sas negativnikano asaripe ke preperutne e nacionalnikane minoritetongoro šukar te len than ane putarde butja. Numaj kodova, katar i radži si rodime te osigurinen kaj e čhave katar minoritete thaj dureder isi len resipe dži sikljovipe ke minoritetnikane čhiba katar e nacionalnikane minoritete thaj kaj isi len resipe dži o sikljovipe ke minoritetnikane čhiba bizo ververipe ke teritorialnikane averdipa.

Akanutni situacia

174. Katar o anglederutno cikluso kerde si trin neve komune: Petnjica (2013), Gusinje (2014) thaj Tuzi (2018). Jekhto duj si vakerde sar komune savende i bošnjakikani čhib si butipaskiri čhib, džikaj ano Tuzi isi len albanikani sar butipaskiri čhib. O kerdipe e komunakoro Tuzi si lungeberšengoro resaripe e albanikane politikane partiengoro, a leskoro kerdipe si agordo ani konstatacia kodole partienca.

175. O Konsilikano komiteto del liparipe kaj „bari buti si o ulavdo asaripe ke nacionalnikane minoritete thaj o labaripe e minoritetengere čhibakoro te ovel lelo ko dikhipe ane pašutne konsultacie e prezententonca katar e minoritete kana isi dikhipe e administrativnikane granicengoro, kodoleske so o kerdipe e bareder jekhina ko korkoradžipe šaj te rezultirinel e terminirime pragosa savo so našti te ovel reslo.¹⁴³ Ano kodova konteksto o Konsilikano komiteto dikhel kaj i komuna Tuzi na phandel e gave so si pobuter albanikane dživdutnenca (Fundina) a si paše ke lengere granice. Akava gav, populaciasa savi si tikneder katar 200 džene, ačhovel uzal i komuna Podgorica thaj nanaj kotor katar komuna Tuzi sava isi buteder albanikane dživdutne.¹⁴⁴ Ano vaxt e leljardipaskoro, e lafikeripa vaši inkluzia e kotorengere akale gaveskere sas thavdine.

Rekomendacie

¹⁴³ Romi na prvi pogled, Crna Gora, Fact Sheet.UNDP, Svjetska banka, aprilo 2018

¹⁴⁴ Zakono vaši teritorialnikani organizacia ki Crna Gora, dženo 5 vaši Podgorici; Dženo 7 (17a) Tuzi.

176. O Konsilikano komiteto del rekomendacia e radža te vakeren sa peskere avutne teritorialnikane averdipa ani tang konsultacia e manušenca save so preperen e nacionalnikane minoritetenge, a save dživdinen ane khuvde regie, e prezententonca ke minoritete thaj organizacie.

Dženo 17 thaj 18 katar Pervazikani konvencia

Kolaboracie e pašutne phuvenca

Rekomendacie katar duj anglederutne ciklusoja e monitoringoskere

177. O Konsilikano komiteto angleder notirindjas e šukarpašutnikane relacie e Crna Gorakere thaj o nanipe e pharipangoro ane prekalgranicakere kontaktia, a e radža sas kuražime te ikeren akava reslipe prekal i implementacia e isutne bilateralnikane phandlelavenca thaj phandipe e džipherdengoro pale trubutnipa.

Akanutni situacia

178. O Konsilikano komiteto xošipasa dikhel kaj o bilateralnikano xaljovipe maškar i Hrvatska thaj i Crna Gora, savo so si xramome ano 2009. thaj ratificirime ano 2011. kerdjovel prekal o bešipe e Maškarradžikane xemime komitetoskoro, kerdo katar e prezententia e džovapime radžengoro. E bešipa ikeren pe sakola duj berš thaj phanden e prezententen katar hrvatikani minoriteta ani Crna Gora thaj i crnogorikani minoriteta ani Hrvatska.

179. I Crna Gora generalnikane ikerel šukar relacie e pašutne phuvenca thaj o Konsilikano komiteto nanaj informirime vaše save te si pharipa savenca khuyen pe e preperutne e nacionalnikane minoritetengere ko ikerdipe e prekalgranicakere kontaktongoro, misal, i Hrvatska arakhlja e sikavnen ke školae ane kotorikane regie thaj finansiripe e hrvatikane nevipangoro, a i Srbia arakhlja love vašo nevljaripe e Srbikane khereskoro ani Podgorica.¹⁴⁵

Rekomendacie

180. Del dumo e radžake te ikerel e pozitivnikane relacie e pašutne phuvenca, te džan dureder e pozitivnikane relacienca e pašutne phuvenca, te džal dureder e akanutne bilateralnikane xaljovipanca thaj palo trubutnipe te phandel e džipherde, ano ruhi e šukarpašutnikane vjavaharia, amalikane vjavahari thaj kolaboracia thaj jekhethano butikeripe maškar e thema.

III. PHANDLE LAVA

¹⁴⁵ Srbikano kher ani Podgorici lelja katar i Srbiakiri radži 3,4 miliona eura. 600.000 EUR si thaj adz dendja i srbikani radži e srbikane instituciengere ani Crna Gora Dikh: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbi-crna-gora-narod/29457957.html>.

181. O Konsilikano komiteto gindinel kaj akanutne phandle laveskere note ka šaj te oven sar funda vaše phandle lava thaj rekomendacie so o Komiteto e ministrongoro ka leljarel vaši Crna Gora.

Pozitivnikane miškpa palo trinciklusia e monitoringoskere

182. I Crna Gora ikerel pozitivnikano resipe ko labripe e Pervazikane konvenciakoro, a o Konsilikano komiteto ulavde dikhel o generalnikano anglipe ano zakonoanipe thaj institucionalnikano pervazo. Barjarde si thaj e sankcie kodolenge save so keren diksriminacia, o vakeripe e bimangipaskoro si kriminalizirime, a ulavde si vakerdo kaj o `promoviripe e jekhipaskoro` si anglodikhlo e Zakonesa vašo bidendipe e diskriminaciakoro, savo so vakerel kaj e phirda save so isi len resaripe ko činavdipe e najekhipaskoro thaj e bilačhipa save so dživdinde, maškar aver, e preperutne e nacionalnikane minoritetengere, na trubul te oven diskriminacia savi so si bidendi e zakonesa. O pakjavipe ani institucia ombudsman, o Protekroro e manuškane čačipenengoro, barilo ano thavdipe akale periodeskoro, a o genj e subjektongoro barilo jekhajekh kodolesa.

183. Isi šukar pervazo vašo ulavdipe e resursengoro vašo arakhipe thaj promoviripe e minoritetnikane kulturengoro. O galjipe andre ani radži vaši integracia thaj kohezia e amalnipaskiri andja dži bareder interkulturalnikano resipe ko proektikano finansiripe prekal o Fondo vašo arakhipe thaj realiziripe e minoritetengere kulturengoro. E jekhto proektia si dende katar o fondo ano 2018. palo restruktuiripe thaj sikaven barjovipe e proektongoro save so angažirinen e minoritetengere grupe, save so trubul te keren promocia e interkulturalnikane dialogoske.

184. O xakaj ko sikljovipe ki peskiri čhib ane putarde institucie si garantirime e konstitucionalesa, sar thaj o xakaj ko involviripe e historiakoro thaj e kulturakoro e minoritetnikane khedinengoro ano generalnikano siklanakoro plano thaj programa. O siklanakoro plano ikerel 20% „putardo saikeripe“ savo so si ki relacia e „zurardipasa ki lokalnikani kultura“. Akava šaj te ovel labardo vašo edukacia vašo historia thaj kultura e preperutnenge katar nacionalnikane minoritete, vakeren e radža. Ano dikhipe e siklanakoro ke minoritetnikane thaj siklana ke minoritetengere čhiba, o sikljovipe ki albanikani čhib kerel pe ane regie savende e Albancia keren pobuter katar o lokalnikano dživdutnipe, a thaj ani Podgorica.

185. Ani komparacie e avere ciklusenca e monitoringoskere, i situacia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri, ulavde e isthanarde Romengiri akana si pošukar. O kampo Konik si oficialnikane phandlo, neve savxtune objektosa savo so si kerdo ki lokacia- thaj uzal so nekobor familie panda nanaj isthanarde. So si phandlo e sikljovipasa i situacia si pošukar vaše Roma thaj Egiptanora, majbut ano trujalipe e Koniskokiri, kote so i angleder segregirimi angloškolakiri institucia akana si phandli.

186. Disave minoritete šukar si autorizirime ani radži, a e Hrvatia isi len tikneder prago katar e aver minoritete ano parlamento. Ko lokalnikano nivelu, e nacionalnikane minoritete (numaj sade na e Roma) si šukar autorizirime ane putarde ofisoja ko nacionalnikano nivelu, thaj uzal so e Crnogorcija panda keren o baro butipe e ofisikane oficialutnengoro.

Pučipa save so anen galjipe palo trin ciklusia e monitoringoskere

187. Nanaj činavdo o kriterium e themutnipaskoro e manušenje save so si angigarde sar minoritete, mamuj e mamujikane rekomendacie katar aver ciklusia. Galjipe ano dikhipe e biadhinalipaskoro e Protektoreske e manuškane čačipangoro thaj dureder isi, kodoleske so vov trubul te ovel les dendipe vašo peskoro mandato katar i rig e Ministaripaskiri vaše finansie, a e finasiakere resurse šaj nanaj te oven kodobor bare te kerel peskoro pherdo mandato; mamuj e rekomendacie te ovel averkerdo o mandatiripe e Protektorskoro, vov/voj thaj dureder šaj te ovel mandatirimo vaj kontramandatirimo sadane butipasa ano parlamento. Nanaj pakjivkerdo normativo savo so trubul te ovel labardo vašo khedipe e čipotengoro kana isi diskriminacia ane sa e themakere organia. Thaj adžukhar, nanaj badani vašo jekhajekhipe savo so si ulavdo katar o Protektoro, so anel kaj isi nanajipe e sankciengoro so šaj te limitirinel e šajdipa e Protektorskere sar badani vašo jekhajekhipe te šaj te ovel činavdi i diskriminacia.

188. Thaj uzal so si pozitivnikane reforme ko Fondo, ačhoven e pučipa vašo transparentnipe leskere butjakoro thaj i mol e finansirime proektongoro. Nanaj sajijalipe so so phandlo e sikavipasa e simbolengoro ani them, zakonesa ko takati savo so na del asavko sikavipe, a savo trubul te kerel pe ano avutno zakonoanipa.

189. E radža, ani kolaboracia e maškarthemutne organizacienca thaj e partneronca, realizirinen khedipe e evidentongoro vaši a.v. „etnikani distanca“. Maškar o 2010 thaj 2017. barjardi si i socialnikani distanca maškar sa e grupe, so andja gindipe ko Konsilikano komiteto kaj o ulavdipe maškar sa e khedina šaj te ovel xorjardo. Dikhle si thaj incidentia katar religioznikano konflikto maškar e ververikane ortodoksikane khangira. O bimangipaskoro vakeripe si kriminalizirime, numaj e radža kišle deletinen e amalnikane medie kodoleske so nijekh agencia nanaj la mandato kodova te kerel.

190. O ministeripe vašo sikljovipe isi les xari dikhipe kodoleste sar labaren pe 20% katar o siklanakoro plano thaj programo save so si rezervirime vašo sikljovipe ane lokalnikane regie. Isi thaj but duječhibengere škole save so si ki albanikani thaj crnogorikani čhib, numaj kodova na anel thaj kaj e dikle len jekh genj e časongoro ki sakoja čhib, numaj kaj disave sikle len albanikanu sar peskiri čhib e siklanakiri, džikaj aver len crnogorikane, majbut ano adhinalipe lengere etnikane preperipaskoro. Akava kerel duj ulavde thavdipa ko jekhčhibakoro sikljovipe. O Konsilikano komiteto si galjime vaši degradacia e subjektoskoro „Dizutnikano sikljovipe“ ko alusaripaskoro, a na sar dajatvalo.

191. E kherikane pučipa thaj dureder isi maškar e isthanarde thaj crnogorikane Roma thaj Egiptanora, majbut kodoleske so dživdinen ane biformalnikane kupatnja, so anel dži o nanipe e sanitarnikane šartengoro. Trubutne si thaj pharipa te ovel vazdime i minsa vašo sastipaskoro pučipe ki romani thaj egiptanorengiri khedin te šaj te ovel osigurime efikasnikanio resipe dži sastipaskoro arakhipe. Akava si ulavde čipota ko reono e Konikoskoro, kote so o reproduktivnikano sastipe thaj o labaripe e drogakoro šaj te oven baro problemo ano avutno periodo. Thaj adžukhar trubul te ovel vazdime i minsa vašo baripe e sikljovipaskoro ane sa e faze, a i digra e mukhipaskoro e školakoro e romane thaj egiptanorengere čhavengoro thaj dureder si bari. I Baxtagorali programa e romane mediatorengiri poxari si buvljardi ki sahani phuv. E Roma thaj e Egiptanura si bizi buti, a e radža len programe vašo dendo dumo e manušenge save si ki romani thaj egiptanorengiri khedin ano butikeripe, numaj si trubutne thaj buvleder thaj koordinirime napia.

192. I Afirmativnikani akcia savi si leli ani relacia e alusaripaskere zakonoanipaskoro vaši hrvatikani minoriteta nanaj buvljardi thaj e romenge, thaj uzal so e genja si jekh. Generalnikane, e minoritete nanaj autorizirime ane putarde ofisoja, ulavde e Roma. E evidentia vašo bibutjarnipe, xurdarde palo etnikano preperipe, nanaj resle, thaj dikhel pe vaši i romani thaj egiptanorengiri khedin. Sa ko sa o khedipe e evidentongoro vašo jekhipe šaj te anel šukareder napia sar so si e napia vašo arakhipe buti.

Rekomendacie

193. Uzal e napia save so trubul te oven leljarde vašo labaripe e detalnikane rekomendaciengoro saikerde ane kotora I thaj II o Gindipe katar o Konsilikano komiteto , e radža akharen te lel akala napia vašo durederutno šukaripe ko keripe e Pervazikane konvenciakoro:

Pučipa vaši sigutni akcia¹⁴⁶

- **Te oven leljarde napia vašo pošukar keripe e socialnikane thaj e ekonomikane situaciake e Romenge thaj e Egiptanorenge, majbut prekal o barjaripe e šajdipangoro ko arakhipe buti thaj osiguripe šukar resipe dži o sastipaskoro arakhipe, sikljovipe thaj kheripe, ano pašutno kolaboriripe e interesirime khedimenca thaj ki baza e ničale thaj sistematikane khedipa, sahnikane, durustikane evidente vašo xali e personakoro savake preperel; Te ovel lele nadarutne phirda vašo pošukar džaipe e romane thaj egiptanorengere čhavage ano sikljovipe, a kodolestes ma te ovel tiknjardo o standardo e sikljovipaskoro, phandindo athe thaj o angažmano ani khedin, akcentosa ko baripe e sikljovipaskoro thaj činavdipe, maškar aver, problemongoro katar zoralno nibadesno prandipe. Trubul te ovel dendi arka e programake vaše romane mediatoria ano angloskolakoro thaj fundavno**

¹⁴⁶ E rekomendacie ano dureder teksto si dende palo nič e džovapime dženengoro ki Pervazikani konvencia.

sikljovipe, bizo te ovel dikhlo o genj e siklengoro, a e radža trubul te osigurinen e mediatoria te oven ki buti sigurnikane phandle lavenca;

- Pale te ovel iramo o subjekto „Dizutnikano sikljovipe“ ano dajatvalo siklanakoro plano thaj programo; te ovel dajatvalo o sikljovipe e sikavnengoro vašo labaripe e 20% katar siklanakoro plano thaj programo rezervirime vašo sikljovipe e lokalnikane reoneske, te šaj te ovel osigurime tolerancia, intekulturnikano dialogo thaj dujrigalo pakjivkeripe maškar fundavne principe ki sikljovipaskiri politika thaj i praktika; te ovel gindime sahno thaj lungevaxteskoro napi te šaj te ovel reslo sikljovipe e themakere čhibakoro ano sistemo e putarde sikljovipaskoro ko drom e balansirime resipaskoro savo so saikerel paralelnikane napia vaši adekvatikani protektiva thaj promoviripe e čhibakoro e minoritetengiri, phandindo athe thaj xulipe e metodoligiakoro ki pobuterčhibakiri siklana; te oven buvljarde e afirmativnikane akcie e numerikane tikne nacionalnikane khedinenge, ulavde e Romenge, te šaj te osigurinel pe jekh resipe maškar e kodola khedina ano dikhipe e pragongoro ano alusaripaskoro zakonoanipe.

Durederutne rekomendacie¹⁴⁷

- Te ovel činavdo o potencialnikano limitiripaskoro kriteriumo e themutnipaskoro saikerdo ano Zakono vaše minoritetnikane čačipena, save šaj te ovel diskriminatornikano efekto; te ovel osigurime e prezententia e minoritetengere te keren konsultacie ko thavdipe e planiripaskoro ano avutno xramovipe e dizutnengoro savo so ka ovel ikerdo 2021, ulavde e pučipange katar etnikane preperipa, religia thaj i jekhto čhib. Te ovel arakhlo resurso e ofisoske e Protektoreske thaj e trubutne finansiakere resursia te šaj te ovel zoralkerdo leskoro finansiakoro thaj politikano biadhinalipe thaj te ovel kerdo leskoro pherdo mandato ko efikasnikano čhand, phandindo thaj o aktivipa vašo vazdipe e minsakoro; te ovel pale dikhli i mol e resipaskiri savi so rodel kvalifiukuime butipe savesa o protektoro ka ovel anavkerdo thaj kontramadatirimo; te ovel durederipe e implementaciasa ko Normativo vašo khedipe e evidentongoro vaši diskriminacia thaj efikasnikane raportiripe katar o Protektoro e manušikane čačipangoro;
- Keripe jekhethani buti e prezententenca thaj e organizaciencia e Romengere thaj Egiptanorengere thaj e Nacionalnikane konsilosa e Romengoro ko keripe e čitropaskoro ki avutni Strategia vaši socialnikani inkluzia e Romengiri thaj e Egiptanorengiri thaj lakere akciakere planongiri te šaj te ovel osigurime te oven kerde resarina thaj napia save so šaj te realizirindjovent, te šaj kodole napienge te osigurinel pe nivelu e finansiripaskoro te šaj te ovel implementacia, thaj te šaj te ovel osiguripe ko follow-up vašo resipe e dende resaripangoro; te oven pučljarde e evidente vaše sime bizo themutnipe ki teritoria thaj te

¹⁴⁷ E rekomendacie ano dureder teksto si dende palo nič e džovapime dženengoro ki Pervazikani konvencia.

oven dende džovapime juristikano statuso sa e personenge bizo themutnipe thaj te ovel lenge resipe ke xakaja.

- Te ovel osigurime ano dikhipe e Fondoskoro vašo arakhipaskoro thaj e realiziripaskoro e minoritetnikane čačipengoro , e minoritetnikane prezententia thaj e organizacie te šaj te konsultirinen e autorizirime organen e rodipasa vašo finansiripe. Pobuter informacie vašo ulavdipe e resursenge save so trubul te ovel reslo dži o putardipe, a o proceso ka trubul te ovel transparentikano, e proektikane raportia thaj i evaluacia te oven pesle e publikumeske; te ovel džaipe dureder e dende arkasa e interkulturalnikane proektonge, save so finansirinena o Fondo thaj aver organia e vastaripaskere save si džovapiale vašo ulavdipe e resursengoro vaše proekte kerde vaše khedina ke nacionalnikane minoritete; te ovel putardi i situacia ano dikhipe vašo sikavipe e simbolongoro e nacionalnikane minoritetengoro ano avutno zakonoanipe;
- Te ovel dendi sama ko vakeripe bidendipaskoro ane konsultacie vašo nevo Zakono vaše medie, thaj te osigurinel o zakono te kerel buti e problemosa e bidende vakeripasa ko internet, putarde te definirinel pe o džovapipe vašo ikaldo bidendo vakeripe thaj te del rodipe e agenciake vašo deletipe thaj sankcioniripe e čipotengoro ko networko; te ovel ikerdo resipe dži o khedipe e evidentongoro vašo nivelu e toleranciakoro ano amalipe thaj te ovel ačhovdo ki sama premal e ulavdipa save so sikaven e evidente; te ovel lele napia vašo maripe mamuj butederfarengiri diskriminacia, maripe ani familia thaj zoralne prandina ane khedina e Romengere thaj Egiptanorengere, ulavde prekal o arakhipipe e akanutne thaj avutne strategije thaj phandle akciakere plania te oven realizirime ani pašutni kolaboracia e dženenca ki khedin savenca kerel pe buti, te ikerel e napia saven isi adekvatikano finansiakoro dendo dumo, a save deletinen te šaj te ovel osigurime efikasnikani implementacia.
- Te oven leljarde neve zakonoja vašo religiakere tromalipa bizo bitrubutno postponipe, a palo kodova te ovel džaipe dureder e iranipasa e pakjavipaskere malisa.
- Te ovel dikhle e metode e finansiripaskere save so ka arakhen lungovaxteskoro ikerdipe vaše radio thaj televiziakere programe, sar thaj šampime medie save so iranen pe e manušenge katar e nacionalnikane minoritete; aktivnikane te regrutirinen, len ki buti thaj te trenirinen e žurnalisten katar e nacionalnikane minoritete, ulavde katar romani thaj egiptanorengiri khedin;
- Džaipe dureder e konstruktivnikane kolaboraciakoro e prezententenca katar e minoritete so si phandle e pustikenca te šaj te ovel osigurime kvaliteto e rinčhibjaripaskoro; te kuražinen e škole ko sa te labaren e šajdipa save so oven dende ano generalnikano siklanakoro plano thaj programo, phandindo thaj i kolaboracia e prezententenca thaj e organizaciencia e minoritetengere, te šaj te ikerdjoval o identiteto thaj i kultura e preperutnengiri katar e nacionalnikane minoritete; te ovel barjardo o kontrolipe ko Ministeripe vašo sikljovipe vašo deletipe thaj moljardipe sar oven labarde e 20% katar siklanakiri programa rezervirime vašo sikljovipe ki lokalnikani regia; te ovel arakhlo šukar resipe dži o učokvalitetnikano sikljovipe ke sa e nivelia, ulavde ani angloškolakiri institucia, sa e romane thaj egiptanorengere čhavenge thaj te ovel osigurime kodova so si zurardo

e trubutnipanca, sar thaj te ovel vazdime i minsa vašo baripe e sikljovipaskoro maškar e daja thaj dada;.

- Te intenzivirinel pe o dialogo e regionalnikane parneronca thaj e prezententonca e Romengoro ani resarin e kodifikaciakiri e čekatne variantenca e romane čhibakere ani Crna Gora.
- Te oven lele napia, leindo thaj zakoneskiri arka kote so kodova šaj, te šaj te ovel kerdi pošukar autoriziripe e minoritetengiri ane pputarde ofisia; te ovel pučljardi i zakoneskiri terminanta save so si phandle e minoritetengere konsilonca, phandindo thaj o prago e rodipaskoro vašo lengoro fundiripe thaj lengoro juristikano statuso; te oven lele konkretikane napia te šaj te ovel osigurime balansa maškar e poloja ane konsiloja, a von trubul te oven phandle ane procese e anipaskere e deciziengoro save so si phandle lenca; te oven ikerde konsultacie thaj formiripe koordinaciakere badaneskoro savo so ka keren e prezententia sa e nacionalnikane minoritetengoro.